

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SURİYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kadriye Seçil ÖZİP

144229001027

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Arif Behiç ÖZCAN

Konya, 2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadriye Seçil ÖZİP
	Numarası	144229001027
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	Suriye İç Savaşının Türkiye'ye Etkileri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadriye Seçil ÖZİP
	Numarası	144229001027
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Arif Behiç ÖZCAN
	Tezin Adı	Suriye İç Savaşının Türkiye'ye Etkileri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Suriye İç Savaşının Türkiye'ye Etkileri" başlıklı bu çalışma 29 / 08 / 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman/Üye	İmza
Dr. Öğr. Üy. Arif Behiç ÖZCAN	Danışman	
Dr. Öğr. Üy. Kürşat KAN	Üye	
Dr. Öğr. Üy. Yiğit Anıl GÜZELİPEK	Üye	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadriye Seçil ÖZİP
	Numarası	144229001027
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans X Doktora
	Tez Danışmanı	Suriye İç Savaşının Türkiye'ye Etkileri
	Tezin Adı	Kadriye Seçil ÖZİP

ÖZET

Araştırmanın amacı, Arap Baharı adı altında başlatılan halk ayaklanmalarının Suriye'de iç savaşa uzanan yankılarını ve bu yankıların Türkiye'ye olan etkilerinin incelenmesidir. Bu kapsamda Suriye'nin Tarihi ve uygulamış olduğu iç ve dış politikadan yola çıkılmış olup, Arap Baharı'nın ülkeye sıçramasına zemin hazırlayan sebepler ve sonuçları irdelenmiştir. Uluslararası aktörlerin etkisiyle şekillenmeye devam eden Suriye'deki iç savaşın seyri sadece kendi içerisindeki dengelerin değişmesine sebep olmamakla birlikte komşu ülkesi Türkiye'yi de içine alan ve diğer bölge devletlerini derinden etkileyen uluslararası bir mesele haline gelmiştir.

Bu tez çalışmasında, Suriye İç Savaşı'nın yarattığı tehditler ve Türkiye'nin ekonomik, siyasi, askeri ve dış politikasına olan etkileri kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir.

Anahtar Kelime: Arap Baharı, Suriye, Suriye İç Savaş, Dış Politika

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadriye Seçil ÖZİP
	Numarası	144229001027
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Arif Behiç ÖZCAN
	Tezin İngilizce Adı	The Effects Of The Syrian War To Turkey

SUMMARY

The purpose of the research is to examine effects of civil rebellions called Arap Spring which effects civil war in Syria and how these reflects to Turkey. In this context, history of Syria and Syrian internal and foreign policies will be reviewed for the reasons and results of the circumstances that how Arap Spring interfere to the country. The civil war in Syria is still taking a shape by the help of international actors nowadays. Moreover, the shape of this situation does not only cause the change of balances inside of the country, it also becomes an international issue which directly includes it's neighbour country such as Turkey and all of the other regional countries as well. In this thesis study, the threats of Syrian Civil War and Turkey's economical, political, martial and foreign polical reflects will be analysed inclusively.

Key Words: Arab Spring, Syria, Syrian Civil War, Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
KISALTMALAR.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞMELER İŞİĞİNDA SURIYE DIŞ POLİTİKASI

1.1. Suriye'nin Tarihi.....	4
1.1.1. Osmanlı Öncesi Dönem.....	4
1.1.2. Osmanlı Dönemi.....	7
1.1.3. Fransız Manda Yönetimi.....	11
1.2. Bağımsız Suriye Devletinin Kuruluşu.....	16
1.2.1. Askeri Darbeler.....	16
1.2.2. Baas Partisi.....	18
1.3. Hafız Esad Dönemi.....	20
1.3.1. Hafız Esad Dönemi Suriye-SSCB İlişkileri.....	22
1.3.2. Hafız Esad Dönemi Suriye-ABD İlişkileri.....	25
1.3.3. Hafız Esad Dönemi Suriye-Arap Devletleri İlişkileri.....	28
1.4. Beşar Esad Dönemi.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE SURIYE İÇ SAVAŞI

2.1. Arap Baharı Kavramı.....	35
2.2. Arap Baharının Sebepleri.....	36
2.2.1. Tarihsel Sebepler.....	37
2.2.2. Ekonomik Sebepler.....	39

2.2.3. Sosyal Sebepler.....	40
2.3. Arap Baharı ve Etkileri	42
2.3.1. Tunus	42
2.3.2. Mısır.....	45
2.3.3. Libya.....	49
2.3.4. Yemen.....	52
2.3.5. Bahreyn.....	53
2.4. Suriye’de Olayların Çıkışı ve Gelişimi.....	54
2.5. Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Suriye Krizindeki Rolü	57
2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	57
2.5.2. Avrupa Birliği.....	60
2.5.3. Rusya, Çin ve İran	62
2.5.4. İslam Konferansı Örgütü	64
2.6. Suriye İç Savaşındaki Çatışan Gruplar	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1. Arap Baharı ve Türkiye	67
3.2. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Beşar Esad Dönemi	71
3.3. Suriye İç Savaşında Türkiye’nin İzlediği Politika	73
3.4. Suriye İç Savaşının Türkiye’ye Etkileri.....	79
3.4.1. Güvenlik Açısından Etkileri	79
3.4.2. Ekonomik ve Sosyal Etkileri	83
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	93

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyetleri
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GSMH	: Suriye Gayri Safi Milli Hâsıla
İİD	: Irak İslam Devleti
ISSG	: Uluslararası Suriye Destek Grubu
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
M.Ö.	: Milattan Önce
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar
TCÖ	: Tevhid ve Cihad Örgütü

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Fransız Manda Yönetiminde Suriye.....	13
Şekil 2. Suriye Arap Cumhuriyeti	18
Şekil 3. Fırat Kalkanı Harekatı Sonrası Suriye Son Durum Haritası	77
Şekil 4. Suriyeli Mültecilerin Dağılımı	86

|

GİRİŞ

Ortadoğu, gerek sahip olduğu dini çeşitlilik, gerek zengin yeraltı kaynakları, gerekse stratejik olarak önemli bir bölgedir. Bu sebeple, Ortadoğu tarih boyunca pek çok mücadeleye sahne olmuştur.

Bölgenin tarihi önemi, tüm dünyanın dikkatini üzerine çeken jeopolitik konumda yer alıyor olması ve insanlık tarihinin burada başlamasından kaynaklanmaktadır.¹ Günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapan Ortadoğu'da pek çok mücadele yaşanmıştır. İlk önce toprak kavgası ile başlayan mücadelelere daha sonra dini ve ekonomik anlaşmazlıklar da eklenmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin dış politikası ve Ortadoğu Bölge'sinde yer alan ülkeler ve özellikle komşu ülkeleri ile olan ilişkileri oldukça önem kazanmıştır.

Türk dış politikası açısından bakıldığında Ortadoğu cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar en sorunlu bölgelerden birini teşkil etmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında, bölgenin çatışma ortamı niteliğinin ve Batı ülkelerindeki şarkiyatçı bakışın belirleyici rolü olmuştur. Buna ek olarak Türkiye'nin Ortadoğu toplumları ile kültürel ve tarihi bağlarının olması farklı bir ifade ile Osmanlı Devleti döneminin birlikteliği Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkilerinde karmaşıklığa sebep olmuştur. Stratejik konumu ve yönetim anlayışı sebebiyle Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında dengeleyici bir politika yapısı izlemiştir. Batı ülkeleri ile Ortadoğu bölgesindeki sorunların çözümü noktasında Türkiye demokratik yapısı sebebiyle sürekli olarak bir köprü görevi görmüştür.

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu bölgesindeki olaylarda aktif bir politika oluşturamadığı görülmektedir. Ortadoğu özellikle 1990'lı yıllardan sonra yeni gelişmelere sahne olmuştur. Söz konusu gelişmelerin ise genel olarak Türkiye'ye komşu olan ülkelerde olması Türkiye'nin rolünü daha da arttırmıştır. Bu gelişmelerden ilki İran ve Irak arasında gerçekleşen savaştır. Daha sonra Körfez Krizi, ABD'nin Irak'a müdahalesi ve ABD'nin Irak'a ikinci müdahalesi bölgedeki önemli gelişmeler olmuştur. Suriye içindeki terör sorunu ise Türkiye'yi bölgede daha

¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Marmara Kitap Merkezi, Bursa, 2008, s.26

aktif rol üstlenmeye itmiştir. Bu gelişmelerle geçen bir dış politik sürecin son yıllarda daha farklı bir boyut kazandığı söylenebilir. Özellikle Ortadoğu’da patlak veren Arap Baharı sonrası gelişen olaylar Türkiye’nin bölgedeki konumunun bir kez daha önemini ortaya koymuştur.

Arap Baharı, bilindiği gibi ilk olarak Tunus’la başlayan ve Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn gibi Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan Arap halklarının demokrasi, özgürlük, insan haklarına sahip olma talepleri ve diktatörlük ile yönetilmeye karşı olarak ayaklanması ile başlamıştır ve en son Suriye’ye ulaşmıştır. Diğer ülkelerin bir kısmında devlet başkanları görevinden alınmış, bazılarında devlet başkanları katledilmiş, bazılarında ise demokratik önlemler alınmak şartı ile sorunlar ertelenmiş, geçici çözümler üretilerek kriz yönetimi sağlanmaya çalışılmıştır. Bölgede oldukça önemli değişiklikler ve iç karışıklar pek çok insanın ölümüne, pek çok insanın da yaralanmasına sebep olmuştur. Bu araştırmanın yapıldığı dönemde bölgede bulunan çoğu ülkede demokratik yönetim tam olarak sağlanamamıştır. Arap Baharı’nda dominonun son taşı olarak görülen Suriye ise gerek komşu ülke olması gerekse farklı nitelikleri ile Türkiye için önemli bir ülke konumunda olmuştur. Yakın bir döneme kadar oldukça iyi ilerleyen ilişkilerin Suriye’deki olaylar sebebiyle değiştiği görülmüştür.

Suriye rejimi ilk başlarda Arap Baharı gösterilerinin ülkesine sıçramasından endişe duymadığı yönünde açıklamalar yapmıştır. Esad yönetimi Ocak 2011’de başlayan küçük çaplı protestoları çeşitli ekonomik iyileştirmeler yaparak yatıştırmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda yoksul ailelere, çalışan ve emeklilere yönelik yardımlar yapılmış, gıda ve sağlık sektöründeki zamlar geri alınmış, vergiler düşürülmüştür. Ancak 15 Mart’ta Dera kentinde bir okulun duvarına yönetim karşıtı yazı yazan öğrencilerin tutuklanması, bu gençlerin salınması için polis merkezine gelenlere güvenlik güçlerinin hakaret içeren cevabı, rejim karşıtı gösterilerin büyümesinin dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu olayın ardından Dera kentinden başlayan protestolar kısa zamanda Şam, Humus ve tüm Suriye’ye yayılarak ülke çapında rejim karşıtı bir harekete dönüşmüştür.

Yaşanan şiddet olaylarını durdurmak için Başbakan Muhammed Naci el-Utri istifasını sunmuş, önceki hükümetin Tarım Bakanı olan Adil Sefer’in kurduğu yeni hükümet ülkede 48 yıldır devam eden OHAL’i kaldırdığını ilan etmiştir. Bununla

birlikte vatandaşlık hakkına sahip olmayan Kuzey Suriye'deki 300 bin Kürt azınlığa kimlik verilmiş, petrol fiyatlarında ve vergilerde indirim yapılmış, ekonomik ve politik reformların devam edeceği bildirilmiş, ancak olayların yatışması sağlanamamıştır². Bunun üzerine iktidar güçleri protestoculara karşı baskılarını arttırmış, Nisan 2011'de askeri harekât başlatmıştır. Ordunun içinde de eylemcilere destek veren bir kesimin olması bunların görevlerinden ayrılarak muhalefete katılmalarına neden olmuş, ordunun içindeki bu kopuşlar ülkeyi iç savaşa götüren adımlardan birini oluşturmuştur.

Araştırmanın amacı Arap Baharı kapsamında gerçekleşen Suriye'deki iç savaşın Türkiye'ye etkilerini incelemektir. Bu kapsamda geçmişten günümüze Türkiye ve Suriye ilişkileri değerlendirilecek olup Türkiye'nin Suriye dış politikası ele alınarak son dönemdeki gelişmeler incelenecektir. Ayrıca, Suriye'deki iç savaşın Türkiye iç ve dış politikasında gerçekleşen ve gerçekleşmesi öngörülen etkileri kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Suriye'nin tarihsel gelişimi ve uluslararası ilişkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri incelenmiştir.

Bu tez çalışmasının önemi, komşu ülkelerde gelişen siyasi krizlerin, istikrarsızlığın ve kaosun nasıl tüm bölgeyi etkilen uluslararası bir soruna dönüşebildiği ve Türkiye gibi güçlü bir ülkenin bu durumdan nasıl etkilendiğinin incelenmesidir.

²Atilla Sandıklı ve Ali Semin, **Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye**, BİLGESAM Yayını, İstanbul, 2012, s.7

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞMELER IŞIĞINDA SURIYE DIŞ POLİTİKASI

Bu bölümde Suriye'nin tarihi gelişimi ele alınacaktır. Tarihsel gelişimde ilk olarak Osmanlı öncesi dönem ve Osmanlı dönemleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise Fransız manda yönetimi dönemi ve Suriye'nin bağımsızlığı incelenecektir. Son olarak Hafız Esad ve Beşer Esad dönemleri ele alınacaktır.

1.1. Suriye'nin Tarihi

Yakın bir döneme kadar Suriye'nin toprak bütünlüğü, Suriye'nin günümüzdeki sınırları dâhil Filistin'i, İsrail'i, Lübnan'ı ve Ürdün'ü kapsamaktaydı. Değişik zamanlarda farklı adlarla ifade edilen bölgeye Araplar Bilad Eş-Şam (Şam Bölgesi) demişlerdir. Anadolu Yarımadası, Mezopotamya ve Akdeniz bölgeleri arasında önemli bir konumda yer alan Suriye oldukça eski bir tarihsel coğrafyaya sahiptir. Günümüzde Suriye'nin başkenti olan Şam yine tarihsel açıdan önemli yerleşim yerlerindedir³. Bu bölümde Suriye'nin tarihi Osmanlı öncesi, Osmanlı ve Fransız manda yönetimi dönemi olarak incelenecektir.

1.1.1. Osmanlı Öncesi Dönem

Suriye tarihsel açıdan tarih öncesi dönemlere ev sahipliği yapmış ve bu tarihsel önemi günümüze kadar sürmüş önemli yerleşim bölgelerinden biri olmuştur. Suriye bölgesine hâkim olma isteği beraberinde pek çok savaşı getirmiş ve tarihsel açıdan pek çok savaşın yaşandığı bölge olmuştur. Bazı bilim adamları tarafından yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Şam'a yakın El-Kown bölgesinde günümüzden 100.000 yıl öncesine ait buluntular elde edilmiştir. Bu buluntular ve tarihsel veriler kapsamında ilk yerleşik hayata ait izlerin de Fırat Nehri etrafında ortaya çıktığı görülmüştür.

³Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005, s.9

Pek çok medeniyetin yaşamış olduğu Bölge'ye M.Ö. 2240 ve 2000'li yıllarda Akadlar'ın hâkim olduğu bilinmektedir. Bu medeniyetten sonra M.Ö. 2000 ve 1800'lü yıllarda Amuriler bölgenin hâkimi olmuştur. Suriye bölgesi daha sonra M.Ö. 1750-1550 Yamhad Krallığı hâkimiyetine girmiştir. Özellikle Anadolu'dan geçen bir halk olan Hurriler M.Ö. 1500 ve 1360'lü yıllarda Mittani Devleti'ni kurmuşlardır. Hititliler ile Mısırlılar'ın bölgeyi hâkimiyeti altına alma çabaları neticesinde Kadeş savaşı yine Suriye Bölgesi'nde gerçekleşmiştir⁴.

Mısır ve Hitit hâkimiyetleri haricinde Suriye topraklarında Halep Krallığı (M.Ö.1800-1450), İrsal Krallığı (M.Ö. 1075-587), Fenike Krallığı (M.Ö. 1000-520), Şam Krallığı (M.Ö. 950732) gibi uygarlıkların hâkimiyeti de olmuştur⁵. Ayrıca Suriye Bölgesi'nde Aramiler, Asurlular ve Babililer'in de hüküm sürdüğü bilinmektedir. Bölge de M.Ö. 536 yılından sonra ise Persler'in egemenliğine girmiştir. Makedonyalı Büyük İskender'in M.Ö. 333'te Perslere galip gelmesi sonrasında bölge Yunan hâkimiyeti altına girmiştir⁶.

Suriye M.Ö. 64 yılından sonra Suriye Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olmuştur. Uzun dönem Roma İmparatorluğu için önemli Doğu eyaletlerinden biri olan Suriye Roma İmparatorluğu'nun M.S. 4. yüzyılda Doğu ve Batı şeklinde ikiye ayrılması sonrasında Doğu Roma ya da daha bilinen ismiyle Bizans İmparatorluğu idaresinde olmuştur. Bizans İmparatorluğu İslamiyet'in doğuşuyla birlikte İslam ordularının baskınlarına maruz kalmıştır. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında dört halife döneminde de Suriye İslam Ordularının hâkimiyetlerine almak istedikleri topraklar olmuştur. Özellikle 633 yılında İslam halifesi Hz. Ebubekir bölgeye birkaç defa sefer yapmıştır. Diğer taraftan İslam orduları Halid Bin Velid liderliğinde 3000 kişilik bir ordu ile Ürdün ve Filistin'e sefer düzenleyerek bu bölgeleri ele geçirmişlerdir. Daha sonra İslam ordusu 635 senesinde Şam'ı 636'da

⁵ İbrahim Toraman, **Arap Baharı ve Suriye**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova, 2015, s.4

⁵ Yavuz, **a.g.e.**, s.15-16

⁶ Volkan Aydos ve Meltem Duran, **Suriye Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2000, s.20

Halep'i, Antakya'ya ve Hama şehrini hâkimiyetine almıştır. Nitekim aynı tarihte Yermük Savaşı ile bölge İslam Devleti egemenliğine girmiştir⁷.

Görüldüğü gibi İslâm hâkimiyetine kadar bölgede pek çok uygarlığın hâkimiyeti söz konusu olmuş ve Hz. Ömer Devrinde 635'te Suriye İslâm coğrafyasına girmiştir. Bölgede daha sonra 662'ye kadar Emevi, 749'a kadar Abbasiler'e bağlanmıştır⁸. Suriye Bölgesi özellikle Abbasiler'in egemenliği sonrasında Müslüman ve Hıristiyan mücadelesine sahne olmuştur. Abbasilerin gücünü yitirmesi ile Suriye topraklarında Mısır merkezli Tolunoğulları hâkimiyeti başlamıştır. Tolunoğulları'nın Suriye hâkimiyeti ilk Müslüman Türklerin de bölgede hâkimiyeti demektir. Tolunoğulları'nın 905 yılında yıkılması sonrasında Suriye topraklarının kuzeyi Halep'teki Hamdeniler, güneyi ise Mısır'a egemen olan İhşidiler tarafından ele geçirilmiştir. Daha sonra Mısır'da güçlü bir yapıda olan Fatımi orduları 969 senesinde Filistin'i ve Şam'ı hâkimiyetleri altına almışlardır⁹.

Suriye Türklerin Anadolu'yu ele geçirmesi sonrasında Selçuklu Devleti'nin etkisine girmiştir. Nitekim Selçuklu etkisi Halep ve Antakya'nın Türklerin eline geçmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat Bölgeye Türkmen göçleri başlamış ve bunun neticesinde Suriye'nin kuzeyinde demografik yapı büyük değişikliğe uğramıştır. Suriye'de Selçuklu etkisinin azalmasıyla Halep Atabeyliği görevi de yapan Nureddin Mahmud Zengi kendi ismiyle anılan Zengiler Devleti'ni kurmuştur. Nureddin Mahmud Zengi 1154 tarihine kadar tüm Suriye'yi hâkimiyeti altına almıştır. Zengiler Devleti Suriye Bölgesinde Haçlı Ordularıyla en fazla mücadele eden devletlerden biri olmuştur. Nitekim Nureddin Mahmud Zengi bu mücadelelerde Suriye bölgesindeki Türkmenlerin de desteğini alarak büyük başarılar elde etmiştir. Bu mücadeleler dışında Nureddin Mahmud Zengi Suriye bölgesinde Sünni gelenekleri yeniden yerleştirmiş, Şiilik geriletmiş ve Haçlılarla yapılan mücadeleler sonucunda sosyal ve kültürel bütünleşme kapsamlı bir şekilde geliştirilmiştir¹⁰.

⁷ Çerkeşli, a.g.e., s.4

⁸ Tufan Karaarslan, **Ortadoğu'nun Coğrafyası**, Atlas Kitabevi, Konya, 1998, s.67

⁹ Nevin Yazıcı, "Suriye Siyasi Tarihi", 2012, <http://www.21yyte.org/tr> Erişim Tarihi: 15.01.2017

¹⁰ Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü**, İnsani Yardım Vakfı, İstanbul, 2013, s.14

Zengiler'in hâkimiyeti sonrasında aynı devlette komutan olarak görev yapan Selahaddin Eyyubi 1171'de Mısır'daki Fatımi Devleti'ne son vererek Eyyubi Devleti'ni kurmuştur. İlk olarak Mısır merkezli kurulan devletin daha sonra Irak, Hicaz, Yemen ve Suriye gibi toprakları hâkimiyetine aldığı bilinmektedir. Nitekim bu hâkimiyete Salaheddin Eyyubi'nin 1187 tarihindeki Hittin Savaşı ile Haçlılara karşı kesin bir zafer kazanması da eklenmiştir. Fakat 1193 yılında Selahattin Eyyubi'nin vefatı sonrasında Eyyubi Devleti gücünü yitirerek yıkılmaya başlamıştır. Eyyubiler'in yıkılması sonrası 1250 yılında Suriye hâkimiyeti Memluk Devleti'nin eline geçmiştir. Memluk Devleti Sultan Baybars öncülüğünde 1260 tarihinde Ayn Calut Savaşı ile Moğolları büyük bir yenilgiye uğratarak Moğol istilasını durdurmayı başarmışlardır. Ayrıca Haçlılar karşısında önemli zafer elde eden Memluk Devleti Suriye'deki egemenliklerini sağlama almışlardır¹¹.

Anadolu'da güçlenen Osmanlı Devleti ve Memluk Devleti ilişkileri 15. yüzyılda güç mücadelesine sahne olmuştur. Gerilen ilişkiler Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi esnasında 24 Ağustos 1516 yılında yapılan Mercidabık Savaşı sonrasında sona ermiştir. Nitekim Osmanlı Devleti bu savaş sonrasında Memluk Devleti'nin egemenliğine son vererek Suriye'yi Osmanlı sınırlarına katmıştır. Bu gelişmelerden başlayarak Suriye yaklaşık dört yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti idaresinde en huzurlu zamanlarını geçirmiştir¹².

1.1.2. Osmanlı Dönemi

Osmanlı'nın İstanbul'u fethetmesinden yarım yüz yıl sonra devletin kuzeybatısında bulunan Müslüman bir güç olan İran Safevi Hanedanı Osmanlı'ya meydan okuyan bir düşman olarak belirmişti. Her iki devletin de amacı İslam liderliğini ele geçirmek ve Ortadoğu'nun denetimini ele geçirmektir. Radikal Şii öğretilere sahip olan bu militan güç, Osmanlı tebasının içinde pek çok Şii bulunmasından dolayı devleti tehdit etmişti¹³.

¹¹ Yavuz, **a.g.e.**, s.42

¹² Aydos ve Duran, **a.g.e.**, s.21-22

¹³ Bernard Lewis, **Tarihte Araplar**, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.145-146

Devletin bütünlüğünü tehdit eden Sünni-Şii çatışmasını, İran Şah'ı İsmail'e karşı kazandığı Çaldıran zaferiyle (23 Ağustos 1514) bertaraf eden Yavuz Sultan Selim, bu zafer sonrası Mısır seferi ile Memlûk yönetimine son vermiş ve böylelikle Halifelik Osmanlı sülalesine geçmişti. Suriye'nin Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesi için Yavuz Sultan Selim dönemini beklemek gerekmişti. Zira Fatih Sultan Mehmed'in aksine Yavuz Sultan Selim doğu yönünde yayılma politikası izlemişti¹⁴. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı'nın büyük ölçüde Ortadoğu'da hâkimiyet kurduğu görülmekle birlikte "Halife" unvanı da Osmanlı Padişahlarına geçmiştir. Bu unvanla birlikte Osmanlı Devleti İslam coğrafyasında birlik ve bütünlüğü sağlamayı kolaylaştırmışlardır¹⁵.

Osmanlılar Suriye bölgesini 1877 senesinde Sancak ve Vilayet şeklinde altı (Şam, Halep, Beyrut Vilayetleri ile Deyruzzor Sancağı, Cebel-i Lübnan ve Kudüs Mutasarıflıkları) idari bölüme ayırarak tımar sistemini bölgeye de uygulamışlardır¹⁶. Osmanlı Devleti yönetim sistemi içerisinde merkezden atanan paşa rütbesindeki devlet adamları aracılığıyla idare edilen bu bölgelerde ayrıca yerel kanaat önderlerine, aşiret reislerine ve tarikat ileri gelenlerine kısmi olarak imtiyaz gösterilmiş ve kanunlara uydukları sürece serbest hareket etmelerine müsaade edilmiştir¹⁷. Örneğin, Osmanlı Devleti açısından Şam oldukça önem taşıyan bir şehirdi; bu açıdan Osmanlı döneminde buraya yoğun bir yatırım yapıldığı bilinmektedir. Ortadoğu bölgesinin gözde şehri olan Şam gerek ticaretin yoğun olması gerekse hac yollarının kesiştiği noktada olması sebebiyle önem taşımaktaydı. Bu açıdan Osmanlı Devleti son döneminde bile bu şehre önem vermiş ve Hicaz demir yolunu buradan başlatmıştır¹⁸. Avrupa'da milliyetçi akımların güçlenmesi, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği dönem olmuştur.

Özellikle Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu ve Suriye ile ilgilenmesi ve Osmanlı Devleti'nden almak istemesi sebebiyle bu bölgedeki milliyetçi akımlar her

¹⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s.66

¹⁵ Ozan N. Aslan, **Demokratikleş(tir)me Sürecinde Suriye**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.24

¹⁶ Mustafa N. Özfatura, **Suriye Düğümü**, Divanyolu Kitap, İstanbul, 2013, s.138

¹⁷ Bekir Aksu, **Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.31

¹⁸ Sırrı Çınar, **Parola: Suriye, İşaret: Türkiye**, Az Kitap Yayınları, İstanbul, 2013, s.20

iki devlet tarafından desteklenmiştir¹⁹. Nitekim Fransız Ordusu 1798 yılında Napolyon komutasında Mısır üzerine sefer düzenlemiş ve Suriye'yi işgale yönelmiştir. Bu sefer sonucunda Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Akka'da yaptığı savunma geçilememiştir. Fransa'nın Mısır ve Suriye üzerine düzenlediği seferlerin Arap ülkelerindeki milliyetçilik akımlarının artmasında önemli rolü olmuştur. Çünkü Fransız misyonerleri özellikle Suriye'de Arap geçmişini bilen ve yetişen Arap nesli yetiştirmeyi amaçlamışlar ve okullar kurmuşlardır. Bu okullarda eğitim gören Hristiyan Araplar, daha sonrasında Müslüman Arapların da milliyetçiliğe ilgi duymasıyla Arap milli kimliğini oluşturma maksadıyla etnik bir problem haline gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Arap ülkelerindeki Osmanlı yöneticileri istifa etmiş kendi güçlerini oluşturma yolunda bağımsız hareket ederek merkezi otoritenin karşısında yer almışlardır. Bu kişilerden en bilineni Osmanlı Padişah'ı III. Selim tarafından Mısır Valiliğinde görevlendirilen Mehmet Ali Paşadır²⁰.

II. Mahmut dönemindeki Osmanlı Hükümeti, Mora isyanını bastırması için güçlü donanması olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa ise karşılığında Suriye, Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi koşuluyla isyanı bastırmayı kabul etmiştir. Bununla birlikte bölgede isyan çıkarma çabasına giren Kavalalı Akka Valisi Abdullah ile olan anlaşmazlık sebebiyle 1831 tarihinde oğlu olan İbrahim Paşa'yı Suriye'ye göndermiş ve bölgeyi kendi egemenliğine almıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi geri almak için yaptığı Nizip Savaşı ise yenilgiyle sonuçlanmıştır. Fakat bazı Avrupa ülkelerinin olaya müdahalesi İbrahim Paşa'nın ordularını geri çekmesine yol açmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde Suriye'de Arap milliyetçiliğinde önemli derecede yükseliş yaşanmıştır²¹.

Nizip'te yenilgiye uğrayan ve zaten güçsüz olan Osmanlı Devleti'nin donanması Mısır'a götürülmüş ve Mısır uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni himayesi altına alma tehdidi

¹⁹ Şerif Demir, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", **Turkish Studies**, Cilt:6, Sayı:3, 2011, s.693

²⁰ Çerkeşli, **a.g.e.**, s.6

²¹ Hakan Ertaş, **1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.46

oluşturduğu ve Osmanlı Devleti de Avrupa ülkelerinin desteğini almak için 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı sebebiyle Osmanlı Devleti himayesindeki bölgelerde bulunan azınlıklar önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. Daha sonra ise Avrupalı ülkeler Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine müdahale etme yetkisini kendilerinde bulmuşlardır²². Bu gelişmelerle birlikte 1856 yılında Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan gayrimüslimlere oldukça fazla ayrıcalık tanıyan ve Avrupa ülkelerine büyük tavizler sunan Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Bu Ferman ile azınlıklar ve gayrimüslimler okul açabilme hakkına sahip olmuş, misyoner Hıristiyanların çeşitli yayınlarla Arap halklarında milliyetçilik fikirlerini arttırmıştır. Özellikle Suriye'de kurulan Protestan Koleji normal müfredat derslerinin dışında Arap tarihini konu alan derslere ağırlık vererek milliyetçi duyguları körüklemesi bakımından oldukça büyük öneme sahiptir²³.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki cephesinin siyaseti, Suriye de Arap milliyetçiliğine dayalı bir muhalefetin oluşmasını sağlamıştır. Bu durum İngilizlerin I. Dünya Savaşıyla birlikte Türklerin bölgeden uzaklaştırılmasında başvurdukları bir araç olmakla birlikte, Türkçülük akımına bir tepki olmuştur²⁴. Bütün bu gelişmelere ek olarak Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısındaki bozulmalar ve buna ilaveten Cemal Paşa'nın 1914 senesinde Suriye'ye üstün yetkilerle gönderilmesi ve onun da otoriter yönetim anlayışı bölgede sorunların daha da artmasına sebep olmuştur. Ayrıca Süveyş Seferi sonrasında pek çok Arap ailenin düşmanla işbirliği yaptığı sebebiyle sert biçimde cezaya çarptırılması Arap halklarında Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz fikirleri artırmıştır²⁵.

Cemal Paşa'nın politikalarına İngiliz Casusu Lawrence'in bakış açısı şu şekilde olmuştur; "Suriye'deki ortamı, bütün toplumsal sınıfları, inançları birleştirmek maksadıyla baskı altına almıştı. Bu baskı ise planlı bir isyanın oluşmasını sağlayacak en önemli araçtı". Bölgede İttihat ve Terakki'nin söz konusu

²² Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s.64-66

²³ Rıfât Serdaroğlu, Murat Köylü, Zahide Uçar ve Levent Bulut, **Darağacı: (BOP) Türkiye-İran Suriye**, Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul, 2012, s.4-5

²⁴ Arı, **a.g.e.**, s.69

²⁵ Demir, **a.g.m.**, s.693

siyasetine karşı çıkan emirlerden birisi de Mekke Emiri Şerif Hüseyin'dir²⁶. Fakat Cemal Paşa'nın haklılığını gösteren önemli olaylar da vardı. Bunlardan en bilineni İngilizlerin bağımsızlık sözü vererek kışkırttığı Şerif Hüseyin ve bir takım Arap toplulukların ayaklanarak Osmanlı Devleti'ne karşı İngiliz ordularının yayında yer almalarıdır. Bu gelişmeler neticesinde İngiliz ordusu 1918 yılında Hicaz'da bulunan Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Faysal önderliğindeki Arap ordusunun desteğiyle Suriye'yi hâkimiyeti altına almıştır. Osmanlı Devleti'nin Suriye'den ayrılmasından sonrasında Şam'a giren Faysal İngiliz desteğiyle Suriye'de kendi başkanlığında bir Arap hükümeti oluşturmuştur²⁷.

Savaş esnasında İngilizlerin bağımsızlık sözüne istinaden Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Arap liderleri, savaşın bitimiyle birlikte bunun gerçek olmadığını anlamışlardır. Bunun en önemli örneği ise Suriye Ulusal Kongresi'nin 1920 yılının Mart ayında Şam'da toplanarak Faysal'ı, Filistin'i de kapsayan birleşik Suriye'nin devlet başkanı ilan etmesidir. Fakat İtilaf Devletleri tarafından gizli olarak yapılan Sykes-Picot Anlaşması kapsamında İngilizler Filistin'de, Fransızlar da Lübnan ve Suriye'de manda yönetimine başlamışlardır²⁸. Bu gelişme sonrası kısa sürede Fransız ordusu Suriye'yi yönetimi altına almışlardır²⁹. Artık Suriye'de uzun süre ayaklanmalar ve çatışmaların meydana geldiği Fransız manda yönetimi başlamıştır.

1.1.3. Fransız Manda Yönetimi

ABD Başkanı Woodrow Wilson Versay Barış Konferansı (1919) görüşmeleri esnasında Arap halklarının bağımsızlık isteklerini gündeme getirmiş ve bu kapsamda Faysal Arap fikirlerini iletebilmesi için konferansa davet edilmiştir. Fakat konferans sonrasında Faysal, isteklerine olumlu bir yanıt alamamıştır. Bu olumsuzlukla hayal kırıklığına uğramış olarak Şam'a dönen Faysal, Suriye'nin bağımsızlığı için çabalamaya devam etmiştir. Fakat gerek Fransa, gerekse İngiltere, Suriye'de oluşacak bir bağımsız Arap devletinin oluşmasını reddetmişlerdir. Nitekim 1920 yılının Nisan ayında İtalya'nın San Remo şehrinde toplanan Yüksek İttifak Konseyi,

²⁶ Çerkeşli, **a.g.e.**, s.7

²⁷ Toraman, **a.g.e.**, s.9

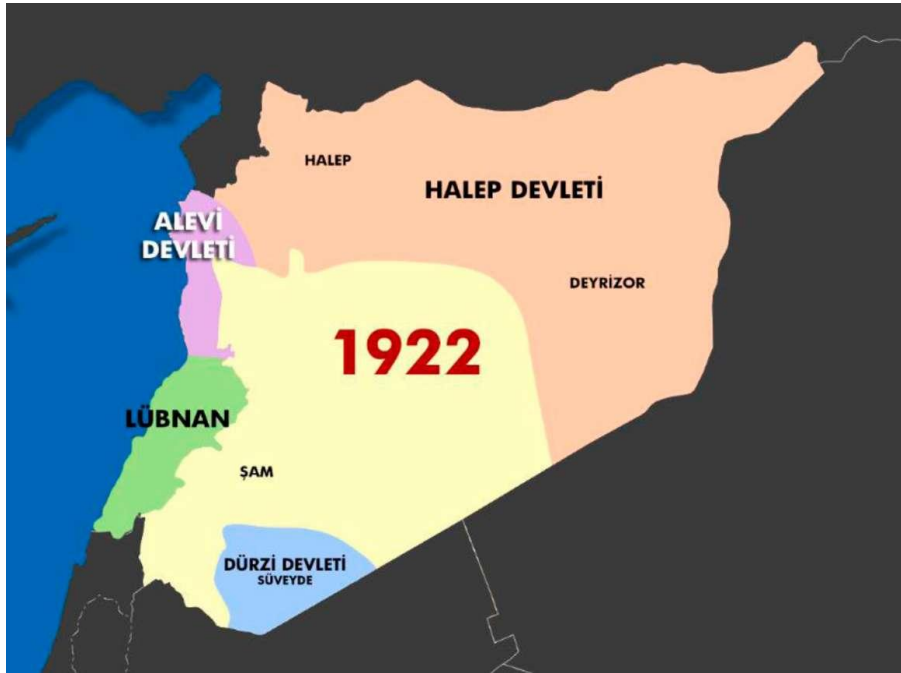
²⁸ Aydos ve Duran, **a.g.e.**, s.23

²⁹ Arı, **a.g.e.**, s.134

Sykes-Picot Antlaşması'na göre Arap topraklarını manda yönetimlerine ayırmışlardır. Bu gelişme ile birlikte Suriye'yi mandası olarak kabul etmiş olan Fransız orduları Beyrut'tan hareket ederek Şam'a doğru ilerlemeye başlamışlardır³⁰.

Suriye topraklarının I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın manda yönetimi altına alma sürecinin genellikle Sykes-Picot anlaşmasıyla (1916) geliştiği belirtilmektedir. Fakat Fransızların Suriye toprakları üzerinde talepleri 19. yüzyılda bölgeye çok sayıda hastane, ruhban okulu ve yetimhane yapması vasıtasıyla ve Hıristiyan nüfusu arttırmasıyla başlamıştır. Çünkü Fransa'da kilisenin önemini kaybetmeye başlaması sonrasında devlet yönetimi bu misyoner kurumların oluşması için din adamlarını Ortadoğu ve Asya'nın doğusunda koloni amaçlı olarak görevlendirmiştir. Söz konusu kurumlar Suriye bölgesinde de politik ve idari dönüşüm taleplerine liderlik etmişlerdir. Fransızların bu dinsel ve siyasi faaliyetleri savaş sonrasında imparatorluğun yıkılışıyla bölgede hak iddia etmesinde temel oluşturmuştur³¹.

Şekil 1: Fransız Manda Yönetiminde Suriye

³⁰ Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilgi Dergisi**, Sayı: 48, 2009, s.141

³¹ Abdüllatif Çeviker ve Halil Küçükbiltekin, "Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ticari İlişkileri", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, s.3

Kaynak: İbrahim Toraman, **Arap Baharı ve Suriye**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova, 2015, s.10

İngiltere ile Fransa arasında 16 Mayıs 1916'da yapılan Sykes-Picot Anlaşması'nda Araplara yurt verilmeyeceği söylenmesine rağmen, Ortadoğu Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştır. Bir yıl sonra yayınlanan Balfour Deklerasyonu ile de Siyonistlere Filistin'de Yahudi vatani inşa edilmesinin temelleri netlik kazanmıştır. Sykes Picot'da Halep, Hama, Humus ve Şam'ı da kapsayacak şekilde bütün Suriye Fransa'ya verilmişti³². Bu iki gelişme İngiltere ve Fransa'ya karşı güven duyan Araplar tarafından kendilerine ihanet edildiği şeklinde yorumlanmıştır³³. Bunun dışında petrol bakımından zengin bir bölge olan Musul'un Fransızlara verilmesi nedeniyle İngiliz finans çevreleri Sykes-Picot Anlaşması'ndan memnun olmamıştır. Fransa'nın Suriye üzerindeki ısrarı üzerine İngiltere ve Fransa arasında Suriye İtilaf Namesi imzalanmıştır. Buna göre, İngiltere Musul'u Fransa'dan alarak ekonomik anlamda kazanç elde ederken, Beyrut dâhil olmak üzere Suriye'nin sahil kesimi Fransız idaresine bırakılmıştır.³⁴

Fransızlar Suriye'de tam anlamıyla manda yönetimini oluşturduğunda Suriye'de 5 farklı eyalet sistemi uygulamışlardır. Bu bölme işlemi neticesinde ilk olarak önemli (Trablus, Sayda, Sur ve Beyrut vb.) kentleri kapsayan Büyük Lübnan bölgesi oluşturulmuştur. İkinci olarak Suriye Devleti şeklinde adlandırılan farklı stratejik öneme sahip kentleri (Halep, Humus, Hama ve Şam) kapsayan bölge oluşturulmuştur. Üçüncü bölgede ise "Cebel-i Dürzi" olarak bilinen önemli bir yerleşimi (Süveyda olarak bilinen dağlık) kapsayan bölge oluşturulmuştur. Dördüncü Lazkiye Sancağı olarak adlandırılan ve önemli bir şehri (Lazkiye) kapsayan bölge oluşturulmuştur. Beşinci olarak ise Suriye'nin bir parçası olarak kabul edilen fakat ayrı ve özerk bir yönetime sahip olan Hatay Sancağı oluşturulmuştur³⁵.

³²Ö. Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.219

³³H. Bayram Soy, "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi**, Sayı:30, 2004, s.189

³⁴ Umar, **a.g.e.**, s.373

³⁵ Ayşe T. Fildiş, "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5, Sayı:52, 2013, s.58

Kendi çıkarlarını göz önünde tutan parçalama siyaseti ile sömürgeci ülkelerin bölge toplumlarının beklentileri ve istekleri göz ardı edilmiştir. Fransızlar manda yönetiminin sona ermesine kadar, yerel otonomi isteklerini desteklemeye devam etmişlerdir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Suriye’de milliyetçiliğe dayalı daha yüksek isteklerin önüne geçilerek, bölgenin farklı siyasi bölgelere ayrılmasıyla toplulukları birbirlerine karşı karşıya getirmenin, motive etmenin veya cezalandırmanın kolay hale getirilmesidir³⁶.

Fransızların Suriye üzerindeki hâkimiyeti ve bu hâkimiyeti koruma çabası özellikle 1920 ve 1936 yılları arasında baskıcı sistemin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sebeple söz konusu dönemde pek çok isyan, kargaşa ve ayaklanma hareketi meydana gelmiştir³⁷. İlk büyük ayaklanma 1925 yılında başlayan ve bir Dürzi ayaklanması olarak ifade edilse de sonrasında Şam ve Humus olmak üzere büyük şehirlerin desteğiyle ülke geneline yayılan ayaklanmadır. Bu ayaklanmada Fransız ordusunun ağır silahlar kullanarak bastırmaya çalışılması neticesinde pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Suriyeli liderler bu dönemdeki ayaklanma sonrası bir araya gelerek ileride siyasal hayatta aktif hale gelecek “Ulusal Blok” u kurmuşlardır. Söz konusu yapı Büyük Suriye’nin kurulması ve Fransızların çekilmesini sağlamanın yanında Suriye’de büyük değişiklikleri öngörmüyordu³⁸.

Yukarıdaki gelişmeler neticesinde 1936 senesinde Fransa Arap milliyetçi grupların başkaldırı ve baskılarına dayanamayıp Suriye’de asker bulundurma şartı ile bağımsızlıklarının tanınacağına ilişkin anlaşma yapmıştır. Bu kapsamda Fransızlar, Suriye ve Lübnan’la olan ilişkilerini değiştirerek 1936 yılı Eylül ayında Suriye’nin 1936 Kasım ayında da Lübnan’ın bağımsızlığına izin vermiştir³⁹. Fakat bu Anlaşma, Ankara’da 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ve Fransa hükümeti arasında imzalanan ve İskenderun Sancağını ayrı bir yerleşim olarak gören anlaşmasının uygulanmasını Türkiye’nin iznini almaksızın Suriye’ye devretmek anlamı taşımaktaydı. Nitekim Türkiye bu duruma itiraz etmiş ve Fransa’nın İskenderun

³⁶ Okur, **a.g.m.**, s.142

³⁷ Mehmet Tan, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 1-2 Ekim, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2012, s.68

³⁸ Arı, **a.g.e.**, s.136-137

³⁹ Tan vd., **a.g.m.**, s.69

Sancağıyla da Suriye’de yaptığı anlaşma gibi bir anlaşma yapılmasını talep etmiştir. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin 9 Kasım 1936 tarihli notasına 10 Aralık 1936’da verdiği cevapta, Türkiye’nin isteğinin Suriye ve Lübnan ile olduğu gibi İskenderun ve Antakya halkı delegeleri ile de bir anlaşma yapılması olanağının sağlanmasını belirtmiştir⁴⁰.

Fransa’nın manda yönetimini sona erdiren ve Suriye’nin bağımsızlığını öngören anlaşma noktasına geldiğinde bile imtiyazlarla ve özerk bölgelerdeki yönetimlerin devam etmesine ilişkin şartlarla Fransa’nın bölgedeki nüfuzunu devam ettirmek isteğinde olduğu anlaşılıyordu. Fakat anlaşmanın 3. maddesi uyarınca “Fransız manda yönetiminin sona ermesi sonrasında, Fransa hükümetinin Suriye’yi ilgilendiren veya Suriye ile ilgili imzalanan tüm sözleşme, antlaşma ve her türlü uluslararası sorumluluklarından doğan hak ve yükümlülükleri sadece Suriye hükümetine devretmek için tedbir alacağı belirtilmiştir”. Fakat bu hükümlere istinaden İskenderun Sancağı hakkında hiçbir hüküm ve ifade kullanılmamıştır⁴¹.

Suriye’nin bağımsızlık mücadelesi için 1937 senesi boyunca Vatan Kitleleri’nin önderliğinde önemli gelişmeler sağlanmış, Fransız hükümeti Lazkiye ve Cebel-i Druz’un Suriye merkezi idaresine bağlanmasını kabul etmiştir. Bununla birlikte yerel yönetimleri ilgilendiren pek çok yetkinin Suriye hükümetine verilmesini kabul etmiştir⁴². Suriye’deki bağımsızlık süreci Fransa’da Blum’un sol koalisyonunun çökmesiyle 1938 tarihinde Fransız Meclisi anlaşmayı onaylamamış ve Suriye II. Dünya Savaşına yine Fransız manda yönetimi altında girmiştir⁴³. Bu süreçte Türkiye’nin ısrarlı çabaları neticesinde 29 Haziran 1939 tarihinde Hatay Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne katılmıştır⁴⁴.

⁴⁰ Şerife Yorulmaz, Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 22, 1998, s.233-234

⁴¹ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, “1923-1939: Görelî Özerklik-1 Sancak (Hatay) Sorunu”, **Türk Dış Politikası 1919-1980**, (Ed.) Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.283

⁴² Okur, **a.g.m.**, s.149

⁴³ Arı, **a.g.e.**, s.137

⁴⁴ Hatice İbiş, **Suriyeli Süryanilerin Devlet ve İktidar İle Olan İlişkisi-1946’ya Kadar**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2014, s.199

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Suriye'de bağımsızlık için sürecin hızlandığı bilinmektedir⁴⁵. 1940 yılında Fransa'nın düşmesi üzerine 1941 yılında Britanya ve Özgür Fransa güçleri Suriye'yi işgal etmişti. Fransa'nın idari yetkiye, Britanya'nın ise stratejik denetime sahip olduğuna dair bir anlaşma yapmışlardı. Ayrıca Britanya, Fransa'nın iki ülkeye bağımsızlık vermesini kabul etmişti. Fransa ve İngiltere arasında 7 Ağustos 1941'de yapılan anlaşma ile taraflar Suriye ve Lübnan'ın tam bağımsızlığı konusunda mutabakata varmışlar, Lazkiye ve Cebel-i Druz bölgesi de Suriye Devleti'ne katılmıştı. Fransa'daki De Gaulle Hükümeti bu durumu kabul etmek istemese de İngilizlerin ve Suriyelilerin baskısı sonucu durumu kabullenmek zorunda kalmıştı⁴⁶.

1.2. Bağımsız Suriye Devletinin Kuruluşu

Bu bölümde Suriye Devleti'nin kurulması sonrasında yaşanan askeri darbeler ve Baas Partisi ele alınacaktır.

1.2.1. Askeri Darbeler

Fransa'nın resmi olarak 1943 yılında, 1946 yılında ise bütün askeri varlıkları ile Suriye'den çıkması sonrası bağımsız olan Suriye'de ilk yıllar bir takım karışıklıklara sahne olmuştur. Nitekim 1948 yılında İsrail'in kurulması Suriye dış siyasetinin birinci öncelikli konusu haline gelmiştir. İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte aynı yıl Arap-İsrail Savaşı patlak vermiştir. Bu savaşta Suriye'nin de Arap güçleri tarafında savaşa girerek yenilmesi Suriye'de iç istikrarsızlığa sebep olmuştur. Fransa'nın ülkeyi terk etmesi sonrasında dış müdahalelere karşı oluşturulan grup ve liderlerin oluşturdukları birliktelikler dağılmıştır. Arap-İsrail savaşı sonrasında alınan yenilgi ile birlikte Suriye'de süreklilik taşıyan askeri darbeler dönemi yaşanmıştır⁴⁷.

Suriye'de askeri darbeler dönemi İsrail savaşından bir yıl sonra (1949) başlamış ve aynı yılın Mart ayında ilk olarak Albay Hüsnü Zaim tarafından Suriye

⁴⁵ Dağ, a.g.e., s.22

⁴⁶ İbiş, a.g.e., s.199

⁴⁷ Toraman, a.g.e., s.16

Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli iktidarına el konulmuştur⁴⁸. Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (Central Intelligence Agency-CIA) desteklediği ifade edilen Albay Hüsni Zaim darbenin ardından meclisi feshetmiş ve Suriye Cumhurbaşkanlığı koltuğuna kendisi geçmiştir⁴⁹. Darbeyi gerçekleştiren Hüsni Zaim'in CIA 'den destek aldığı ve Amerika'daki Truman yönetiminin yardımıyla yönetimi ele geçirdiği Stephen P. Cohen tarafından iddia edilmiştir. Hüsni Zaim iktidara geldikten sonra İsrail'le ateşkes anlaşması yapması, Suudi Arabistan ile Akdeniz arasında yapılacak petrol boru hattına destek vermesi, Suriye'de komünizmi yasaklaması, Türkiye ile Suriye arasında tartışmalı bir bölge olan İskenderun üzerindeki hak iddialarından vazgeçip bölgedeki Amerikan çıkarlarını koruması bu desteğe gerekçe olarak gösterilmektedir⁵⁰.

İlk darbenin üzerinden bir yıl geçmeden Suriye art arda iki darbe ile sarsılmıştır. Bunlardan ilki Albay Sami Hinnavi'nin 1949 yılının 14 Ağustos'unda gerçekleştirdiği darbedir. Suriye yönetimini ele geçiren Sami Hinnavi iktidardaki lider Hüsni Zaim'i idam ettirmiştir. İkinci darbe yine 1949 yılının 19 Aralık ayında gerçekleşmiştir. İkinci darbenin yaşanmasındaki en büyük sebep Büyük Suriye düşüncesi kapsamında Irak'la bütünleşme fikrinin uygulanmaya çalışılmasıdır. Bu sebeple Albay Edip Çiçekli, Suriye çıkarlarını yok sayarak ve Irak'la işbirliği yaptığını iddia ettiği Albay Sami Hinnavi yönetimine el koyarak iktidarı ele geçirmiştir. Darbenin ardından yönetime el koyan Edip Çiçekli Suriye'deki siyasi partileri yasaklamış ve askeri diktatörlük kurmuştur. Bu gelişmelerle birlikte 1951 tarihinde Genel Kurmay Başkanlığı görevine getirilen Edip Çiçekli, daha sonra da Suriye'nin devlet başkanı olarak seçilmiştir. Edip Çiçekli devlet başkanlığı görevini yürütürken 1953 yılında Suriye'deki yönetim yapısını başkanlık sistemiyle yönetilen bir cumhuriyet olarak değiştirmiştir. Bu değişiklikten sonra 1953 yılının Temmuz ayında Edip Çiçekli referandumla Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmiştir⁵¹.

⁴⁸ Galip Çağ ve Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, 2(2), 2013, s.60

⁴⁹ Salih Akdemir, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", **Avrasya Dosyası** (Arap Özel), C.6, Sayı:1, İlkbahar Asam Yayınları, 2000, s.211-213

⁵⁰ Stephen P. Cohen, **Beyond America's Grasp**, Picador, New York, 2009, s.111

⁵¹ Toraman, **a.g.e.**, s.16

Edip Çiçekli'nin Suriye devlet başkanı olmasından bir yıl sonra 1954 yılında Suriye ordusunda albay olarak görev yapan Faysal El-Atasi askeri darbe gerçekleştirmiştir. Darbe sonrasında Edip Çiçekli'den ele geçirilen devlet yönetimi sivil insiyatife devredilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte yapılan seçimlerde Millet Partisi ve Halk Partisi koalisyon oluşturarak yönetime gelmiştir⁵². Suriye'de gerçekleştirilen bu son darbe esnasında etkili bir rol üstlenen Baas Partisi 1954 seçimlerinde 16 milletvekili çıkararak yönetimde de bu etkisini hissettirmeye başlamıştır⁵³. Suriye'nin siyasi ortamındaki bu gelişmelerden sonra daha da etkili bir biçimde kendini hissettirip iktidarı ele geçirecek olan Baas partisi aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2.2. Baas Partisi

Yukarıdaki bölümde de ifade edildiği gibi 1954 seçimlerinde Suriye'nin siyasi ortamında kendine yer edinen Baas Partisi ilk olarak bütün Arap bölgelerine yayılma düşüncesiyle toplanmış olsa da diğer ülkelerdeki gelişmeler söz konusu fikrin gerçekleşmesini etkisiz kılmıştır. Bağımsızlıklarını II. Dünya Savaşı sonrasında kazanmış olan Ortadoğu ülkelerinde ekonomik durum, politik istikrarsızlıklar ve Arap toplumlarında oluşan yabancılara yönelik düşünce, ülke yönetimlerinde bulunan monarşik düşüncelere karşıtlığı gerek bürokraside gerekse askeri ortamda açığa çıkarmıştır. Suriye ve Irak'ta entelektüellerin sesi Baas Partisi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Bununla birlikte bürokratik ve askeri kurumlar içerisinde yükselişe geçerek hem toplum tabanını etkilemiş hem de mevcut yönetimlerin oluşturduğu düzene ait dengeleri değiştirmeye başlamıştır. Özellikle de Arap devletlerinin 1948 yılında İsrail'in kuruluşuna engel olamamaları ve Arap-İsrail savaşında mağlup olmaları söz konusu süreci hızlandırmış, savaşın başarısızlığı mevcut yönetimlerin hatası gibi görülmüştür⁵⁴.

Baas Partisi Suriye ve Irak'ta 1950'lerden itibaren varlığını hissettirmeye başlamıştır. İsmi gerçekte Arap Baas Sosyalist Partisi olan siyasi hareket Rum

⁵² Doğan Şentürk, *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.13

⁵³ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalm: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayınları, İstanbul, 2004, s.192

⁵⁴ Çağ ve Eker, *a.g.m.*, s.59

Ortodoks Mişel Eflak ve Sünni Salah Bitar öncülüğünde 1943'te kurulmuştur⁵⁵. Pan-Arabizm ideolojisiyle kurulan Baas Partisi'nin önemli destekleyici ögesi sekülerizm ve sosyalizmdir. Fakat Baas Partisi'nin destekleyici yan ögesi olan sosyalizm Marksist-Leninist sosyalizmden daha değişik nitelikteydi. Bu ideoloji genelde özel mülkiyetin sınırlandırılması, sosyal eşitsizliğin asgariye düşürülmesi ve kamulaştırmayı öngören bir sosyalizmdi. Bununla birlikte miras hakkı ve özel kurumlar koruma altına alınmıştı. Diğer taraftan Baas Partisi'nin ideolojisinde bir diğer destekleyici yan öge olan sekülerlik ise inancı dâhil her bireyin eşit statüye sahip olduğu laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlıyordu. Fakat bunu yaparken "Arap milli kültürünün esas ve ayrılmaz bir parçası" olarak İslam'ı devre dışı bırakmadan yapmayı düşünüyordu⁵⁶.

Suriye 1954 yılının sonlarına doğru, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile yakınlaşmaya başlamıştır. Hemen bir yıl sonra 1955 yılında da Mısır'la askeri bir anlaşma yapılmıştır. Batı tehdidi Suriye'nin SSCB ile daha da yakınlaşmasını sağlamış ve bu yakınlaşma sebebiyle Sovyetler 1957 yılından sonra Suriye'yi yoğun bir şekilde silahlandırmaya başlamıştır⁵⁷. Bu gelişmelerle birlikte 1958 yılında Suriye Mısır ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyetleri'ni (BAC) kurmuştur. BAC'ın kurulması için Baas Partisi'nin de aktif bir rolü olmuştur. Fakat BAC, gerek Mısır'ın politikaları sebebiyle gerekse Suriye'de Albay Kerim el-Nahlavi liderliğinde 1961 yılında gerçekleşen darbe sebebiyle sona ermiştir⁵⁸.

Suriye'de 1961 yılında gerçekleşen darbe sonrasında Suriye Komünist Partisi lideri Halit Bektaş Arap ülkeleri arasında ilk komünist milletvekili olmuştur. Suriye Komünist Partisi Kürt, Ermeni ve diğer farklı azınlıkları da içeren yapısıyla Suriye ve Arap ülkeleri arasında en fazla üyesi olan komünist parti halini almıştır. Suriye'de 1954 seçimlerinde 16 vekil çıkararak güçlenen Baas Partisi 1956 yılında oluşturulan ve Sabri Alasi başkanlığında kurulan hükümette Salah Bitar Dışişleri bakanlığı görevine getirilmiştir. Bu gelişme Baas Partisi'ne Suriye'nin dış politikasını yönlendirmede temel bir güç vermiştir. Fakat gün geçtikçe güçlenen Baas Partisi

⁵⁵ Arı, **a.g.e.**, s.141

⁵⁶ Çerkeşli, **a.g.e.**, s.11

⁵⁷ Arı, **a.g.e.**, s.140

⁵⁸ Toraman, **a.g.e.**, s.17

Suriye'nin komşularının endişe duyduğu Suriye ordusunda yaygınlaşan komünist faaliyetlerden endişe duymaya başlamıştı⁵⁹.

Temel politika olarak Baas Partisi Suriye, Irak, Ürdün ve Filistin'i kapsayan alanda farklı bir ifade ile "Bereketli Hilal" olarak nitelenen bölgede "Büyük Suriye'yi" kurmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda 1947 yılındaki parti programında, Arap sınırları Doğuda Hint Okyanusu, Batıda Akdeniz, kuzeyde Toros dağları ve güneyde Basra Körfezi'ne kadar uzanan topraklar olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte tek ve büyük bir Arap Ulus devleti ifadeleri kullanılmıştır. Arap milliyetçiliğine dayalı Baas Partisi'nin temel ideolojik faktörleri tek ordu, tek bayrak ve tek Arap devleti şeklinde gelişmiştir⁶⁰. Fakat 1963 senesinde yapılan darbe ile birlikte bir takım parti üyeleri partinin ideolojisi dışında kayırmacılık yaparak kendi yakın çevrelerini partinin üyeliğine almaya başlamıştır. Bu durum Baas Partisi'nin ideolojik fikirlerinin yerine mezhep, aşiret ve bölge ögelerinin oluşmasına sebep olmuştur⁶¹.

Baas Partisi'nin iktidarına karşı 1966 senesine kadar çeşitli darbe girişimleri olmuş fakat başarılı olunamamıştır. Fakat Salah Cedit önderliğinde 1966 yılında gerçekleştirilen darbe ile Sünni mezhebinden Emin Hafız yönetimden uzaklaştırılmıştır. Baas Partisi içinde gerçekleşen söz konusu darbeye kurucu liderlerden Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın da yer aldığı pek çok üst yönetici tutuklanmış ve parti yönetimi radikal solcuların eline geçmiştir. Devlet başkanı Nurettin Attasi olurken, Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevini yürüten General Hafız Esad da ülkenin en güçlü kişilerinden birisi olmuştur⁶².

1.3. Hafız Esad Dönemi

Suriye'de 1971 senesinden sonra Baas Partisi tek söz sahibi olmaya başlamıştır. Hafız Esad, ülkedeki muhalefeti etkisiz kılmak ve kendi iktidarını

⁵⁹ Şen, **a.g.e.**, s.197-198; Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies Volume**, 4/1, 2012,s.93

⁶⁰ Arı, **a.g.e.**, s.141

⁶¹ Serdaroğlu vd., **a.g.e.**, s.48

⁶² Ahmet Kıymaz, **Arap Baharında Kışta Açan Çiçek Suriye**, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2012, s.23

güçlendirmek açısından 7 Mart 1972 tarihinde Ulusal İlerici Cephe'yi kurmuştur⁶³. Ulusal İlerici Cephe gerek Baas Partisi gerekse Baas Partisi haricindeki Sosyalist Birlik Hareketi, Suriye Arap Sosyalist Birliği, Arap Sosyalist Partisi ile Cemal Attasi liderliğindeki Nasırcı grubu bünyesine almıştır. Nitekim Suriye 1973 yılında daimi anayasayı halkoylamasıyla kabul etmiştir. Esad'ın otoritesini de güçlendiren anayasa mevcut rejime de yasal bir boyut kazandırmıştır. Ayrıca 1973 anayasasıyla Baas Partisi hukuki bir kurum olmuş, gerek ülkenin gerekse rejimin tek siyasal velayeti şeklinde ilan edilmiştir. Bu kapsamda Suriye'de politik sistem içerisinde farklı bir siyasi partinin kurulmasına izin verilmemiştir⁶⁴.

Baas Partisi 1971 yılının Şubat ayında siyasi kanadını lağvederek Hafız Esad'ı yine aynı yıl yapılan göstermelik referandumda oyların % 99'unu almış olarak devlet başkanı seçmiştir. Esad'ın bu referandumla Suriye'nin devlet başkanı olması 30 senelik otoriter yönetiminin de başlangıcı olmuştur⁶⁵. Esad'ın ilk siyasi düşüncesi 1967 yılında Savunma Bakanlığı görevindeyken kaybettiği Golan Tepelerini alma fikriydi. Fakat Esad bu uygulamanın sadece yeni bir savaşla geri alınabileceği düşüncesi ile Mısır'ı da yanına alarak 1973 yılında tekrar İsrail'le savaşa girmiş ve savaştan tekrar mağlup şekilde ayrılmıştır⁶⁶.

Esad'ın 1973 mağlubiyeti sonrasında İsrail ile mücadelesini sürdürmesi ve bu mücadelede SSCB'nin Suriye ordularını çöküşten kurtarmak için müdahale etmek zorunda kalması Suriye ve SSCB ilişkilerinin de başlangıcı olmuştur. Mısır'ın Batı yanlısı bir politika izlemeye başlaması sonrasında Esad'ın Suriye'yi Arap dünyası içerisinde itildiği yalnızlıktan kurtarma çabası sonucunda Suriye Sovyetlerle olan diyalogunu arttırmaya başlamıştır⁶⁷. Suriye'nin SSCB yakınlaşması ağırlıklı olarak askeri alanda kendini göstermiştir. Nitekim 1967 yılından sonra savunmada yaptığı

⁶³ Alan George, **Syria: Neither Bread nor Freedom**, Zed Books, Londra, 2003, p.87.

⁶⁴ Cantürk Caner, "Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt, İktidar", (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.37

⁶⁵ Cevdet Arslan, **Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008, s.46

⁶⁶ Arı, **a.g.e.**, s.149

⁶⁷ Aksu, **a.g.e.**, s.43

ciddi harcamalar Suriye Gayri Safi Milli Hâsılası (GSMH) % 20'sini oluşturduğu için ülkede iktisadi ilerleme hiçbir zaman sağlanamamıştır⁶⁸.

Dış siyasette Sovyet yanlısı bir politika izlemeye başlayan Hafız Esad iç siyasette ise gücünü sağlama alabilmek için idari görevlere ait kurumlara güvendiği ve akrabalık ilişkileri olan kişileri getirmiştir. Zamanla Türkmenler ve Kürtler yönetim birimlerinden yavaş yavaş uzaklaştırılırken askeri, bürokratik ve istihbaratla ilgili kritik birimlerde yakınlarını ve güvenilir kişileri görevlendirmiştir. Bu kapsamda Suriye'nin yönetimi azınlığı oluşturan küçük bir Nusayri (Alevi) grup tarafından yürütölmeye başlamıştır. Ülkedeki iç siyasi gücü bu şekilde eline alan Esad dış politikada da yine İsrail karşıtı siyaset izleyerek bölgesel konularda aktif rol üstlenmeyi amaçlamıştır. Nitekim 1973 senesinde göreceli de olsa İsrail'e karşı elde edilen zafer ve verilen mücadele, Esad'ın Suriye iç siyasetinde güçlenmesine sebep olmuştur. Suriye'de 1978 senesinde yapılan seçimlerde tekrar devlet başkanı seçilmiştir⁶⁹. Mısır'ın İsrail'le masaya oturmasıyla 1979' da Mısır'la yollarını ayırmıştır⁷⁰.

Söz konusu gelişmelerle birlikte Mısır ve İsrail'in görüşmeleri ve anlaşması, Suriye'yi önemli bir müttefikten etmiştir. Bununla birlikte Suriye, Arap dünyasına liderlik etme konusunda önemli avantaj sağlamıştır. Nitekim Suriye'nin baskıları ile Mısır Arap Birliği üyeliğinden çıkarılmıştır. Suriye İsrail'le mücadelesinde yalnız kalmamak için Ürdün, Lübnan ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Neticede Hafız Esad'ın 1980'li yıllarda gerek dış, gerekse iç politikada etkisini arttırdığı zamanlar olmuştur⁷¹.

1.3.1. Hafız Esad Dönemi Suriye-SSCB İlişkileri

Hafız Esad döneminde Suriye'nin Arap dünyasındaki yeri ve coğrafi konumu, iki kutuplu dünya sisteminin bir sonucu olarak Suriye'yi bölgesel bir güç haline gelmiştir. Uzun süre dış siyasetteki en önemli karar mekanizması olan Esad'ın kişilik

⁶⁸ Arı, **a.g.e.**, s.149

⁶⁹ Toraman, **a.g.e.**, s.19

⁷⁰ Arslan, **a.g.e.**, s.47

⁷¹ Arı, **a.g.e.**, s.149

özellikleri, politik tercihleri ve diplomatik yetenekleri, tek elden yönetilen ve kişiselleştirilen dış siyasetin en önemli belirleyicileri olarak ortaya çıkmıştır. Hafız Esad 30 yıllık iktidarı süresince bölgesel ve küresel güç dengelerini çok iyi gözeterek istikrarlı bir yönetim kurmayı başarmıştır⁷². Moskova-Şam ilişkileri Suriye'nin bağımsızlığa kavuştuğu 1946 senesinde başlamakla birlikte istikrarlı bir seyir izlemiştir. Döneme ait şartlar ve gelişen olaylar her iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır⁷³.

Suriye'de özellikle 1950'li yıllarda başlayan sosyalist düşüncelerin gittikçe yükselişe geçmesi SSCB açısından önem kazanmıştır. Bununla birlikte, Suriye ve SSCB arasında 1950 yılında imzalanan saldırmazlık anlaşması iki ülke ilişkilerini perçinlemiştir. Ayrıca 1955 yılında imzalanan Bağdat Paketi ile Suriye ve SSCB ilişkileri daha da artmıştır. Batılı ülkelerle Mısır arasında 1956 senesinde meydana gelen anlaşmazlıklar sebebiyle Sovyetlerin Batıyı tehdit etmesi Arap ülkelerinde SSCB'ne önemli bir yer edindirmiştir. Suriye ve Mısır'ın birleşmesiyle 1 Şubat 1958 'de kurulan ve Eylül 1961'de Şam'lı Sünni subayların gerçekleştirdikleri darbe ile sona erdirilen Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suriye'nin Sovyetlerle silah anlaşması imzalamasına sebep olmuştur.⁷⁴

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB'ye uyguladığı ve George Kennan'ın fikir babalığını yaptığı strateji “Çevreleme Politikası” olarak nitelendirilmektedir. Fakat ABD'nin uygulamaya çalıştığı bu politikayı SSCB, Suriye ile olan iyi ilişkilerinin yardımıyla bozmak istemiştir. Nitekim bu yakınlaşma gerek Suriye'ye gerekse SSCB'ne kazandırmıştır⁷⁵. Bu kapsamda her iki ülke çıkarları ve ilişkileri kazan-kazan sistemi sebebiyle daha da gelişmiştir. SSCB'nin Suriye ilişkilerinde askeri ve politik temeller öncelik kazanmış ve bu esas üzerine kurulmuştur. Batı karşıtı anti-empyralist düşünceyle Suriye, Batı'nın tehditlerine karşı silahlanmaya

⁷² Muhittin Ataman, **Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum**, SETA Rapor, No:6, 2012, s.16

⁷³ Bilal Karabulut, “Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı.15, Güz 2007, s.68

⁷⁴ Nuri Salık, **Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri**, Orsam: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2011, s.14

⁷⁵ Karabulut, **a.g.m.**, s.70-71

yönelmiş ve SSCB ile 1956 senesinde teknik ve askeri alanlarda pek çok işbirliği anlaşmaları yapmıştır⁷⁶.

Bu işbirliği sonucunda SSCB Suriye'yi etkili bir şekilde silahlandırmaya başlamıştır. Günümüzde Suriye ordusunun askeri teçhizat ve silahlarının büyük bölümü Sovyet menşelidir. Baas Partisi'nin 1963 senesinde darbeye iktidarı eline geçirmesi Sovyetleri sevindirmiştir. Fakat 1970 yılındaki darbe ile Hafız Esad'ın başa geçmesi ve Baas Partisi içerisindeki komünistleri uzaklaştırması sebebiyle Suriye-SSCB ilişkilerinde gerginlik yaşanmasına sebep olmuştur. Kısa süreli bu gerginliğin ardından 1971-1972 yıllarında ilişkiler tekrar eski seyrini almıştır⁷⁷. Nitekim referandum sonucunda Suriye Cumhurbaşkanı seçilen Hafız Esad, ilk yurt dışı seyahatini 1971 yılında SSCB'ye gerçekleştirmiştir. Böylece Esad Sovyetlerle olan ilişkilere önem verdiğini göstermiş ve SSCB ile diyalogu arttırmıştır⁷⁸.

Suriye'yi bölgesel güç haline getirme çabasında olan Hafız Esad, İsrail tehdidine dayalı bir politika izlemekteydi. Bu kapsamda, Golan Tepeleri'nin 1967 senesinde kaybedilmesi Hafız Esad'ı birinci öncelik konusu olan Filistin'in kurtuluşu düşüncesinden ayırmış ve İsrail'e karşı uyguladığı siyasette daha reel politikalara itmiştir⁷⁹. Esad gerek Golan Tepeleri'nin su kaynakları açısından stratejik konumu, gerekse kurulan askeri düzenin sürekliliği açısından güçlü bir ordunun oluşturulmasının önemini bilmekteydi. Diğer taraftan İsrail'in varlığı Sovyetler açısından önem taşımaktaydı. Çünkü Arap ülkelerinin güvenlik kaygılarının ne kadar çok artması demek SSCB'nin bölgede o kadar aktif olması demektir. Bu sebeple Sovyetler açısından önemli olan kendisine ihtiyaç duyulmasıydı ve bu sebeple bölgede yaşanan İsrail sorununun ne yok olmasını ne de güçlü kalmasını istemiştir⁸⁰.

Hafız Esad, uluslararası ve bölgesel güç siyasetinin sürekliliği için lazım olan askeri ve iktisadi öğeleri sağlamak uğruna ideolojik yapısını önemsemeden SSCB ile

⁷⁶ Barış Doster, "Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası", (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s.59-60

⁷⁷ Arı, **a.g.e.**, s.146

⁷⁸ Toraman, **a.g.e.**, s.34

⁷⁹ Salık, **a.g.e.**, s.13

⁸⁰ Karabulut, **a.g.m.**, s.68

beraber pek çok (İran, Irak, Mısır vd.) ülkeyle çıkar amaçlı yakınlaşma sağlamıştır. Fakat söz konusu ülkelerle yapılan ittifaklarda temel esas Baas Partisi rejimini tehdit etmeyen ülkelerin olması ve kolay bir şekilde değiştirilebilir olmasıydı⁸¹. Suriye-SSCB ilişkileri Gorbaçov'un iktidara gelmesi sonrasında tamamen değişik bir durum almıştır. Çünkü Gorbaçov iktidarı göreve geldikten sonra Glasnost ve Perestroyka (açıklık ve yeniden yapılanma) siyaseti sebebiyle SSCB Suriye'de konuşlanmış olan askeri danışmanlarını kademeli şekilde geri çekmeye başlamıştır. Bu durum Esad'ı bölgesel politikalarda zor bir durumun içerisine sokmuştur. SSCB açısından 1980 senesi ve sonrası ekonomik kaygıların arttığı bir dönem olmuştur. Söz konusu ekonomik kaygılar Sovyetleri Arap coğrafyasında iktisadi ortak arayışına yöneltmiştir. Bu gelişmelerle beraber SSCB, Katar'ın ve Kuveyt'in finans kurumlarından kredi kullanmıştır⁸². Hafız Esad SSCB'den askeri açıdan beklediği desteği görememesi sebebiyle dış ilişkilerinde pragmatik yaklaşıma yönelmiş ve 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı 17.000 asker göndererek koalisyon güçlerinin yanında yer almıştır. Buradaki amacı ise yeni oluşan bölgesel ve uluslararası atmosferde Suriye'nin yalnızlığa itilip hedef ülke haline gelmesini engellemek olmuştur⁸³.

1.3.2. Hafız Esad Dönemi Suriye-ABD İlişkileri

Suriye - ABD ilişkileri Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığa kavuşmasıyla başlamıştır. Aynı yıl ABD Şam'da bir konsolosluk açmış, 1947 yılında da ABD Suriye'yi bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımıştır. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla beraber, ABD SSCB'nin bölgede etkin olmasını engellemek için pek çok girişimde bulunmuştur. ABD'nin enerji kaynağı olan petrole kolay ulaşım ve ebedi müttefik olarak tanımladığı İsrail'in sıkıntıya düşmesini engelleme isteği, bölgede SSCB etkinliğinin yayılmasını önleme hedefleriyle pekiştirilmiştir. Bu durum da ABD ve Suriye arasında gerilimli ilişkilerin başlamasına neden olmuştur.⁸⁴ 1957 yılında ABD, Sovyet yanlısı bir siyaset izleyen Suriye iktidarına karşı askeri bir

⁸¹ Salık, **a.g.e.**, s.14

⁸² Çerkeşli, **a.g.e.**, s.16

⁸³ Karabulut, **a.g.m.**, s.81

⁸⁴ Oytun Orhan, "ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü", **GündemAnaliz**, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2009, s.2

darbe planlamıştır. Suriye devlet başkanı Edip Çiçekli'ye yönelik bir darbe planladığı ortaya çıkan ABD, büyükelçisini Şam'dan çekmek zorunda kaldı. Bu olay, iki ülke arasındaki ilişkiler açısından bakıldığında, Suriye'nin ABD'ye güvenmemesindeki en önemli etkenlerden biri olmuştur⁸⁵.

Tarihsel açıdan bakıldığında, Suriye-ABD ilişkileri Suriye'nin bağımsızlığı kazanmasından itibaren inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bununla beraber ilişkilerin genel olarak gergin bir şekilde seyir izlediğini söylemek mümkündür. Nitekim ABD Soğuk Savaş zamanında Sovyetlerin Ortadoğu'da etkinliğe kavuşmasına ve güneye inme politikasına sıcak bakmamıştır. Bunlara rağmen SSCB, Suriye'nin askeri ve stratejik ortaklarından biri haline gelmiştir. Suriye'nin pek çok alanda Sovyetlerle işbirliği ve iyi ilişkiler içinde olması sebebiyle Suriye-ABD ilişkilerinin gerginliği artmıştır. ABD'nin 1957 yılında Suriye'de planladığı askeri darbe, Suriye'nin ABD'ye güvenmemesinin en önemli esas nedenlerinden birisidir⁸⁶.

Suriye dış politikasındaki değişiklik Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte Filistin sorunu konusunda da değişim göstermiştir. Hafız Esad birçok konuda olduğu gibi Filistin meselesinde de Baas Partisi ideolojisinin sert ilkeleri ve siyasetini terk ederek pragmatik politikalara yönelmiştir. Bu kapsamda Esad yönetimi, 1967 Savaşı'nda kaybedilen toprakların durumu ile Filistinlilerin hakları konusunda siyasi çözüm öngören (ve aynı zamanda İsrail'i siyasi bir varlık olarak kabul eden) 242 sayılı BM kararını Filistin ile başlattığı görüşmeler için temel olarak kabul ettiğini bildirmiştir. Söz konusu açıklama, Suriye için büyük bir değişim olduğu kadar İsrail ve ABD için de aynı ölçüde şaşırtıcı bir gelişme olmuştur⁸⁷.

Suriye, genel hatlarıyla bakıldığında, ABD'nin Ortadoğu politikasına sürekli karşı çıkmakta, ancak bunu çok sert şekillerde uygulamaktan ziyade, daha dolaylı yollara başvurmaktadır. Bu doğrultuda Suriye, Lübnan'da silahlı direniş örgütlerine ilk destek sağlayan, 1979 sonrasında İran'da kurulan yeni rejimi ilk defa tanıyan ve

⁸⁵ Evren Altınkaş, "Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri", (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.138

⁸⁶ Jasmine Gani, "Pan-Arabism vs. US Exceptionalism: Ideology in US-Syrian Relations" **Political Studies Association 58th Annual Conferance**, 1-3 April University of Swansea, 2008, s.3

⁸⁷ Dağ, **a.g.e.**, s.45-46

İran'daki Amerikan Rehineleri krizinde açık bir şekilde İran tarafında yer alan tek devlettir. Bu gelişme, Suriye'yi Ortadoğu Bölgesi'nde İran'ın en sadık müttefiki haline getirmiştir. Suriye'nin İran'da kurulan yeni rejimi ilk tebrik eden ülke olması, ayrıca İran'daki Amerikan Rehine sorununda İran'a desteğini açıklaması, ABD'nin Suriye'yi "teröre destek sağlayan ülkeler" listesine eklemesine sebep olmuştur. Suriye'nin söz konusu listeye eklenme gerekçesi olarak İran'da kurulan yeni rejimi hemen tanıması ve aynı zamanda İran Rehine Krizinde ABD Büyükelçiliği'ni basan terörist grubu açıkça desteklemiş olması gösterilebilir⁸⁸.

Takip eden dönemde, ABD'yi doğrudan karşısına almadan ancak ABD'nin bölgedeki çıkarlarını sabote edecek bir dış politika anlayışı gütmeye başlayan Suriye; bu doğrultuda İran-İrak Savaşında İran'a destek olmuş, Hamas ve Hizbullah'a olan desteğini katlayarak arttırmıştır⁸⁹. Diğer taraftan George H. W. Bush ve Bill Clinton'un başkanlık dönemlerindeki ABD-Ortadoğu politikasının önceliği Saddam Hüseyin'i çevreleme enerji güvenliğini koruma ve Barış sürecini canlandırma üzerine kurulmuştu. Bu politikada ABD Suriye'nin desteğini almak istemiştir. Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin dağılması ve yaşanan gelişmeler Suriye'nin bölgede yalnızlık hissine kapılmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte I. Körfez Savaşı'nda Hafız Esad ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine askeri destek sağlamıştır. Körfez Savaşı sonrasındaki dönem ABD'nin siyasi ortamda eskisinden daha farklı yere taşındığı bir dönem olmuştur. Ortadoğu çıkarları doğrultusunda ABD için oldukça önemli olan Filistin-İsrail sorununa çözüm bulma kapsamında bölge ülkeleri (Filistin, İsrail ve diğer Arap ülkeleri)ile diplomatik girişimler başlamıştır⁹⁰. Golan Tepeleri'nin geri alınabilmesi amacıyla İsrail'le masaya oturan Suriye'de, bu gelişme ile birlikte iktisadi açıdan da olumlu gelişmeler yaşanmıştır⁹¹.

İki ülkenin arasındaki ilişkiye dikkatlice bakıldığında Suriye'nin ABD için hem sorunun merkezi, hem de çözümü için gereken asli unsur olduğu göze çarpmaktadır. İki ülkenin bölgedeki çıkarları birbiriyle örtüşmüyor olsa da gerginlik

⁸⁸ Gani, **a.g.m.**, s.4

⁸⁹ Altınkaş, **a.g.m.**, s.138

⁹⁰ Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 64 (3), 2009, s.177

⁹¹ Orhan, **a.g.e.**, s.3

üst seviyelere tırmandığında Suriye geri adım atmakta ve ABD'nin istekleri doğrultusunda hareket ederek, olası bir çatışmanın çıkmasını engellemektedir⁹². Suriye'nin ABD ilişkileri noktasında genel bir değerlendirme yapılırsa, Suriye'nin Amerikan çıkarları ve Ortadoğu politikaları açısından vazgeçilemeyecek bir stratejik öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan Suriye dış politikasının da kendi çıkarları ve politikalarını buna dayalı olarak ilerlettiği görülmektedir.

1.3.3. Hafız Esad Dönemi Suriye-Arap Devletleri İlişkileri

Genel olarak Baas Partisi'nin "Arap Milliyetçiliği" ideolojisi üzerine kurulmuş bir siyasi parti olduğu görülmektedir. Arap milliyetçiliği ideolojisiyle Baas Partisi'nin Bereketli hilal olarak adlandırılan Suriye, Irak, Ürdün ve Filistin'i kapsayan bölgede "Büyük Suriye" devletini kurma hayali bulunmaktaydı⁹³. Nitekim Arap Milliyetçiliği ideolojisine dayalı Baas Partisi'nin tüzüğü bunu açık bir şekilde göstermektedir;

"Siyasi ve ekonomik bir birlik olan Arap ana vatanı bölünemez. Arap ülkelerinden hiçbirisi diğerlerinden ayrı şekilde yaşayamaz."

"Arap ulusları, kültürel birlikteliği ifade etmektedir. Aile arasında ve çocuklar arasında oluşan anlaşmazlıklar önemli değildir ve geçicidir. Arap düşüncesinin belirginleşmesi ile hepsi ortadan kalkacaktır."

"Araplar anavatanları olan ve kendilerine ait olan Arap topraklarında yaşarlar. Kaderlerini tayin, devlet işlerini idare, zenginliklerinden yararlanma sadece Arapların hakkıdır."⁹⁴

Hafız Esad'ın yönetime geçene kadar olan süreçte Baas Partisi politikasına ve düşüncesine göre hareket ettiği görülmüştür. Ancak devlet yönetimini ele geçirdikten sonra Irak'taki Sünni Baas Partisi'nin siyaset anlayışını tehdit ve rakip olarak görmüştür. Bu düşünce Irak'a karşı dış politika anlayışının da değişmesine sebep

⁹² Altınkaş, **a.g.m.**, s.139

⁹³ Arı, **a.g.e.**, s.141

⁹⁴ Mehmet Atay, "Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine", **Avrasya Dosyası**, 6 (1), 2000, s.136

olmuştur. Hafız Esad'ın Irak'a karşı bu politikası Suriye içerisinde Pan-Arap kimliğini ispatlamaya ve bunun sayesinde uygun zemin oluşturmaya itmiştir⁹⁵.

Söz konusu gelişmelerle birlikte 1971 yılının 17 Nisan'ında başarısızlıkla sonuçlanacak Suriye, Libya ve Mısır işbirliği ile Arap Cumhuriyetleri Federasyonu oluşturulmuştur. Bu işbirliği ilk olarak Esad'ın Suriye halkının gözünde kendi yasal zeminini güçlendirmesine, ikinci olarak ise İsrail tehdidine karşı ortak bir cephe oluşturulması için zemin hazırlanmasına hizmet etmesi düşünülmüştür. Oluşturulan koalisyonun bu yöndeki ilk icraatı İsrail'e karşı 1973 yılında başlatılan savaş olmuştur. İlk etapta göreceli bir üstünlük sağlayan Arap Federasyonu'nun, savaşın sonunda özellikle Suriye'nin Golan Tepelerini kaptırdığı ağır bir yenilgi aldığı bilinmektedir⁹⁶.

Diğer taraftan Lübnan'daki FKÖ üyelerinin sayısının İsrail'in güvenliğini tehdit edecek düzeye çıkması sonrası Suriye Lübnan'a asker sokarak işgalde bulunmuştur. Bu duruma gerek ABD, gerekse İsrail, FKÖ mensuplarının barınmalarındansa Suriye'nin Lübnan'ı işgaline göz yummuştur. Bu durum 2005 yılında yapılan Refik Hariri suikastına kadar devam etmiştir⁹⁷. Hafız Esad 1975 senesinde Lübnan'da meydana gelen Filistinliler ve Hıristiyanlar arasındaki iç savaşa 20.000 asker göndermiştir. Lübnan iç savaşına bu şekilde müdahil olan Suriye ilk olarak FKÖ'nü desteklemiştir. Fakat daha sonra FKÖ'nün başarı sağlaması, İsrail'in işgal ettiği topraklarda meşruiyet kazanacağı kaygısına sebep olmuştur ve Suriye Hıristiyan savaşçılara silah yardımı yapmıştır. Bu politik manevra Hafız Esad'ın ideolojilerine karşı çıkarlarını ön planda tuttuğunun bir göstergesidir. Mısır'ın İsrail'le 1978 ve 1979 yıllarında Camp David anlaşmasını yapması Suriye'nin Irak'a yakınlaşmasını sağlamıştır. Fakat Suriye'nin Körfez savaşında Irak karşıtı izlediği politika, koalisyon güçlerine askeri yardımda bulunması ve İran'ı destekleyen açıklamaları Irak ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir⁹⁸.

⁹⁵ Salık, **a.g.e.**, s.13

⁹⁶ H. Emre Önal, **Suriye'nin Terör İle İlişkilendirilme Süreci ve Terör Politikaları (1990- 2004)**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.43

⁹⁷ Orhan, **a.g.e.**, s.24

⁹⁸ Salık, **a.g.e.**, s.14

Suriye'nin Suudi Arabistan'la olan ilişkilerine tarihsel açıdan bakıldığında ise her iki ülkenin de çıkar ilişkisi bağlamında işbirliği içerisinde olduğu görülmektedir. Suriye'nin Soğuk Savaş dönemi Sovyet yanlısı politikaları ve Müslüman Kardeşler Örgütüne baskıları Suudi Arabistan ilişkilerini olumsuz etkilememiştir. Ayrıca Suriye'nin Suudi Arabistan tarafından olumlu yanıtlar aldığı Batı yanlısı politika dönemleri de olmuştur. Bu durum siyasi ve iktisadi ilişkilerde de kendisini göstermiştir. Fakat Lübnan iç savaşının ilerlediği dönemlerde Esad'ın Hıristiyanlara verdiği destek Suudi Arabistan açısından olumlu karşılanmamış ve bu olumsuzluk karşılıklı ilişkilerine de yansımıştır⁹⁹.

Genel bir değerlendirme yapılması gerekirse Hafız Esad'ın dış politika anlayışının ilk dönemlerde ideolojik, daha sonrasında ise çıkarlarının ön planda olduğu bir politika izlediği görülmektedir. Suriye'nin Sovyetler ile olan ilişkilerinin müttefik arayışı kapsamında ilerlediği, Arap ülkeleri ile olan ilişkilerinin ise Arap milliyetçiliği ideolojileri ile liderlik ve önderlik etme düşüncesine dayalı Büyük Suriye politikasına hâkim olacak şekilde ilerlemiştir. Suriye-ABD ilişkileri ise genel olarak bakıldığında Suriye'nin kendi çıkarları doğrultusunda hedef ülke olmama yolunda ilerlemesine rağmen Suriye ilk etaplarda ABD'nin hedefinde olmuş daha sonra ise ABD yanlısı bir çizgide seyretmiştir.

1.4. Beşar Esad Dönemi

Beşar Esad 1965 yılında doğmuş, 1988 yılında Suriye'de tamamladığı tıp eğitimi alanında çalışmalar yapmak için İngiltere'ye gitmiştir. Hafız Esad'ın kendisinden sonra iktidara gelmesini düşündüğü kardeşi Basil'in 1994'te trafik kazası sonucu ölümü, Beşar Esad'ın da hayatında bir dönüm noktasıdır¹⁰⁰. Çünkü Beşar Esad kardeşinin öldüğü sırada İngiltere'de göz doktorluğu üzerine eğitim almaktaydı ve bu durum üzerine derhal Suriye'ye geri dönmüştür. Kardeşinin ölümü üzerine babasının ardından Suriye yönetiminin başına geçmesi için gereken eğitimleri almaya başlamıştır. Bu eğitimlerden ilki Ortadoğu'nun birçok devletinde olduğu gibi Suriye'de de asker kökenli üst tabakanın yönetimde bulunması sebebiyle

⁹⁹ Çerkeşli, a.g.e., s.19

¹⁰⁰ Bekir Aksu, **Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.67

askeri okulda eğitim alarak yüzbaşı rütbesi ile mezun olmasıdır. Fakat Beşar Esad'a rütbesinin gerekliliğinden daha fazlası verilmiştir¹⁰¹.

Ayrıca Hafız Esad, politik ve sosyal açıdan Beşar Esad'ın kabul görebilmesi için çeşitli kampanya ve propagandalar oluşturmaya başlamıştır. Bunların başında Beşar Esad'ın ılımlı, Batılı, reformcu, gelişme taraftarı kişilik özelliklerini öne çıkaran kampanyalar gelmiştir¹⁰². Hafız Esad'ın 2000 yılının 10 Haziran'ında ölümü, Suriye'nin iç ve dış siyasetinde belirsiz bir dönemin başlayacağı düşüncesini oluşturmuştur. Fakat 10 Temmuz 2000'de yapılan halk oylamasında Beşar Esad'ın oyların %97'sini alması, babasından 30 yıl sonra Suriye yönetimine yeni devlet başkanı olarak atanmasını sağlamıştır¹⁰³.

Beşar Esad, 2000 yılında babası öldüğünde 34 yaşındaydı. Devlet Başkanı seçilme yaşını doldurmamış olması, parlamentonun aldığı bir kararla aşıldı ve Beşar Esad kısa bir sürede 40 yaşını doldurmamış olmasına rağmen Suriye devlet Başkanı seçildi¹⁰⁴. Beşar Esad'ın Suriye devlet başkanlığı görevine gelmesi ile Suriye'de yeni bir dönem başlamıştır. Beşar Esad tarafından iç siyaseti belirleyen unsurların aynı zamanda dış siyaseti de belirleyen ana unsurlar olduğu fikri geliştirilmiştir. Bu kapsamda gerek iç gerekse dış politikada Beşar Esad'ın karşılaştığı en büyük problemlerden birisi babası ile kıyaslanması olmuştur¹⁰⁵.

Beşar Esad, göreve geldiğinde özellikle; rüşvetle mücadele, iktisadi durumun iyileştirilmesi ve Suriye'nin modernleşmesi konularıyla ilgili ilerde bir değişimin yaşanacağına dair sinyaller vermiştir. Göreve geldiği ilk dönemlerde gerçekten de bu üç sürecin işlediği görülmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda Beşar Esad'ın iç politika tercihleri dış politikanın önceliklerine göre şekillenmiştir¹⁰⁶.

¹⁰¹ Nikolas Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.210-211

¹⁰² Yasin Atlioğlu, **BeşarEsad Suriye'sinde Reform Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2007, s.32-33

¹⁰³ Dağ, **a.g.e.**, s.51

¹⁰⁴ Aksu, **a.g.e.**, s.67

¹⁰⁵ Eyal Zisser, "Bashar al-Assad: In or Out of the New World Order?", **The Washington Quarterly**, 2005, s.115

¹⁰⁶ Cevdet Aslan, **Beşar Esad Dönemi Türkiye- Suriye İlişkileri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2011, s.55

Beşar Esad, ilk günlerde ihtiyacı olan toplumsal uygunluğu sağlayabilmek amacıyla fazlasıyla özgürlük yanlısı, serbest piyasa taraftarı ve demokrasi yanlısı bir imaj çizmeye çalışmıştır. Oldukça fazla siyasi suçlu affedilmiş, devletten bağımsız ilk serbest gazetenin yayınlanmasına izin verilmiştir. Devlet kontrolünde de olsa Şam'da ilk defa iki internet kafe açılmış, demokratik toplantı ve gösterilere koşullu da olsa izin verilmiştir. Böylece Beşar Esad, iktidarının daha ilk yılında, dış politikada fazlasıyla ihtiyaç duyacağı bir siyasi ortam oluşmasını sağlamıştır¹⁰⁷.

Yine de Beşar Esad, Suriye'yi bir dokunuşla değiştirecek sihirli değneğe sahip olmamıştır. Gerçekten de zamanla görüldüğü üzere Suriye'de değişimin çok yavaş gerçekleşmesi ve hatta bazı alanlarda gerçekleşmemesi, Beşar Esad iktidarına yönelik optimist beklentileri boşa çıkarmıştır. Bu çerçevede Beşar Esad'ı kısıtlayan realitelerden belki de en önemlisi babasının döneminden kalma devlet yöneticileri ve Baas Partisi ile birlikte çalışıyor olmasıdır. Her ne kadar babasının kadrosundan miras kalan bu kişiler zamanla emekliye ayrılıyor olsa da hala yönetimde etkindirler. Beşar Esad ne kadar reformist olursa olsun, Hafız Esad dönemi yönetim anlayışı varlığını korumuştur. Bu gerçek Suriye toplumsal ve siyasi hayatında Beşar Esad döneminin belli oranda değişimi bünyesinde barındırmasına rağmen Hafız Esad dönemi ile bir kopuştan ziyade sürekliliğin mevcut olduğunu göstermiştir¹⁰⁸.

Beşar Esad'ın "Şam Baharı" şeklinde adlandırılan dönemi Suriye çapında oluşturulan reformların iktidarın ve dolayısıyla rejimin gücünü azaltmak ve sınırlandırmaktan ziyade desteklemek sebebiyle yapıldığı düşünülmektedir. Şam Baharı döneminde muhalif grupların kendilerini ifade edebilecekleri bir siyasi alan oluşturulmaya çalışılmıştır. Suriye'de muhalif gruplar ülke içi ve ülke dışında faaliyet gösterenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad, Müslüman Kardeşler Örgütü, Suriye asıllı Amerikalı iş adamı Ferid Gadiri gibi figürler Suriye'ye ülke dışından muhalefet eden isimler arasında sayılmaktadır¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Dağ, **a.g.e.**, s.51-52

¹⁰⁸ Aksu, **a.g.e.**, s.68

¹⁰⁹ Athloğlu, **a.g.e.**, s.84

Ferid Gadiri'nin önderliğinde kurulan Suriye Reform Partisi ise ABD yönetimi destekli muhalefet yapmaktadır¹¹⁰.

Beşar Esad yönetimini zor durumda bırakan ve uluslararası alanda izole edilmesine sebep olan olay ise Lübnan eski Başbakanlarından Refik Hariri'nin 14 Şubat 2005'te bir suikast sonucu öldürülmesi olmuştur. Hariri, eskiden Suriye ile iyi ilişkilere sahip olmasına rağmen 2004'ten itibaren Suriye'den uzaklaşmaya başlamıştır. Aynı zamanda ülkenin en zenginlerinden biri olan Hariri, Suriye taraftarı Devlet Başkanı Emil Lahud'un görev süresinin Suriye'nin baskısıyla uzatılması üzerine Lübnan'daki Suriye karşıtı Hıristiyanlar ve Dürziler ile yeni bir cephe oluşturmuştu. ABD ve Fransa'nın desteklediği bu cephenin 2005'te yapılması düşünülen seçimlerden galip çıkacağı beklenirken bu suikastın gerçekleşmesi gözleri Suriye'ye çevirmiştir. Hariri suikast sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin 7 Nisan 2005 tarihinde almış olduğu 1595 sayılı kararla bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, Haziran 2005'te suikastle ilgili soruşturmasına başlamış ve yapılan soruşturma neticesinde, içinde Lübnan ve Suriye üst düzey yetkililerinin de bulunduğu yaklaşık 400 kişinin sorgulanmasıyla hazırlanan raporda Suriye'nin ve birçok üst düzey Suriyeli yetkilinin suçlanması ile ABD'ye istediği fırsatı verirken Suriye'yi saran çember ise gittikçe daralmıştır. Hariri suikastı sonrasında uluslararası alanda artan baskılar sonucu Suriye 2005'te Lübnan'daki askeri varlığına tamamen son vermek zorunda kalmıştır¹¹¹.

George W. Bush ve Likud bağlantılı neo-con'lar 2001 senesinde ABD'de iktidara gelmiştir ve 11 Eylül saldırılarından sonra ABD uluslar arası terörizmle mücadele adına 2003 yılında Irak'ı işgal etmiştir. Bu Beşar Esad'ı zor durumda bırakmıştır¹¹². Fakat dönemin ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz, *"Suriye, Amerikalıları öldürmek için intihar eylemcilerini Irak'a yolluyor. Ülkemizin, teröristlere ve savaş suçlularına fırsat veren ülkelere karşı izlediğimiz politika gayet net ve şeffaftır. Yakın zamanda Suriye'de bir değişim olması kesindir."* diye söylemde bulunurken, yine dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld,

¹¹⁰ Yasin Atlıoğlu, "Ferid Gadiri ve Suriye Reform Partisi", 2005, s.1 http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/177/ferid_gadiri_ve_suriye_reform_partisi

¹¹¹ Aslan, a.g.e., s.56

¹¹² Salık, a.g.e., s.23

Suriye’yi Iraklı üst düzey yetkilileri koğuşlandirmekle suçluyordu. Rumsfeld, “*Iraklılar Suriye’ye geçiş yaptı, bazıları ise halen burada, bazıları ise sadece bu ülkeden geçti.*” diyerek Suriyelilerin Amerikan güçleriyle çatıştığını da savunmuřtu¹¹³.

Diğer taraftan şam Baharı döneminde Suriye içerisinde muhalefet eden taraflar arasındaki reformist sınıf, entelektüel insan hakları savunucuları ve Suriyeli Kürtler yer almaktaydı. Beşar Esad yönetimi üzerinde baskı kurmaya çalışan bu gurupların haksız tutuklamalar ve benzeri uygulamalara karşı insan hakları savunucularıyla beraber hareket ettikleri görülmüřtür¹¹⁴. Anılan muhalif gruplar farklı dönemlerde örgütlenme girişimlerini tekrarlamıştır. 2005 yılında bazı muhalif gruplar tarafından rejimin barışçıl bir biçimde değiştirilmesini öngören bir takım isteklerin yer aldığı şam Deklerasyonu yayınlanmıştır. Ancak söz konusu istekler Suriye yönetiminin baskı ve tutuklama politikaları neticesinde yerine getirilmemiřtir¹¹⁵. Görüleceği üzere Beşar Esad dönemindeki Suriye iç ve dış politikaları Arap Baharı’nı müjdeler nitelik göstermektedir.

¹¹³ Dağ, **a.g.e.**, s.54-55

¹¹⁴ Atlıoğlu, **a.g.m.**, s.1

¹¹⁵ Yeşim Özgen, **Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.35

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI

Bu bölümde Arap Baharı kavramının tanımı ve Arap Baharı'nın sebepleri tarihsel, ekonomik ve sosyal açılardan ele alınacaktır. Ayrıca Arap Baharı'nın etkileri Tunus'tan başlayarak Mısır, Libya, Yemen ve Bahreyn şeklinde ülkeler bazında incelenecektir. Son olarak Suriye'deki olayların çıkışı ile bölgesel ve küresel güçlerin Suriye krizindeki rolleri üzerinde durulacaktır.

2.1. Arap Baharı Kavramı

Arap Baharı kavramı Arap ülkelerinde otoriter ve baskıcı yönetimlerin cephesinde yer alan ve son dönemde gelişen farklı ölçülerdeki toplumsal hareketleri nitelendirmek ve bu gelişmeleri bir demokratikleşme süreci olarak olumlu anlamda tanımlamak amacıyla kullanılan anonim bir kavramdır. Bu anlamda, meydana gelen gösteri ve protestolar gerek sosyal medyada gerekse konu ile ilgili yapılan araştırmalarda Arap Baharı ve Kışı, Arap Uyanışı, Arap İsyanı, Arap Devrimi gibi isimlerle de anılmaktadır¹¹⁶.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarında gerçekleşen gösteri ve protestolarda, protestocuların tamamının kimlikleri Arap olmamasına rağmen, “Arap Baharı”, zaman zaman “Arap Baharı ve Kışı”, “Arap Uyanışı” “Arap Ayaklanması” olarak tanımlanmaktadır¹¹⁷. Detaylı bir biçimde çözümlenmeye çalışıldığında Arap Baharı olgusu, başlangıç safhasını çoktan geçmiş, fakat henüz tamamlanmamış toplumsal bir olgu olduğu görülmektedir. Dolayısı ile Arap Baharı olgusunun gelecekte alacağı şekil belli değildir. Baharı başlatan, meydanlara yayılan zalim ve zorba rejimleri deviren halk, henüz arzu ettiği şeylere kavuşamamıştır¹¹⁸.

¹¹⁶ Gürkan Doğan ve Bülent Durgun, “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:1, Sayı:15, 2012, s.62

¹¹⁷ İlhan Sağsen, “Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:3, Sayı:31-32, 2011, s.58

¹¹⁸ Hasan Muzaffer Elarzo, “Arap Baharı: Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Ortadoğu Analiz**, Mayıs-Haziran Cilt: 6 Sayı: 62, 2014, s.22-23

Arap dünyasındaki halk hareketleri 17 Aralık 2010'da Tunus'lu Muhammed Bouazizi'nin kendisini yakmasıyla başlamaktadır. Bouazizi'nin ölümüyle artan protestolar Cezayir, Lübnan, Ürdün, Sudan, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Libya, Irak, Bahreyn, Kuveyt gibi ülkelerde de devam etmiştir. Protesto ve gösteriler Tunus, Mısır ve Libya'da yönetim değişikliklerine yol açmış, Suriye'de ise iç savaşa doğru ilerlemiştir¹¹⁹. Tunus devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkesinden kaçmasıyla sonlanan süreç genellikle "Yasemin Devrimi" olarak nitelendirilmiştir. Nitekim "Yasemin Devrimi" ifadesi, henüz "Arap Baharı" tabirinin yaygın bir şekilde kullanılmadığı günlerde, kitlesel gösterilerin Mısır ve Libya gibi ülkelere yayılmasının akabinde bu ülkelerdeki sokak hareketlerini de kapsar şekilde kullanılmıştır¹²⁰. Ortadoğu bölgesinde Tunus'ta kendiliğinden başlayan ve ardından birçok Arap ülkesini saran, iktidarları değiştirmeye yönelik toplumsal halk hareketleri bölgede yeni bir sürecin başlamasına yol açmıştır¹²¹.

2.2. Arap Baharının Sebepleri

Arap Baharı'nın ortaya çıkmasındaki genel tetikleyicinin Muhammed Buazizi'nin kendini yakması gibi görünse de, olayın temelini oluşturan sebepler daha derin ve köklüdür. Yaşananların nedenleri temelde iktisadi, tarihi, sosyal, politik ve psikolojik unsurlarda aranmalıdır. Bu süreçte ülkeden ülkeye değişen, günümüze kadar süregelen tecrübelerin, şahısların ve toplulukların tutumlarının da önemli bir payı vardır. Bu yüzden sürecin evriliş şekli ve sonuçları ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir¹²².

Çoğu akademik çevrenin ve medyanın adlandırmasıyla Arap Baharı olarak gösterilen süreçte, Ortadoğu'nun ezberleri baştan sona değişmeye başlamıştır. Tunus'ta ufak bir kıvılcımla başlayan olaylar zinciri tüm Ortadoğu'ya yayılarak

¹¹⁹ Mert Yalçınkaya, **Türk Köşe Yazarlarının Değerlendirmeleriyle Arap Baharının Bir Yılı**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.9

¹²⁰ Konur Alp Koçak, "Yasemin Devrimi'nden Arap Baharı'na Tunus", **Yasama Dergisi**, Sayı:22, 2012, s.24-25

¹²¹ Veysel Ayhan, "Arap Baharı'nın ABD-Türkiye İlişkilerine Etkisi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:3, Sayı:36, 2011, s.18

¹²² Zafer Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2012, s.53

devam edip Mısır, Libya ve Suriye’de etkili şekilde ortaya çıkan protestolar hâline gelmiştir. Gencinden yaşlısına toplumun tüm kesimlerinin katıldığı gösterilerin sonunda Tunus, Mısır ve Libya’da iktidarlar değişmiş; Suriye’de ise iç savaşa sürüklenen bir sürece yol açmıştır¹²³.

Arap Baharı (Arab Spring) olarak adlandırılan ve birinci senesinin sonunda adım adım kaos ortamlarının oluşmasına neden olmuş, Ortadoğu coğrafyasında önce protesto, ardından isyan, ardından iç çatışma -belki de iç savaş- ve sonunda mevcut konumdaki lideri ve rejimi devirme gibi aşamalardan geçmiştir. Toplu halde hareket etme, uygulanan şiddet ve en sonunda yeni bir hükmeden kurma şartlarının tamamının gerçekleştiği açıkça görülmüştür. O halde uluslararası kamuoyu neden hala bütün bu olanları devrim değil de “Arap Baharı” olarak adlandırmaktadır? Bunun farklı sebepleri olabilir¹²⁴. Bu kapsamda Arap Baharı’nın nedenlerini; otoriter rejimler, yolsuzluklar, rüşvet, adil olmayan seçimler, yüksek fiyatlar, işsizlik, enflasyon, özgürlüklerin kısıtlanması, insan hakları ihlalleri gibi sorunlar olarak belirtilebilir¹²⁵. Bu sebepler aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2.1. Tarihsel Sebepler

Arap Baharı’nın ardındaki tarihsel sebeplere baktığımızda ilk olarak Arap halklarının fikir, düşünce ve kültürel açıdan modern dünyanın etkisine girdiği görülmektedir. Bu sürecin içinde yer alan ülkelerdeki toplumlar artık daha özgür ve bağımsız olma çabası içine girmişlerdir. Politik sistemin değişiminin temelini bu gelişmeler oluşturmakla birlikte, demokrasi ve bağımsız olma düşüncesi ve Arap bireylerinde birer tebaa olmaktan ziyade özgür bir yurttaş olma arzusu artmıştır. Bir başka önemli etkende dinin sosyal kuralları belirlemedeki gücünün giderek azalması ve dini kuralların artık toplumsal yaşamı eskiden olduğu kadar şekillendirememesidir. Arap kadını, tüm Arap halkı laiklik ilkesi çerçevesinde bir yaşam istemektedir. Sosyal gelişim ve değişimi destekleyen ikinci önemli alanı ise siyaset oluşturmuştur. Çünkü ülke yönetimlerinde yer alan otoriter rejimlerin

¹²³ Majed Sabra, **Arap Baharı: Mısır Örneği**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.9

¹²⁴ Murat Tekek, “Arap Baharı ve Nedenleri”, 2012, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/>

¹²⁵ Yalçınkaya, **a.g.e.**, s.9

politikaları Arap halkını daha özgür ve insan haklarına daha çok saygı duyulan bir toplumda yaşama arzusuna itmiştir¹²⁶. Bu açıdan Arap toplumlarında geçmişten beri var olan bir demokratikleşme isteğinin olduğu söylenebilir.

Arap Baharı'ndan önce yürürlükte olan bölgesel yapıdaki en önemli özellik ülke yönetimlerinin hemen hemen tamamının demokratik olmayan yönetim biçimleriydi. Yönetimdeki kişilerin geneli iktidarlarını kraliyet bağlarına, askeri darbelerle yada darbeler sonrasında oluşturulan baskıcı devlet yapısına borçluydu. Türkiye ve İsrail dışında bölgedeki diğer bütün ülkelerin ortak paydası, toplumun ve kamuoyunun gözünde meşruiyet oluşturma açısından etkisiz olmalarıydı¹²⁷. Bu düşünce Arap ülkelerindeki baskıcı rejimlerin, halkın dışa açılmasını engelleme çabası olarak görülebilir.

Arap Baharı olaylarının gerçek sebebini anlayabilmek için karmaşık ve çok farklı nedenlere bakılması gerekmektedir. Bu sebeplerden başta gelen politika durgunluğu olabilmektedir. Arap ülkeleri genelde gerçek demokrasi ve onun en önemli unsurlarından olan güç ve siyasi çoğulculuk paylaşımını kullanamamaktadır. Bu durum bölge ülkelerinin sınırlı ve kayıtlı olan tarafsız politikalarından ve toplumun sesini yansıtmayan şüpheli parlamento seçimlerinden anlayabiliriz. Bazı Arap ülkelerinde demokratik bağımsızlığın varlığından söz etmek mümkün değildir¹²⁸. Daha anlaşılır bir ifadeyle Arap Baharı olgusu, doğduğu her ülkede belli ve kendine has özelliklerle tanınmıştır. Öte yandan bu olgunun oluşumuna sebep olan ortak etkenlerden birisi tarihsel olmasıdır. Bu tarihsel etken, halkların uzun yıllardır halkların diktatör rejimlerin uyguladığı hegemonyacı sistemden kurtulmak istemeleri ve demokrasinin iyi bir seviyeye ulaşmasını talep etmeleridir¹²⁹.

Bölge ülkeleri açısından ulusal anlamda yaşanan en ehemmiyetli gelişme mevcut iktidarların teker teker tarih sahnesinden silinmeleri ve yerlerine toplumun

¹²⁶ S. Tayfun Topak, "Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında 'Renkli Devrimler' ve 'Arap Baharı' Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 9(3), 2014, s.246

¹²⁷ Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011, s.9

¹²⁸ Mohammed Abuhasan, **Arap Baharı Sonrası Suriye'de Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Yüksek Lisans Tezi, 2013, s.48

¹²⁹ Elarzo, **a.g.m.**, s.23

beklenti ve tercihlerini direkt yansıtacak yeni yönetimlerin gelmeye başlamasıdır. Unutulmaması gereken konu Arap ülkelerinin söz konusu gelişme ve değişimleri bu denli hızlı ve kapsamlı yaşamalarıdır. Söz konusu gelişmeler, belirsizliklerle dolu ve uzun bir süreci kapsamaktadır. Günümüzde bölgedeki iktidarların liberal demokrasinin kurucu değerleri doğrultusunda hareket edeceklerini söylemek mümkün olmasa da artık topluma hesap veremeyen, onların beklenti ve taleplerini karşılamayıp aynı zamanda da bunları idrak edemeyen rejimlerin ayakta kalamayacağını söylemek mümkündür¹³⁰.

2.2.2. Ekonomik Sebepler

Dünya Bankası, ülkeleri çeşitli iktisadi özelliklere göre gruplandırmaktadır. Bu bağlamda hidrokarbon temelli enerji kaynakları ve nüfus büyüklüklerine göre Arap Baharının yaşandığı ülkeler olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri şu şekilde gruplara ayrılmaktadır: Birinci grupta Cezayir, Irak, Suriye ve Yemen yer almaktadır ve bu gruptaki ülkeler kaynakları ve işgücü bakımından zengin ülkelerdir. İkinci grup Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkeleri olan Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya'dan oluşmaktadır. Bu ülkeler kaynakları açısından zengin, ancak işgücü ithal etmek zorunda olan ülkelerdir. Üçüncü grup ise kaynakları yönünden fakir olan ülkeler ki bunlar Cibuti, Mısır, Lübnan, Moritanya, Ürdün, Fas, Tunus ve Filistin'dir¹³¹.

Petrol üretenler dışındaki Arap ülkeleri ekonomik açıdan yoksul ve güçsüzdür ki bu net bir şekilde görülmektedir. Arap ülkelerindeki petrol üretenlerin sayısı ise kısıtlıdır. Arap ülkelerindeki petrol üretmeyen ülkeler ise sanayisi diğer dünya ülkeleri ile yarışamayacak kadar zayıf, ziraatte güçsüz ve hizmet sektörü sınırlı düzeyde gelişmiş durumdadır. Bu ülkelerdeki sıradan kimseler açısından umutsuzluk ve karamsarlık gelir dağılımındaki eşitsizlik, gelirin özellikle hanedan ve iktidar

¹³⁰ Oğuzlu, **a.g.m.**, s.12

¹³¹ World Bank., Middle East and North Africa Region: 2007 Economic Developments and Prospects. Job Creation in an Era of High Growth, World Bank, Washington DC.: World Bank, 2007, **aktaran**; Harun Öztürkler, "Arap Baharı'nın Ekonomik Analizi", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 8, Sayı 2, 2014 , s.3

sahiplerinin yakınları arasında paylaşılmasından kaynaklanmaktadır¹³². Bu sebeple halkın tepkilerinin ekonomik kaynaklı nedenlerden de olduğu ortaya çıkmaktadır.

Arap Baharı'nı ortaya çıkaran birçok sebep yer almakla birlikte temelinde Arap iktidarlarının iktisadi iflasları gösterilebilir. Bu sebeple Müslüman, Hıristiyan dindarlardan kaynaklı pek çok siyasi oluşumla beraber Arap siyaseti de değiştirmiştir. Söz konusu değişim oluşumlarını bir araya getiren ortak düşünce: iktisadi yenilgidir. Bu sebeple Arap Baharı, Nasır hadisesinde olduğu gibi düşünsel bir olay ya da 1979 İran Devrimi şeklinde dinsel bir olay değildir. Arap Baharı, sıradan halkın temel problemleri olan konut ve temel ihtiyaç fiyatlarının yüksek olması gibi sorunları ortaya çıkaran bir süreçtir.¹³³ Bu açıdan Arap Baharı'nın gelişimindeki bir başka etken ise fakir halk sorunlarının geniş kitlelere yayılmasıyla ilgilidir.

Arap Baharının ekonomik faktörü oldukça ciddi bir boyuttadır. Arap ülkelerinde işsizlik oranı %25 seviyesine çıkmıştır. Arap ülkelerinde çıkan iç karışıklıklar ve isyanlar, ekonominin zamanla zayıflamasına, endüstri ve üretimin gerilemesine, vatandaşın yaşam kalitesinin azalmasına ve eğitim seviyesinin düşmesine yol açmaktadır. Maliye Eski Bakanı Muhammed Abuhaor'a göre Arap gençlerindeki fakirlik ve işsizlik oranının yüksekliği, Arap Baharı yaşanmasının ana sebebidir. Ayrıca ekonomi ve politikadaki şeffaflığın azalması ve yolsuzluğun yayılması, Arap bölgeleri içerisinde Arap projelerinin azlığı ve zenginliklerin paylaşımındaki adaletsizlik, bu olayların bir sonucudur¹³⁴.

1.2.3. Sosyal Sebepler

Sosyal ve ekonomik yapıdaki çeşitlilik Ortadoğu bölgesinin siyasal yapısını göstermektedir. Bölgenin en önemli özelliği olan ve bilhassa siyasi alanda göze çarpan konu ise geleneksel yapılarla modern yapıların iç içe olmaları ve aynı anda yaşama imkânı bulmaları durumudur. Ortadoğu denilince siyasi bakımdan ilk olarak

¹³² Topak, **a.g.m.**, s.247

¹³³ Gökhan Bacık, "Arap Baharı'ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Geleceğine Bakmak", **Çerçeve**, Sayı:57, 2011, s.16-17

¹³⁴ Abuhasan, **a.g.e.**, s.48-49

akla gelenler monarşiler, antidemokratik rejimler, darbeler, tek kişi yönetimleri, askeri, tek parti veya aile diktatörlüklerdir. Bu konudaki söz konusu ciddi farklılıklar, maalesef siyasi istikrarsızlıklara, bölgesel çatışmalara ve ciddi sorunlara sebep olmaktadır¹³⁵. Bu kapsamda Arap Baharı'nın nedenleri arasında sosyal sebepleri saymak mümkündür.

Arap devletlerinde, idari yapının dini, mezhepsel olarak etnik yada kabileye dayalı temelde olması, pek çok halk kesiminin yönetimde söz sahibi olmamasında problem teşkil etmekteydi. Suriye'de nüfusun geneline Sünni Müslümanların oluşturmasına karşılık, Suriye 1970 senesinden beri Nusayri azınlığa mensup olan Esad ailesi ve onların akrabaları tarafından yönetilmekteydi. Benzer biçimde Libya bir "aşiretler ülkesi" yapısına sahipti. Nitekim Libya'nın devrik lideri Kaddafi, çok küçük bir aşirete bağlı olmasına karşın tüm devlet organlarını aşiretleri birbirine düşürmesi üzerine kurmuş, önemli kilit görevlere kendi akrabalarını ve aşiret üyelerini getirmiştir¹³⁶.

Arap toplumunun tarihi süreç kapsamında, pek çok sebepten dolayı ezilmiş bir toplum olduğu ve toplumun başta insan hakları olmak üzere pekçok temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakıldıkları bilinmektedir¹³⁷. Arap Baharı Tunus ile başlayan ve bölge ülkelerini farklı derecede etkileyen, ekonomik sorunların temelinde siyasi ve sosyal problemlerin de etkin olduğu halk ayaklanmaları olarak uluslararası sistemde değerlendirilmiştir. Tunuslu Buazizi'nin zabıtarlar ile yaşadığı soruna kendisini yakarak cevap vermesi, isyanların sosyal nedenlerinin ne derece büyük olduğunu gözler önüne sermektedir¹³⁸.

Arap Baharını harekete geçiren unsurlardan bahsedilirken, şimdiki Arapların durumunda sosyal kutuplaşma adı verebileceğimiz iktisadi, kültürel, toplumsal ve hatta mezhepsel boyutları da göz ardı edilmemelidir. Son yıllarda Arap ülkelerindeki,

¹³⁵ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt:50, Sayı:1, 2005, s.1258

¹³⁶ Duygu Dersan Orhan, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1-2, 2013, s.21

¹³⁷ Veysel Ayhan, **Arap Baharı: İnsanlar, Devrimler ve Değişim**, Marmara Kitap Merkezi Yayınları, Bursa, 2012, s.17

¹³⁸ F. Hilal Koraltan, **Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı**, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.31

sosyal sınıflar ve bu sınıflar arasındaki, toplumsal, iktisadi ve kültürel anlamda çeşitli farklılıkların arttığı görülmüştür. Arap toplumu çok farklı zümrelerden oluşmaktadır (zengin ve fakirler, eğitilmiş ve okuma yazma bilmeyenler, Laik ve aşırı İslamcı militanlar). Ayrıca en önemli kutuplaşma; Müslüman - Hristiyan ve Sünni- Şii kutuplaşmalarıdır. Bu ikili kutuplaşma Arap toplumunda sosyal ve kültürel anlamda dikkatleri üzerine çeken ve gerginlik unsuru yaratan potansiyel bir patlama tehlikesini güçlendirmiştir¹³⁹.

2.3. Arap Baharı ve Etkileri

Özellikle son yıllarda yaşananlar, sosyal hareketlerin oluşması için gereken birçok şartın bu bölgede de olgunlaştığını gösteriyor. İnsanların içinde yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal çevreyi iyileştirmek için geçerli nedenleri vardı ve bu nedenlere sahip olan insanlar için Arap Baharı gerekli motivasyonu oluşturmuştu. Arapların da diğer bütün aklın kurallarına uyan milletler gibi sistemsel olarak kendilerine imkan tanındığında ve zaruri şartlar sağlandığında toplu olarak eylemler içine girebildikleri görülmüştür¹⁴⁰. Nitekim 2010 yılında Arap Dünyası toplu halk isyanlarıyla sarsılmıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu ayaklanma, bir devrim niteliği ile oluşmuş ve demokrasi beklentisi ile devam etmiştir. Temeli hazır olan bu isyan ortamının kıvılcımını Tunuslu Muhammed Buazizi yakmıştır¹⁴¹.

2.3.1. Tunus

Tunus, domino etkisi olarak da isimlendirilen söz konusu süreçte, ilk kıvılcımı ateşlemiş ve uluslararası arenanın dikkatini aniden Kuzey Afrika'ya çekmiştir. İlk olarak Tunus'un sömürge edilen tarihsel geçmişi, sömürge yapan ülkelerle süren yakın ilişkileri, işsizlik oranlarının yüksek olması ve yolsuzluk gibi niteliklerle diğer Afrika ülkelerine benzer bir özellik sergilemektedir. İşsizlik ve kolluk güçlerinin uyguladığı şiddet sebebiyle 17 Aralık 2010'da bir gencin kendisini

¹³⁹ Abuhasan, a.g.e., s.49

¹⁴⁰Mustafa Kutlay ve Osman Bahadır Dinçer, "Arap Baharı ABD'nin Hegemonik Projesi Midir?", **Türkiye Günlüğü Özel Sayısı**, Sayı: 107, 2011, s.100

¹⁴¹ Koraltan, a.g.e., s.31

yakmasıyla Tunus'ta başlayan toplumsal hareketlerin Kadife Devrimleri'nin devamı olduğu düşünölmeye başlanmıştır¹⁴².

Nitekim Tunus'ta cereyan eden olaylar Tunuslu genç Muhammed Buazizi'nin 17 Aralık 2010'da polis memuru Fadiye Hamdi tarafından tezgâhına el konulması ve tartaklaması sonrası kendisini yakmasıyla başlamıştır. Muhammed Buazizi'nin hastanede hayatını kaybetmesiyle birlikte cenaze törenine katılan halk siyasi rejimi protesto etmeye başlamıştır¹⁴³. Sendikalarında da olayı büyütmesiyle küçük gösteriler başlamış ancak bu eylemlere Zeynel Abidin Bin Ali iktidarı pek önem vermemiştir¹⁴⁴. Daha sonra olaylar başkente kadar yayılarak büyümüştür.

Tunus'un Sidi bu Zeyd'de şehrinde baş gösteren halk protestosu kısa zamanda başkente ve öлке geneline yayılmıştır. Tunus kolluk kuvvetleri ve siyasi iradenin bu halk protestosunu engellemek ve sonlandırmak adına aldığı bütün önlemler yetersiz kalmış ve isyan tüm öлкеye yayılmıştır. Baş gösteren olaylarda 200'ü aşkın Tunuslu hayatını kaybederken toplumsal hareketler sonrası devlet kurumları yağmalanmaya başlamıştır. Söz konusu olaylar ardından 23 seneden beri öлке yönetiminde olan Zeynel Abidin Bin Ali devlet başkanlığını bırakmış ve 14 Ocak 2011'de öلكesini terk etmiştir¹⁴⁵.

Ölkede katı laikliğı yapılandıranlardan biri olan Zeynel Abidin Bin Ali, Suudi Arabistan'a çelişkili bir şekilde sığınmıştır. Bin Ali'nin ölkeden ayrılmasıyla bu geçiş sürecinde eski Meclis Başkanı Fuad Mubzi geçici devlet başkanı, Muhammed Gannuşi ise Başbakan olmuştur. Ancak Başbakan Muhammed Gannuşi, muhaliflerin sokaklarda yaptığı baskıya dayanamayıp devrik Başkan Bin Ali'ye yakın olmak ve eski rejim yanlılarını hükümette tutmak suçlamasıyla 27 Şubat'ta istifa etmiştir. Bu olay üzerine geçici Devlet Başkanı Fuad Mubzi, Eski Dışişleri Bakanı Elbaci El Sebzi'yi Başbakan yapmıştır. İnsan etkisini göz önünde bulundurmayan bir hükümet

¹⁴² Cenap Çakmak, Mustafa Yetim ve F. Gözde Çolak, **Ortadoğı'da Devrimler ve Türkiye**, BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Rapor, İstanbul, 2011, s.4

¹⁴³ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", **SETA Analiz**, Sayı: 46, 2011, s.7

¹⁴⁴ Muhammed Adil, **Tunus Halk Devrimi ve Sonrası**, ORSAM Ortadoğı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2011, s.11

¹⁴⁵ D. D. Orhan, **a.g.m.**, s.22

kuran El Sebsi, eski kabinelerde görev almamış isimlerle birlikte Bin Ali'nin temel iki gücü olan siyasi polis ile devletin güvenlik kurumlarını ortadan kaldırarak görevine başlamıştır¹⁴⁶. İlerleyen süreçte de eski rejim artıklarının tasfiyesi devam etmiştir.

Ülkenin otoriter rejimlerle yönetilmesi, iki cumhurbaşkanı gören Tunus halkı tarafından genel kabul görmüştür. Bu süreçte, ülkenin sadece Burgiba ve Bin Ali tarafından yönetilmiştir ve muhalefetin engellenmesiyle iktidarın alternatifsiz bırakılmıştır, Bu durum Tunus'ta demokratikleşmenin ne denli büyük olduğunun bir göstergesidir¹⁴⁷. Başlarda Türkiye Tunus'taki devrimden uzak durmuştur. Fransa ise Zeynel Abidin Bin Ali'yi güvenlik konusunda uzmanlık önerecek ileriye gitmiştir. Fakat Türkiye de daha sonra Tunus Halkına destek vermiştir. Yasemin Devrimi'nde internet ve sosyal medyanın rolü gözle görülür derecede fazlaydı. Tunus, Arap Baharı sonucu başarılı bir şekilde devlet yönetiminin değiştiği ülke olarak ilklere yerini almıştır¹⁴⁸.

Kuzey Afrika'da daha çok bir tatil merkezi olarak bilinen Tunus'ta yaşanan devrim ve hemen ardından başlayan 'demokrasiye' geçiş süreci bölgede yaşanması muhtemel diğer siyasal değişim süreçlerini de akıllara getirmiştir. Öyle ki, Tunus ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasına yayılmaya başlayan bu süreç, uzun zamandır tek kişinin iktidarına dayanan ve sembolik seçimlerle yönetilen diğer Arap ülkelerinde de önemli sonuçlar doğurabilecektir. Diğer taraftan Tunus'la başlayan bu değişim sürecinin Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılmasının ortaya çıkaracağı her sonuç, ABD başta olmak üzere diğer Batılı devletlerin çıkarları ile tamamen örtüşmeyebilir¹⁴⁹.

Tunus'taki hareketlilik ve halkın yüksek hak talepleri sadece ülkede değil Arap coğrafyasında da etkisini göstermiştir. Diğer Arap ülkelerinde yaşayan insanlar da Tunus'takine benzer totaliter rejimlerle idare ediliyordu. Bunun sonucu olarak da

¹⁴⁶ Ulutaş ve Torlak, **a.g.m.**, s.7

¹⁴⁷ Koçak, **a.g.m.**, s.24

¹⁴⁸ Ali Oğuz Diriöz, "Bağımsızlığından Günümüze Tunus'a Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011, s.81

¹⁴⁹ C. Çetin Birsay, "Küreselleşme ve Tunus Devrimi", Radikal Gazetesi, 22.01.2011, <http://www.radikal.com.tr/yorum/kuresellesme-ve-tunus-devrimi-1037460/>

o coğrafyada yaşayan insanlar bu durumu memnuniyetle karşılamış ve benzer bir değişimin ilk işaretlerini vermiştir. Bu duruma istinaden de bölge ülkelerinin yönetici elitleri monarşi ve totaliter yönetimlerini ayakta tutmak için birbirinden farklı tepkiler ile devrimin etkisini azaltmaya çalışmışlardır¹⁵⁰.

Arap Baharı olaylarında Tunus, olayların start noktası konumundadır. Olayların Tunus'ta başlaması sonrasında tüm Ortadoğu ve Arap Dünyası'nda yeni bir dönem başlamıştır. Tunus'ta toplumsal protestoları siyasi baskılar ve iktisadi dengesizlikler arttırmış ve neticesinde uluslararası herhangi bir müdahale olmadan iktidar tamamen toplum baskısı neticesinde kendiliğinden devrilmiştir. Bu doğrultuda, Tunus'taki protestolar bir halk darbesi ve ayaklanması şeklinde nitelendirilebilir. Fakat büyük bir heyecanla başlayan Tunus gelişmeleri ülkede beklenen demokratikleşme sürecini başlatacak bir anayasanın hazırlanamamış olmasından ve siyasi seçimlerin netleşmemesinden dolayı sorgulanmaya başlamıştır¹⁵¹. Tunus'ta yaşanan bu gelişmeler, farklı ülkelerdeki demokratik hareketlenmelere zemin hazırlamıştır.

2.3.2. Mısır

Tunus'taki ayaklanma, Zeynel Abidin Bin Ali rejimini değiştirmeyi başarmasının ardından Mısır ve Libya başta olmak üzere diğer Kuzey Afrika ve Arap ülkelerinde yaşayan halkları cesaretlendirmiş ve protestoları arttırmıştır¹⁵².

Mısır'daki protestoların başında "6 Nisan Hareketi" şeklinde de nitelendirilen Muhalif Gençlik Koalisyonu yer almıştır. Bu grup, eylemci yönüyle sokak gösterileri yapmaya çalışan ve etki itibarıyla güçlü bir aktivist hareket olarak meydana çıkmıştır. Muhalif Gençlik Komisyonu ismini 6 Nisan 2008 tarihinde yapılan ulusal grev çağrılarının başarı kazanmasıyla almıştır. Bu gençlik grubu, 2010 yılında bir başka eylemle Hüsnü Mübarek karşıtı olan ve ülke dışında bulunan Muhammed El Baradeý'in Mısır'a dönüşünü destekleyen gösteriler düzenlemişlerdir. Diğer taraftan Tunus'taki gelişmelerden sonra "Özgür Mısır" istiyoruz şeklinde sloganları ile

¹⁵⁰ Cenap Çakmak, "Tunus Devrimi'nin Muhtemel Etkileri", 2011; <http://bilgesam.net/>

¹⁵¹ D. D. Orhan, **a.g.m.**, s.22

¹⁵² Diriöz, **a.g.m.**, s.80

eylemler organize etmeye başlamışlardır. Ayrıca 2011 yılının 25 Ocak gününü “İsyan ve Öfke Günü” şeklinde isimlendiren grup üyeleri yüksek katılımlı bir gösteriye halkı davet etmişlerdir. Bu çağrıyla birlikte esas gayelerini kapsayan bir bildiriye de sosyal medyada paylaşmışlardır¹⁵³.

Hüsni Mübarek, aleyhinde yapılan bu gösterilerin artması sonrası 11 Şubat 2011 tarihinde açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Mübarek, açıklamasında kendisinin ordunun bir askeri ve neferi olduğunu söyleyerek Mısır ordusunun desteğini almaya çalışmıştır. Kendinden sonra yerine getirmeyi düşündüğü oğlu Cemal asker olmadığı için yüksek askeri konsey tarafından bu durum kabul görmemiştir. Asker göstericilerle polisin karşı karşıya gelmesine engel olması, gösteriler esnasında sürekli Kahire sokaklarında ve Tahrir Meydanı’nda kol gezmesi tartışmalara sebep olurken hava kuvvetlerine ait uçakların havada alçak uçuş yapması ordunun rejime desteği olarak yorumlanmıştır. Eylemler sürerken genelkurmay başkanının ABD’de bulunması değişik görüşlere yol açmış; lakin yapılan resmi açıklamada bu görüşmenin daha önceden planlandığı belirtilmiştir. Ertesi gün bu açıklamanın ardından iki milyona yakın kişi Mübarek’in görevi bırakması için meydanlara akın etmiştir¹⁵⁴.

Mısır’daki sokak gösterilerine bakıldığında belirli bir gaye ve düşüncede bütünleşmiş organize bir kesimin ve lider kadronun bulunduğu söylenebilir. Nitekim muhalif kesim içerisinde liderlik eden kişilerin ya da bir kısmının iktidarla ilişkili veya belirli bir dönem bağlı olan sivil ve askeri bürokrasiden gelenler olduğu düşünülebilir. Yaşanan protesto gösterileri sonrasında dış medyanın da yoğun ilgisi ve Hüsni Mübarek’in çeşitli tavizler vermesiyle artık gücün muhalif grupların eline geçmeye başladığı görülmüştür. Nitekim verilen tavizlere Mısır’da ölmek istediğini dile getirmesi, devlet başkanı yardımcısı ataması ve son olarak 2011 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmayacağını belirtmesi örnek verilebilir. Fakat

¹⁵³ Nazlı Ayhan Algan, **Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu**, Uluslararası Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 2011, s.12-13

¹⁵⁴ Ali Tandoğan, **Arap Baharı Sürecinde Mısır**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.75

tüm bunların ifade edilmesi muhalif güçleri yavaşlatacak ve durduracak özelliğe sahip olmamıştır¹⁵⁵.

Müslüman Kardeşlerin gençlik kolları da Tahrir Meydanı'ndaki gösterilere katılmıştır. Müslüman Kardeşler devrimin ruhuna zarar vermemek için gösterilerin başlangıcında Mısır'daki halk ayaklanmasına destek vermemesine rağmen gençlik kollarının protestolara katılmasına ses çıkarmamıştır¹⁵⁶. Bütün bu süreçte dikkat çeken bir husus Hüsnü Mübarek'in sokağa dökülen kitleleri şiddet yoluyla bastırmayı denememiş olmasıydı. Elbette protestoların ilk günlerinde polisin tavrı çok da dostça sayılmazdı; ancak özellikle ordunun ayaklanan halka karşı tutumu son derece yapıcı ve ılımlı oldu. Yine Mübarek'in atadığı gerek başbakan ve gerekse de milli savunma bakanı yer yer protestoculara karşı şiddet kullanılmayacağını garantisini verdi. Ve hatta gösterilerin ikinci haftasında ilk kez sokağa çıkan Mübarek yanlılarının barışçıl göstericilere yönelik şiddeti de ya engellendi veyahut da resmi makamlarca kınandı. Hatta bir devlet yetkilisi bu tür olaylar için özür bile diledi¹⁵⁷.

Netice itibariyle Mısır'da gerek ordunun, gerek muhalefetin gerekse protestocu gençlik gruplarının Mübarek'in yönetimi bırakması noktasında ortak bir görüşe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Batı perspektifinden bakıldığında AB ve ABD'nin Mübarek sonrası dönemle alakalı plan ve projelerini hayata geçirmek için harekete geçtiği ve bununla birlikte reform çağrılarını daha güçlü bir dille dile getirdiği dikkat çekmiştir. Dolayısıyla gerek iç gerekse dış güçlerin Mübarek'in Mısır yönetimini terk etmesi yönündeki tutumları net bir biçimde görülmüştür¹⁵⁸. Bu noktada Mısır yönetimi protestolar karşısında tahmin edilenin aksine son derece kısa bir sürede çözüme kavuşmuştur. İsyancılara yönetim ve ordu da katılmıştır. Bunun sonucu olarak da Ortadoğu siyasetinin en deneyimli

¹⁵⁵ Veysel Ayhan ve Nazlı Ayhan, **Mısır Devrimi'nin Ayak Sesleri Bir Devrin Sonumu?**, Ankara: ORSAM Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2011, s.7

¹⁵⁶ Gülsüm Boz, **Mısır'daki Değişim Sürecinde Muhalifler ve Muhammed Mursi Dönemi**, Ankara Strateji Enstitüsü, Ankara, 2014, s.8

¹⁵⁷ Cenap Çakmak, "Mübarek Neden Ayaklanmayı Şiddet Yoluyla Bastırmıyor?", 2011b <http://bilgesam.net/>

¹⁵⁸ Ayhan ve Ayhan, **a.g.e.**, s.21

siyasetçilerinden biri olan Mübarek, 15 gün içerisinde istifa etmiştir¹⁵⁹. Durum sonrası Ortadoğu'da domino etkisi yaratan farklı ülkelerde görülen halk hareketleri, durumun farklı boyutlarda algılanmasını da gündeme getirmiştir. Diğer önemli olan konu ise ABD'nin olaylar karşısındaki tutumu olmuştur. Günümüzde Amerikan karşıtlığı özellikle Ortadoğu'da irrasyonel boyutlara ulaşmış durumdadır. Bunun bir sonucu olarak ABD'nin Mısır'daki halk ayaklanmasına gösterdiği reaksiyon, çeşitli kesimlerce farklı şekillerde algılanabilmektedir. Bu algılar bazen taban tabana zıt olsa da ortak noktada birleşebiliyor ki bu ortak nokta da Amerikan karşıtlığını belirgin bir şekilde yansıtıyor. Hâlbuki ABD'nin bu sıcak gelişmelere karşı izlediği tutum aslında son derece tutarlı ve yapıcı olarak nitelendirilebilir. Buna rağmen mesela ayaklanma ile ilgili olarak neredeyse bir hafta sessiz kaldıktan sonra resmi bir açıklama yapan Türkiye'nin tavrı bu gecikmeye rağmen takdir görmüştür. ABD her ne kadar olumsuz bir imaja sahip olsa da Mısır'daki halk ayaklanması sürecinde Amerikan yönetimi oldukça tutarlı ve yapıcı bir tutum sergilemiştir. Uzun zamandır Mısır'da ve bütün bir Ortadoğu coğrafyasında değişim isteyen ABD, dış baskılar yoluyla bunun mümkün olmadığı sonucuna varmıştır ve bu değişimi kendi dinamikleri yoluyla aramıştır¹⁶⁰.

Sandıklı (2011) ise duruma farklı bir bakış açısı getirmektedir;

*“ABD'nin yeni yüzyılda nasıl bir dünya düzeni hedeflediği, Aralık 1999'da yönetim tarafından yayımlanan “Yeni Bir Yüzyılda Ulusal Güvenlik Stratejisi” olarak adlandırılan belgede açıklanmıştır. ABD, “Engagement and Enlargement - Angajman ve Genişleme” olarak tanımlanan bu stratejide, milli çıkarlarının ve değerlerinin geliştirilebileceği hedeflere seçici şekilde angaje olma yolunu benimsemiştir. Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılmasından sonra güç boşluğu oluşan ve ABD'nin çıkarlarını yoğunlaştırarak angaje olduğu bölgeler; Orta ve Güneydoğu Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'dur...”*¹⁶¹

¹⁵⁹ D. D. Orhan, **a.g.m.**, s.23

¹⁶⁰ Cenap Çakmak, “Amerika Mısır Devrimi'nin Neresinde?”, 2011c <http://bilgesam.net/>

¹⁶¹ Atilla Sandıklı, “Tunus ve Mısır'daki Gelişmeleri Anlamak”, 2011 <http://bilgesam.net/>

Nitekim Mısır'da gerçekleşen olaylarda tarihi bir arka planın bulunduğu ve sosyal tabanlı olduğu ifade edilmektedir. Protestocuların ve muhaliflerin ulaşmak istedikleri hedefler sebebiyle Hüsnü Mübarek rejiminin devrildiği bilinmektedir. Olayların patlak vermesi sonrasında gerek ABD gerekse AB, yaşı oldukça ilerlemiş Hüsnü Mübarek'le beraber devam etmek yerine Batı yanlısı, daha dinamik ve politik açıdan daha ılımlı bir liderle işbirliği yapmak için Mübarek sonrası Mısır'a yatırım yapmaya başladıklarını açık bir şekilde dile getirmişlerdir¹⁶².

Mübarek sonrası askıya aldığı anayasanın yeniden oluşturulması için Yüksek Askeri Konsey yönetimi ele alır almaz on kişiden oluşan bir ekip oluşturmuştur. Bu ekip yaptığı çalışmalar sonucunda anayasanın bazı maddelerinde değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklikler 19 Mart 2011 tarihinde referandumda sunulmuştur. Cumhurbaşkanının görev süresi, olağanüstü hal yasalarının kaldırılması ve parlamento seçimleri ile beraber oluşturulacak olan anayasa komisyonu ile ilgili maddeler yapılan değişikliklerin içerisinde yer almıştır¹⁶³. Sonuç itibarıyla Ortadoğu da başlayan domino etkisi daha sonra Libya ve diğer Arap Ortadoğu ülkelerine de sıçramaya başlamıştır.

2.3.3. Libya

Mısır'da gösterilerin neticesinde devlet başkanının ve hükümetin görevden ayrılmasıyla sonuçlanan olaylardan sonra bu süreç kısa süre içinde Libya'yı da etkilemiş ve muhalifler Kaddafi rejimine karşı ayaklanmıştır. Daha farklı bir ifadeyle Tunus ve Mısır'da başlayan halk hareketlerinin yarattığı etkiyle Şubat 2011'de Libya'da başlayan halk hareketleri, insan hakları savunucusu Fatih Turbel'in Bingazi'de tutuklanması ile iyice şiddetini arttırmış ve ülke geneline yayılmaya başlamıştır¹⁶⁴. Kaddafi ise olayların dış güçler eliyle organize edildiğini dile getirmiştir.

Nitekim barışçıl gösterilere karşı güvenlik güçlerinin sert müdahalesi gerginliği artırmıştır. Bu durum muhaliflerin 17 Şubat'ta 'Öfke Günü' gösterileri

¹⁶² Ayhan ve Ayhan, **a.g.e.**, s.21

¹⁶³ Boz, **a.g.e.**, s.11

¹⁶⁴ Doğan ve Durgun, **a.g.m.**, s.80

düzenlemesine sebep olmuştur. Avukat Terbil'in tutuklanmasının dikkat çekici tarafı ise Trablusgarp'taki Ebu Selim Hapishanesi'nde 1996'da bastırılan ayaklanmada öldürülen 1000'den fazla kişinin akrabasının temsilcisi olmasıydı. Ayrıca tutuklama Bingazi şehrinde gerçekleşmiştir. Bu şehir Kaddafi'nin devirdiği Kral İdris'in yönetim merkezi ve muhaliflerin en güçlü olduğu şehirdi. Bu bakımından sembolik olarak önem taşımaktaydı ¹⁶⁵.

Libya da Mısır ve Tunus'tan farklı olarak aşiretler bulunmaktadır. Her bir kişi bir aşiretin üyesidir. Yönetimde de aşiretler söz sahibidir. Temel güç aşiretler üzerinde odaklanmaktadır. Libya da 140'a yakın aşiret bulunmakta ve sistem bir mekanizma gibi bunlarla çalışmaktadır. Sirte de Kaddafi'nin kabilesi bulunmaktadır. Özellikle, Wafalla ve Zuwaya aşiretleri ayaklanmanın gidişatı açısından kilit bir rol oynamaktadır. Wafalla aşireti, 1 milyona yakın üyeye sahip ve Kaddafi aşiretinin alt aşireti olarak görülmektedir. Diğer bir önemli aşiret Zuwaya ise petrol ihracatını yürütmektedir ve protestolara kulak verilmezse petrol ihracatını kesmekle tehdit etmiştir¹⁶⁶.

Kaddafi isyanlar karşısında direneceğini ve kolay kolay pes etmeyeceğini konuşmalarında ve davranışlarında göstermiştir. Konuşmalarında, bu isyanların çıkmasında yabancı güçlerin ve El Kaide'nin parmağının olduğunu, halkın bu oyunlara inanıp galeyana gelmemesini, evlerine dönmelerini istemiştir. Ayrıca protestocu gençlere fare ve sıçan benzetmesinde bulunmuş, ailelere bu ilaç almış gençleri eve çağırılmalarını talep etmiştir. Kaddafi, Mısır ve Tunus'ta yaşananların aksine iktidardan barışçıl yollarla ayrılmayı tercih etmemiş ve isyancılara karşı kuvvet kullanımına başvurmuştur. Söz konusu kuvvet kullanımı NATO'nun Birleşik Koruyucu Operasyon isimli müdahalesini beraberinde getirmiştir¹⁶⁷.

Uluslararası kamuoyu da Libya da gerçekleşen bu acımasız müdahalelere karşı sert bir tepki göstermiştir. ABD, ülkesinde bulunan Libya'ya ait 30 milyar dolarlık mal varlığına el koyduğunu ve Kaddafi ailesine seyahat yasağı koyduğunu bildirdi. Diğer bir ülke İsveç'te Kaddafi'nin hesaplarını dondurduğunu açıkladı.

¹⁶⁵ Baran Kuşoğlu, "Arap Baharı'na NATO Katkısı", **Yasama Dergisi**, Sayı:22, 2012, ss.107-108

¹⁶⁶ In Libya, It's All About The Tribes, <http://news.blogs.cnn.com/2011/02/24/in-libya-its-all-about-the-tribes/>

¹⁶⁷ Kuşoğlu, **a.g.m.**, s.101

Avrupa Birliği ülkeleri, Kaddafi ve yönetimine silah ambargosu ve seyahat yasağı yaptırımlarını kabul ettiler. Son tepki ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden geldi. Konseyin aldığı kararla Kaddafi'yle birlikte ailesinden 9 ve kendisine yakın 6 kişiye uluslararası seyahat yasağı getirilmesine karar verildi¹⁶⁸. Olaylarda sivil kayıplarının artması ve kötü muamele uluslararası kamuoyunu askeri harekât noktasına getirmiştir.

Uluslararası açıdan güvenilirliğini kaybeden Kaddafi yönetimi, giderek ağırlaşan uluslararası yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Olayların başladığı 10 Mart 2011 tarihinden kısa bir süre önce 27 Şubat 2011'de kurulan Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya'nın resmi yönetimi olarak tanıyan ilk devlet Fransa olmuştur. Fransız desteğini arkasına alan muhalifler, Mart ayı sonuna kadar Doğu Libya'nın büyük bir bölümünün kontrolünü ele geçirmişlerdir¹⁶⁹. Libya'daki olaylarda muhaliflerle birlikte aşiretlerinde karışması ve iç savaşın çıkması esnasında Kaddafi ve taraftarları Bingazi'yi ele geçirmiştir. Bu süreçte Kaddafi'nin direnişi devreye Fransa ve İngiltere'nin girmesini sağlamış ve birçok Kaddafi taraftarı bombardımana maruz kalmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), uçuşlara yasak bölgenin oluşturulmasını, silah ambargosunun uygulanmasını ayrıca sivillerin can güvenliğinin sağlanmasını sağlayacak maddeleri içeren 1973 sayılı kararı onaylamıştır¹⁷⁰.

Türkiye de başta insani duyarlılıkları olmak üzere, köklü tarihsel ilişkilerinden kaynaklanan sebeplerle uluslararası kamuoyuna dâhil olmuştur. Bu bağlamda tek başına yaptığı girişimlerin yanı sıra Birleşmiş Milletler Örgütü'nün aldığı önlemlere ve NATO'nun icra etmiş olduğu operasyonlara da katılım sağlamıştır¹⁷¹. NATO müdahalesinden dolayı Kaddafi güçleri Trablus'a doğru adım adım gerilemiş, 22 Ağustos 2011 tarihinde de muhalifler başkentin denetimini eline almıştır. Trablus'u terk eden Kaddafi bir süre kaçak yaşamıştır. Daha sonra 20 Ekim 2011'de memleketi Sirte'de muhaliflerce yakalanmış ve linç edilerek öldürülmüştür.

¹⁶⁸ “BM, Libya'ya Yaptırım Kararı Verdi”, CNN Türk, 27.02.2011, <http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/27/bm.libyaya.yaptirim.karari.verdi/608281.0/index.html>

¹⁶⁹ M. Ercan Yılmaz, “Kaddafi Sonrası Libya'da Siyasal Dönüşüm”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 7, Sayı 1, 2012, s.2

¹⁷⁰ D. D. Orhan, *a.g.m.*, s.24

¹⁷¹ Doğan ve Durgun, *a.g.m.*, s.62

Kırk iki yıl süren Kaddafi hakimiyeti bu şekilde son bulduktan sonra Libya yeni bir başlangıca adım atmıştır. Bu son Çoğu Libyalının ve Kaddafi'den rahatsız olan Batılı devletlerin arzusuydu, ancak Libya'yı nasıl bir geleceğin beklediği sorusunun yanıtı şu an için belirsiz kalmıştır¹⁷². Libya'da bu olaylar yaşanırken diğer Arap ülkelerinde de çeşitli ayaklanmalar ve protestolar söz konusu olmuştur.

2.3.4. Yemen

Yemen'deki gösteriler başladığında görülen siyasi güç 'formel'/resmî devlet yapılarından farklı olarak, hesap vermek zorunda olmayan elitlerce kullanılmaktaydı. Hem resmî hem de gayri resmi yapının tepesinde devlet başkanı Salih bulunuyordu fakat ülkenin temel kurumlarından olan ordunun çeşitli bölümleri her zaman resmî devlet yapısının bir aracı olarak hareket etmemiştir. Bir başka tarifle, çeşitli meşruiyet olgularının bir arada yaşadığı ve yarıştığı' bir 'mücadele alanına' dönüşen Yemen olmuştur¹⁷³. 2011 yılının başlarında Yemen'de protesto gösterileri başlamıştır ve bu gösteriler doğrudan, 33 yıldır iktidarda olan Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'i ve onun nepotist yönetimini hedef almıştır. Protesto gösterileri şiddet eylemleri içermekte olup, zaman zaman silahlı çatışmaya ve Başkanlık Sarayının vurulmasına kadar ileri boyutlarda olmuştur¹⁷⁴.

Çıkan ayaklanmalar neticesinde binlerce insan sokaklara çıkmıştır. Yemen genelinde iç savaşa benzer şekilde silahlı oluşumlar iktidar güçleri ile çatışmaya başlamıştır. Halkın Mısır ve Tunus'ta gerçekleşen olaylardan etkilenerek yaptığı protestolarda bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Yemen genelinde aşiretlerden oluşan Yemen Aşiretleri İttifakı'na bağlı güçler birtakım semt ve kasabaları kontrolleri altına almıştır. Suni ve Şii gerilimi nedeniyle çıkan protestolar ve Güney Yemen Hareketi'nin bu protestolardan çıkar sağlayarak saldırılar düzenlemesi ülkeyi kaosa sürüklemiştir¹⁷⁵. Yemen topraklarının büyük kısmında kontrolün kendinde olmaması

¹⁷² Yılmaz, **a.g.m.**, s.2

¹⁷³ Mehmet Salih Gün, "Yemen'de Arap Baharı", **Yasama Dergisi**, Sayı:22, 2012, s.122

¹⁷⁴ Mustafa Aydintepe ve İzzettin Artokça, **Yemen**, TASAM: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2013, s.16

¹⁷⁵ H. Mustafa Paksoy, Sadettin Paksoy, Hasan Memiş ve Mehmet, Özçalıcı, "Arap Baharı'nın Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye-Suriye Karşılaştırması", **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 1-2 Ekim 2012, Kahramanmaraş, 2012, s.50

ve Yemen ordusunun yarısından fazlasının General Ali Muhsin'e sadık olması ayrıca nüfusunun yarısının bile desteğine sahip olamaması Salih rejimini zorda bırakmıştır¹⁷⁶.

Uzunca süre devam eden protesto gösterilerini takiben Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in 2011 yılının Ekim ayında iktidarı bırakacağını beyan etmiş ve 23 Kasım 2011 tarihinde resmen görevden ayrılmıştır. Ayrıca Salih'in istifa etmesindeki asıl etkenin Libya lideri Muammer Kaddafi'nin feci şekilde öldürülmesi, ordunun kendi içinde bölünmesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Salih'in görevi acilen bırakmaması durumunda malvarlıklarının dondurulacağı ve ambargo uygulanacağı yönünde karar alması olduğu iddia edilmektedir. Salih'in Yemen iktidarını bırakması, El-Kaide ile bağlantısı olan Ansar Sharia grubunun etkinliğinin artmasına dolayısıyla ülkenin güneyinde Yemen hükümetine karşı ciddi bir tehdit haline gelmesine zemin hazırlamıştır¹⁷⁷.

2.3.5. Bahreyn

Arap Baharı'nın etkisiyle 14 Şubat 2011'de patlak veren isyanda eşitlik ve özgürlük gerekçesiyle halk sokaklara dökülmüş, hükümet güçleri de karşılık vermiştir. Körfez İşbirliği Konseyi tarafından güvenlik kuvveti olan Yarımada Kalkan Gücü de Bahreyn'e gönderilmiştir. Protestolar Şii-Sünni çatışmasına dönüşmüş, olaylar ülkedeki İran-Suudi Arabistan nüfuz çekişmesi halini almıştır¹⁷⁸.

2011 yılının Şubat ayında Bahreyn'de başlayan ayaklanmanın temelini Şii-Sünni çatışması oluşturmaktadır. Şii nüfus tarafından, Bahreyn'deki nüfus çoğunluğunun Şiilerden oluşmasına karşılık ülke yönetiminde yer alan Sünniler protesto nedeni olarak öne sürülmekte, yönetimde ağırlıklı olarak Şiilerin olması istenmektedir¹⁷⁹. Bahreyn'deki Şiilerin protestoların desteklendiği diğer ülkelerdeki protestocu gruplar tarafından ilan edilmiştir. Bu gösterilere Suudi yönetiminin sert

¹⁷⁶ Gün, **a.g.m.**, s.122

¹⁷⁷ Oktay Bingöl, "Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt:XIII, Sayı:2, 2013, s.38

¹⁷⁸ Paksoy vd., **a.g.m.**, s.50

¹⁷⁹ D. D. Orhan, **a.g.m.**, s.21

müdahalesi sonucunda 2011-2013 yılları arasında 20 göstericinin hayatını kaybettiği, yüzlercesinin de gözaltına alındığı tahmin edilmektedir¹⁸⁰.

2.4. Suriye’de Olayların Çıkışı ve Gelişimi

Arap Baharı kısa sürede tüm Kuzey Afrika ülkelerini etkisi altına almış ve domino etkisiyle Orta Doğu ülkelerine de yayılmıştır. Etkilenen ülkelerden birisi de Suriye olmuştur¹⁸¹. Temel (2004), Suriye’de başlayan halk ayaklanmalarının sebebini “Yoksulluk, işsizlik ve rejimin antidemokratik yapısı ve ayrıca Suriye’nin bölgesel ve uluslararası birçok fay hattının kesiştiği jeopolitik konumu ile Suriye yönetiminin mezhepçi yapısı” olarak açıklamaktadır¹⁸². Olaylar kronolojik olarak incelenirse olayların sebepleri daha net görülecektir.

İlk olarak Tunus’ta Muhammed Buazizi gibi 26 Ocak 2011’de Suriye’nin Haseki bölgesinde Hasan Ali Akleh isimli bir kişi de kendini ateşe vermiştir. Görgü tanıklarının beyanlarına göre söz konusu eyleminin Suriye hükümetine karşı bir eylem gerçekleştirdiği nitelendirilmiştir. Suriye’de 3 Şubat günü Facebook ve Twitter gibi sosyal medya organlarında halk 4-Şubat’ı “Öfke Günü” ilan etmiştir. Ayrıca 5 Şubatta ise sosyal medya organları toplumu eylemlere davet etmiştir. Fakat eylem ve protesto davetlerine pek rağbet olmamıştır. Söz konusu eylemlerde başkent Şam’daki parlamento binasının ve dünyanın dört bir tarafındaki Suriye elçiliklerinin önünde bir araya gelinmesi amaçlanmış ancak protestolara katılım olmamıştır. Yalnızca 5 Şubat günü Haseki bölgesinde yüzlerce kişinin oluşturduğu gösteriler gerçekleşmiştir. Söz konusu protestocular, Esad’ın çekilmesi gerektiğini ifade etmesine rağmen gösteriler düşünüldüğü gibi bir öfke gününe dönüşmemiştir.¹⁸³

Suriye’de söz konusu gelişmeler sonrasında 6 Mart 2011’de duvarlara iktidar aleyhine “El şeahyurşdiskat el nizam” yani “Halk rejimin yıkılmasını istiyor”

¹⁸⁰ Mervenur Lüleci Karadere, “Suudi Arabistan ve Ortadoğu’daki Varlık Mücadelesi”, **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Analiz**, 2015, s.14; http://insamer.com/tr/suudi-arabistan-ve-ortadogudaki-varlik-mucadelesi_221.html

¹⁸¹ M. Tolga Kılıçarslan, **Suriye Krizi Denkleminde Türkiye Rusya İlişkileri**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.25

¹⁸² Temel, **a.g.e.**, s.45

¹⁸³ Sibel Kalemardoğlu, **Suriye’de İsyanın Kronolojisi**, Orta Doğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2013, s.2

tarzında yazılar yazan birkaç gencin tutuklanması üzerine şehirde protestolar ve olaylar başlamıştır¹⁸⁴. Aileler gerekli bütün mercilere gitmelerine rağmen çocuklarını alamadılar. En sonunda valilik binasını bastılar ve bu olaydan sonra çocuklar ailelerine teslim edildiler. Muhalifler, çocukların teslim alınmasından sonra çocukların tırnaklarının çekilmiş ve hatta bazılarına da tecavüz edilmiş olduğu iddiasında bulundular¹⁸⁵.

Arap Baharı'nda Suriye'nin son sırada yer almasının sebeplerinden birisi Beşşar Esad'ın reform yapmaya yönelik verdiği sözlerdir. Fakat Suriye toplumunun birinci tepkisi siyasi suçluların serbest bırakılması yönünde olmuştur. Nitekim bu amaçla başlayan eylemler devamında pek çok yeni tutuklanmanın yaşanmasına neden olmuş ve neticede Suriye'de protestoların merkezi haline gelmiştir.¹⁸⁶

Bu gelişmelerle birlikte yine kronolojik olarak şu gelişmeler olmuştur¹⁸⁷;

- 7 Mart 2011'de Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad, bazı suç türlerini kapsayan kısmi af çıkarılmasına ilişkin kararnameyi onaylamıştır.

-10 Mart 2011'de Yakiti ve Demokratik Birlik Partisi mensubu olan ve hapiste bulunan pek çok Kürt'te diğer eylemcilerin başladığı açlık grevine katılmışlardır.

-12 Mart 2011'de binlerce Kürt kökenli Suriye vatandaşı Haseki ve Kamışlı'da 2004 yılından itibaren her sene yapılan siyasi yönetim aleyhindeki protestolar esnasında öldürülen Kürtlerin, Kürt Şehitler gününü anmak için sokağa dökülmüştür.

-15 Mart 2011 günü ise Suriye iktidarına yönelik ilk büyük çaptaki ses getiren eylemler gerçekleşmiştir.

¹⁸⁴ Kılıçarslan, **a.g.e.**, s.25

¹⁸⁵ Özge Ercan, **Medyanın Kitleleri Etkilemedeki Gücü: Suriye Savaşı Üzerinden Yazılı Basın İncelemesi**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.9

¹⁸⁶ Ayhan ve Ayhan, **a.g.e.**, s.13

¹⁸⁷ Kalemdaroğlu, **a.g.e.**, s.3-4

-18 Mart 2011 Suriye’de isyanın başlangıç günü olarak kabul edilmektedir.

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın bölgedeki üst düzey kamu görevlilerini görevden alması ve bir komisyonu ölümleri araştırmak için bölgeye göndermesi olayları yatıştırmamış aksine olaylar diğer şehirlere de sıçramıştır. Dera kentindeki protesto gösterilerine destek amaçlı ülkenin Şam, Lazkiye, Humus, Banyas, Hama, Kamışlı ve Halep kentlerinde cuma namazı sonrası gösteriler yapılmış, hükümetin gösterileri güçle bastırmaya çalışması ve ölümlerin artması kısa sürede çatışmaların bir iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur¹⁸⁸.

Suriye’de yaşanan olayların sebepleri incelenecek olursa iktisadi bir tarafın olduğu aşikârdır. Fakat daha da önemlisi protestoların ekonomik istikrarsızlık, işsizlik gibi konular yerine siyasi özgürlük üzerine yoğunlaşmasıdır. Nitekim bu olaylarda 1963 senesinden olayların başlangıcına kadar devam eden süreçte toplumun olağanüstü halin kaldırılmasına benzer istekleri, protestoların politik yönünü göz önüne sermektedir. Söz konusu politik özelliğin yeni olmadığını, aksine 1940’lı yıllardan beri önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Daha da önemlisi günümüzde yaşanan protestoların asıl kökeninin 2000 yılında Şam Baharı olarak isimlendirilen dönemde olduğu ve çeşitli güçlerin günümüz protestolarının şekillenmesinde ciddi rolünün olduğunu söylemek mümkündür¹⁸⁹.

Buraya kadar incelenen ülkelerdeki protesto ve ayaklanmaların neticesinde bu ülkelerdeki siyasi iktidarların hepsi devrilmiştir. Suriye’de ise Beşar Esad iktidarına yönelik başlatılan olaylarda Esad iktidarının uyguladığı şiddet politikası ile ülke her geçen gün istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Nitekim Tunus’la başlayan Arap Baharı’nın Suriye’yi de kapsamı üç aylık bir zamanı almıştır. Fakat Suriye’de ilk başlayan protestolarda Esad olayların kontrolünü elinde bulundurmıştır. Söz konusu olaylar ardından Beşar Esad iktidarı, anayasal değişiklikler yapmak, siyasi tutukluları serbest bırakmak ve olağanüstü hali kaldırmak gibi bir takım gelişmeler gösterse de toplumun öfkesini dindirmeyi başaramamıştır¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Temel, **a.g.e.**, s.45

¹⁸⁹ Ayhan ve Ayhan, **a.g.e.**, s.13

¹⁹⁰ D. D. Orhan, **a.g.m.**, s.25

Sonuç olarak Arap Baharı'nın etkisiyle devrilen diktatörlerin ülkelerinden ilham alan Beşşar Esad karşıtı muhalifler silahlanarak topyekûn çatışmaya girmiştir. Olayların 18 Mart 2011 tarihinde başladığı kabul edilse de ilk kıvılcımlar 2011 yılının Şubat ayında başlamıştır. Muhalifler Esad iktidarını devirmek ve kendi tabirleriyle Özgür Suriye Devleti'ni kurmak için silahlı olayların başlamasına sebep olmuşlardır. Gerek Suriye gerekse muhalifler yabancı ekonomik ve askeri destek almıştır. Olayların şiddetlenmesi sonrası Suriye'de şehir merkezlerinde kontrol Esad iktidarının elindeyken, kırsal kesimde genel olarak muhaliflerin kontrolü söz konusu olmuştur¹⁹¹. Suriye'nin geçmişinde bazı muhalif hareketler olmasına rağmen 2011 yılında bütün Ortadoğu'yu saran isyan dalgası sebebiyle Suriye en ciddi muhalefete karşılaşmıştır. Bunun nedeni daha önceki yıllarda gerçekleşen isyanlar toplumsal açıdan 2011 yılındaki isyan kadar destek almamıştır. Zamanla söz konusu olaylar Suriye'de iç savaş halini almıştır.

2.5. Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Suriye Krizindeki Rolü

Bilhassa 2008 yılındaki küresel ekonomik krizin akabinde, ABD ve Avrupa ülkelerindeki ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasıyla birlikte Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat ciddi ölçüde düşmüş bu durum Türk ihracatçılarını yeni Pazar arayışına itmiştir. Bu bağlamda en önemli alternatifleri de Orta Doğu, Afrika ve Orta Asya oluşturmuştur¹⁹². Bu güçler dışında Rusya ve bölgedeki diğer ülkelerin bölgedeki politikalarda baş aktörler olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda tüm bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye iç savaşında da önemli rolleri olmuştur.

2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'de 2009 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde ilk kez Afro-Amerikan birinin başkan olarak seçilmesi ve değişim (change) kavramını kullanması ABD dış politikasına da yansımış ve tüm dünyada olumlu yankı bulmuştur. Özellikle hem ABD kamuoyunda hem de dünya kamuoyunda Irak'a gerçekleştirilen operasyonun meşruiyet zeminini kaybettiği bir döneme denk gelen bu seçimlerde Barack Obama,

¹⁹¹ Paksoy vd., **a.g.m.**, s.50

¹⁹² Çınar, **a.g.m.**, s.53

Irak'taki Amerikan askeri varlığının sonlandırılmasını vaat etmiş, bu vaat özellikle Ortadoğu'da olumlu karşılanmıştır. Suriye yönetimi de Obama'nın aldığı bu karardan mutlu olmuş, ABD-Suriye ilişkileri kısmen olumlu bir havaya kavuşmuştur¹⁹³.

Irak işgali, Lübnan'dan askerlerin geri çekilmesi ve yaptırımlar Suriye ekonomisini sarsmıştır. Suriye-ABD arasındaki ticaretin sınırlı olması ve dünya ekonomisine fazla entegre olmaması nedeniyle yaptırımlardan doğrudan etkilenmemiştir. Fakat yaptırımlar Batılı Şirketleri Suriye'ye yatırım yapma konusunda kaygılandırmış ve dolaylı bir etkisi olmuştur. Suriye siyasi izolasyonu kırarak ekonomik olarak da rahatlamayı istemiştir. Nitekim ABD ve Suriye ilişkilerinde yumuşama beklentisi olmuşsa da her iki ülke arasında Ortadoğu politikaları üzerine temel farklılıklar ve hayati meseleler varlığını korudukça barış ikliminin oluşması zorlaşmıştır. Bunlardan en önemlisini İsrail - Filistin ilişkisi, İran ve Irak gibi kritik konular oluşturmuştur. Bu ülkeler üzerine ABD'nin ve Suriye'nin farklı stratejilerinin olması iki ülkenin tam ve etkin işbirliğini kısıtlayıcı temel unsurlar olmuştur¹⁹⁴.

ABD 2011'de Dera'da başlayan olaylar karşısında Esad'dan şiddet kullanmamasını ve muhaliflerle siyasi diyaloga geçmesini istemiştir. Suriye'deki olayların artması ABD'yi harekete geçirmiş ve olaylar BM gündemine taşınmıştır. Ayrıca ABD Türkiye ve Arap Birliği ile iletişimini arttırmıştır. ABD'nin yeni dış politikası uyarınca Obama yönetimi beklenenin aksinde bir kararla bölgedeki inisiyatiflere öncelik verilmesini ve diplomasinin geliştirilmesini önermiştir. ABD bu açıklamaları ile birlikte bölgede Suriye yerine asıl tehdidin İran olduğunu ve İran'a yönelik önlemler alınması gerektiğini savunmuştur¹⁹⁵. ABD, Esad'ı uyguladığı şiddet sebebiyle kınamış, Nisan ayında uygulamaya başladığı ekonomik ve siyasi yaptırımları takip eden aylarda daha da ağırlaştırmıştır. Şiddetin devam etmesi

¹⁹³ Aksu, a.g.e., s.77

¹⁹⁴ Gökhan Ulu, **Bush Doktrini Sonrası ABD'nin Irak ve Suriye Politikası ve Türkiye'ye Etkisi**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s.65

¹⁹⁵ Birol Akgün, "ABD'nin Suriye Politikası", **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.12-13

üzerine Barak Obama 2011 yılının 18 Ağustos'unda Esad'ın meşruiyetini kaybettiğini belirterek görevden çekilmesi çağrısında bulunmuştur¹⁹⁶.

Bir süre sonra ABD, Suriye'de oluşturulan Ulusal Konseyi'ni tanımıştır. Dönemin ABD dışişleri bakanı Hillary Clinton Suriye'deki sorunla ilgili olarak gerçekleştirdiği toplantılarda sürekli muhalifleri desteklediği yönünde beyanat vermiştir. Bununla birlikte ABD, Suriye'deki muhalif gruplara 45 milyon dolar civarında yardım vereceğini belirtmiştir. Nitekim 28 Eylül 2012 tarihinde BM'nin 67. Genel Kurulu'nda konuşma yapan Clinton, ABD'nin muhaliflere vereceği yardımın 15 milyon dolar olan kısmının silah dışı yardım olacağını genel olarak ise iletişim cihazları olacağını belirtmiştir. Ayrıca söz konusu yardımın 30 milyon dolarlık miktarının Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve Suriye Ordusu (Esad'a bağlı birlikler) arasında yaşanan çatışmalardan zarar görenlere dağıtılacak insani yardım olduğunu bildirmiştir¹⁹⁷.

El-Nusra başlarda birçok başarı elde etmişse de örgütün Irak lideri Ebu Bekir Badadi'nin kendi örgütünün El-Nusra ile Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütü adı altında birleşmesi için verdiği emirle El-Kaide'nin Suriye'ye girme planı gün yüzüne çıkmıştır. El-Nusra lideri Ebu-Muhammed El-Culani bu emre karşı çıkarak El-Kaide'nin üst yöneticisi Aymen el Zevahiri'ye durumu anlattı. Zevahiri de mevcut şartların devam etmesini istedi. Ebu Bekir Badadi, Allah'ın verdiği emirler doğrultusunda hareket ettiğini beyan ederek Zevahiri'yi açıkça azarlaması dikkat çekici bir olaydı. Badadi, bunun akabinde birçok El-Nusra'lının da kendilerine katılmasıyla Irak El-Kaide örgütlerini Suriye'ye sevk etti. Bunun sonucu olarak ise İŞİD'in Suriye'ye girmesi savaşın seyrinin değişmesine neden olmuştur¹⁹⁸.

BM, Avrupa Birliği (AB), Arap Birliği ve diğer devletleri de kapsayan Uluslararası Suriye Destek Grubu (ISSG) 14 Kasım 2015'te Esad iktidarı ve muhaliflerin BM nezdinde bir araya gelip görüşmeleri gerektiğine yönelik ortak bir karar almıştır. Alınan söz konusu karar sonrası 11-12 Şubat 2016 tarihinde

¹⁹⁶ Salık, **a.g.e.**, s.26

¹⁹⁷ Atilla Sandıklı ve Ali Semir, **Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye**, BİLGESAM Yayını, İstanbul, 2012, s.35

¹⁹⁸ Zachary Keck, "Suriye'deki İç Savaşı Amerika Kazanıyor", Çev. Sedcan Altundal, Dünya Bülteni, 2014; <http://www.dunyabulteni.net/yazar/zachary-keck/19519/suriyedeki-ic-savasi-amerika-kazaniyor>

Almanya'nın Münih kentinde yapılan toplantının ardından ISSG, BM'nin 2254 No.lu çözüm taslağını uygulamaya yönelik karar almıştır. Çözüm taslağı, insani yardımların artması ve hızlanması ile DAESH'e yapılan saldırılar hariç tutularak tüm Suriye kapsamında şiddetin sona ermesi gerektiğine dair maddeleri içermektedir. Çözüm taslağındaki kararlara rağmen Rus ve Esad birliklerinin Suriyeli muhaliflere saldırıları sürmüştür. Bu gelişmelerle birlikte 22 Şubat 2016 tarihinde Rusya ve ABD şiddetin durdurulmasına yönelik 27 Şubatta yürürlüğe girme şartı ile ikili bir anlaşma yapmıştır. Beşar Esad ve muhaliflerde anlaşmayı onaylamış şiddetin durdurulmasına yönelik karar almışlardır. Şiddetin durdurulmasına yönelik varılan mutabakat 15 Mart tarihi sonrası pek çok kez ihlal edilmiş fakat şiddetin düzeyi azalma göstermemiştir¹⁹⁹. Günümüzde ise İŞİD'in temizlenmesi için ABD'nin yönetimi Donald Trump'ın devralmasının ardından da Suriye'de terör örgütü PYD'nin öncülük ettiği Suriye Demokratik Güçleri'ne (SDG) desteği sürdürmektedir²⁰⁰. Söz konusu terör örgütlerine yapılan destek ise ABD'nin müttefiki Türkiye'yi rahatsız etmektedir.

2.5.2. Avrupa Birliği

AB siyasetine yön verebilme gücüne sahip Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Suriye olaylarına bakış açılarında söylem açısından önemli bir paralellik olduğu görülmüştür. Yakın bir döneme kadar Suriye'de manda yönetimi uygulayan Fransa'nın Esad yönetimine karşı söylemleri oldukça sert olmuştur. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, açık bir şekilde Suriye Devlet Başkanını suçlayarak "Esad, utanmadan yalan söylüyor" demiştir. Ayrıca Esad'ın Humus'u aynı Kaddafi'nin Bingazi'yi yok etmek istediği gibi çaba harcadığı yönündeki açıklaması Suriye'ye yönelik askeri müdahale ihtimalini de akıllara getirmiştir. AB'nin diğer büyük gücü Almanya da benzer tepkileri verirken, bu konuda özellikle ABD ile yakın davranmayı önemseydiğini de belli etmiştir. İstanbul'da gerçekleştirilen Suriye'nin Dostları İkinci Toplantısı'nda Alman Dışişleri Bakanı G.

¹⁹⁹ Merve Aksoy, "6.Yılında Suriye İç Savaşı ve "Koruma Sorumluluğu"nun Başarısızlığı", İNSAMER İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, Mayıs 2016, s.9-10; <http://rsm/files/6inci-yilinda-suriye-ic-savasi-ve-koruma-sorumlulugunun-basarisizligi.pdf>

²⁰⁰ "ABD'den PKK'nın Suriye kol'u PYD'ye Zırhlı Araç", Milliyet Gazetesi, 02.01.2017 <http://www.milliyet.com.tr/abd-den-pkk-nin-suriye-kolu-pyd-ye-dunya-2388318/>

Westerwelle Suriye’de çözüm konusunda bir mühlet tanınmasına bile karşı olduklarını söylemiştir. Süre açısından bir kısıtlamaya gitmenin sorunlara çözüm bulmayacağını dile getiren Westerwelle, “Bir sınırlandırma bu dönemde yanlış anlaşılabilir” demiştir²⁰¹.

Değişikliğin içereceği şiddet yoğunluğu ve istikrarsızlık ortamının giderilmesinin hangi araçlarla ve nasıl olacağı, AB için üzerinde durulması gereken asıl sorundur. AB, Suriye'ye 2011 Mayıs'ının başlarında silah ambargosu koymuş, Suriye'de yetkili ve rejime bağlı 13 kişiye AB üyesi olan 27 ülkede seyahat yasağı getirerek mal varlıklarını dondurmıştır. Akabinde yaptırımları genişleterek Beşar Esad ve 9 yardımcısını kapsayacak hale getirmiştir. AB’ye göre Suriye'de bir rejim değişikliğinin ABD'nin düşündüğü gibi askeri yolla değil, uzun vadeli ve ağır siyasi, diplomatik ve ekonomik yaptırımlar vasıtasıyla yapılması daha düşük risk oluşturacaktır²⁰².

AB’ne üye olan ülkelerin Suriye sorununda uyguladığı politikanın Beşar Esad iktidarını engellemekten ziyade bu rejime karşı ılımlı bir yaklaşımda olduğu görülmüştür. Genel anlamda BM ve Arap Birliği özel temsilciliği görevini yürüten Kofi Annan’ın çözüm politikalarını göz önüne alan AB’nin silah satışının durdurulmasına yönelik aldığı karar Suriye sorununda aldığı en ciddi karar olmuştur²⁰³. Özellikle Fransa’nın Suriye’deki muhaliflere (ÖSO) silah yardımında bulunduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda AB içerisinde sadece Fransa’nın, Suriye sorunu ile yakından ilişkili olduğu görülmekte olup uluslararası arenada Suriye ile ilgili çok taraflılığı teşvik eden bir politika sürdürmektedir. Bunun yanı sıra Fransa, sivilin korunması ve sivil halka yardım edilmesi amacıyla, Suriye’ye insani koridor açılmasını savunmaktadır²⁰⁴.

²⁰¹ Murat Erdoğan, “Avrupa Birliği’nin Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.18

²⁰² Zeynep Yücel, “AB’nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16, 2011, s.96

²⁰³ Erdoğan, **a.g.m.**, s.19

²⁰⁴ Zeynep Songülen-İnanç, “Fransa’nın Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.26

2.5.3. Rusya, Çin ve İran

Suriye’de yaşanan ve uzun süren bu iç savaş uluslararası boyuta ulaşmıştır. Bölgesel ekonomik ve siyasi çıkarları olan başta ABD ve diğer batılı devletler Esad’a karşı net bir tavır alırken; Rusya, Çin ve İran gibi devletler de Esad’a destek açıklamasında bulunmuşlardır. Uluslararası boyutta da ayrılıkçı fikirlerin yaşanması Suriye’yi derin bir bataklığa doğru sürüklemeye devam etmektedir. Konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne taşınmış ancak daimi üye olan Çin ve Rusya, Suriye’ye uygulanması düşünülen projelere karşı Suriye’nin yanında yer alan bir duruş sergilemişlerdir²⁰⁵.

Özellikle Rusya, Suriye ile geçmişe dayalı ilişkileri ve menfaatleri kapsamında yaşanan olayları başlangıçta yakından izlemiş ve daha temkinli davranmıştır. Fakat Arap Baharı sonrası gerçekleşen batı yanlısı yönetim değişiklikleri, Rusya’da kendisinin Ortadoğu’daki etkisini yitireceği endişesini doğurmuştur. Bu kapsamda Rusya’nın Suriye olaylarında daha etkili bir siyaset izlemeye başladığı görülmüştür. Bunun sebeplerine bakıldığında Rusya’nın geçmişten beri güneye inme politikası açısından bağlarının olduğu Suriye’nin, ticari ve askeri açıdan önemli olması yer almaktadır. Bir diğer sebep olarak ise Suriye’deki Çerkez Diasporası’nı da unutmamak gerekir. Nitekim Rusya, SSCB ardılı ülkelerde yaşanan renkli devrimlerin ardından, Ortadoğu’da gerçekleşen olaylarda Suriye’nin bölünmüşlüğüne istememektedir²⁰⁶.

İran ise Suriye olaylarını dış güçlerin planladığı bir organizasyon olarak değerlendirmiştir. İran’ın dini lideri Ayetullah Ali Hamanei, Suriye’de yaşananlara yönelik olarak, ABD’nin Tunus, Mısır, Yemen ve Libya’da yaşananlar gibi olaylar çıkarmak istediğini belirtmiştir. Ayrıca Hamanei, Suriye’deki olayların diğer ülkelerden farklı olduğunu ve bölge ülkelerindeki olayların özünün Anti-Amerikancı ve Anti-sosyalist bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Suriye’deki olayları ABD’nin ve İsrail’in planladığını ve dirençli İran halkının mevcut duruşunu

²⁰⁵ Ulusu, **a.g.e.**, s.69

²⁰⁶ Amine Yazıcı, “Rusya’nın Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.42-43

gevşeklik göstermeksizin sürdüreceğine yönelik değerlendirmesi İran'ın Suriye politikasını anlamayı kolaylaştırmaktadır²⁰⁷.

Çin ise Suriye'deki yaşananlara yönelik olarak BM Daimi Temsilcisi Li Baodong aracılığıyla düşüncesini belirtmiştir. Bu kapsamda yaptığı açıklamaların BMGK'nin adımlarını yansıttığını ve Suriye'de yaşananları siyasi çözüm yolunda olumlu bir adım olarak belirtmiştir. Baodong Çin'in Suriye'deki olaylarla ciddi bir şekilde ilgilendiğini ve daimi olarak bağımsız Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca Suriye halkının politik düşüncelerine saygı gösterildiğini ve olaylardaki çözüm yolunun diyalogdan geçtiğini savunmuştur. Son olarak ise herhangi bir dış müdahale ile Suriye'de rejim değişikliğinin olmaması gerektiğini dile getirmiştir²⁰⁸.

Gerek Rusya gerekse Çin ve İran Suriye'ye yönelik bir dış müdahaleye karşı çıkmıştır. Özellikle Rusya BM kapsamında 4 Şubat 2012 tarihinde alınan ambargo kararını veto etmiştir. Bununla birlikte, Rusya'nın dış müdahale istemediğini ve problemin Suriye yönetimi tarafından çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim NATO müdahalesi sonucu Libya'da Kaddafi'nin iktidardan uzaklaştırılmasının ardından Rusya, gerek silah ticaretinden, gerekse Libya'nın yer altı kaynaklarının işletilmesi gibi altyapı işlerinden oluşacak kârdan pay alamamıştır. Buna benzeyen bir durumun Suriye'de yaşanmaması için Rusya Suriye yönetimine desteğini sonuna kadar sürdürecektir²⁰⁹.

Savaşın ilerlemesi ve Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığını artırması Suriye'deki iç savaşta kendisinin de önemli bir aktör olduğunu gözler önüne sermiştir. Lazkiye'deki yerini ciddi ölçüde genişleten ve askeri kapasitesini artırma yoluna giden Ruslar, çok gecikmeden Suriye'de hava harekâtını başlatmış ve aktif olarak çatışmalarda yer almıştır. Bir başka deyişle, Rusya, askeri varlığıyla Suriye'deki savaşa aktif bir şekilde dahil olmuş ve askeri gücüyle müdahale etmiştir. Suriye'nin ve çevresinin ileriki dönemlerinde söz sahibi olabilmek ve bölgesel

²⁰⁷ Uğur Köroğlu, "İran'ın Suriye Politikası", **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.47

²⁰⁸ Erkin Ekrem, "Çin'in Suriye Politikası ve Çözüm Planı", **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.29

²⁰⁹ Yazıcı, **a.g.m.** s.43

çıkarlarını güven altına almak için askeri müdahaleyi gerçekleştiren Moskova hükümeti, hem ABD'nin bölgedeki gücünü dengeleyecek, hem de o bölgedeki çıkarlarını devam ettirebilecekti. Rusya bu hareketinden sonra Suriye'de dominant bir aktör olarak yerini almıştır²¹⁰. Tüm bu gelişmelerden sonra İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Şamhani, Suriye'deki terörle mücadele operasyonlarına destek vermek amacıyla Rusya'ya hava sahasını kullanma izni vermiştir²¹¹.

2.5.4. İslam Konferansı Örgütü

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) günümüze kadar çok etkili olamamış ve sadece sığınmacılara maddi yardım şeklinde ufak çapta faaliyetlere yönelmiştir. Nitekim İKÖ'nün bu küçük çaptaki faaliyetler yerine iç çatışmaların durmasına yönelik daha kapsamlı siyaset yürütmesi gereklidir. Çünkü İKÖ, Suriye probleminde taraf olmasa bile, savaşı durdurması için etkili olmasına mani olan bir durum yoktur. Suriye'de iktidar değişmemesine rağmen, Libya'daki olaylardan daha fazla insan hayatını kaybetmiştir. Fakat uluslararası arenada İKÖ Libya'daki iradesini Suriye'de göstermekten çekinmiştir. Neticede İKÖ'nün ifadelerinin çözümün bulunmasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir²¹². Bu açıdan İKÖ ve benzer bölgesel oluşumların Suriye krizinde çözüm için gerekli adımlar atmaları daha anlamlı olacaktır.

2.6. Suriye İç Savaşındaki Çatışan Gruplar

Beşar Esad ve hükümet yanlısı güçler genel olarak hükümete bağlı birlikleri temsil etmektedir. Esad hükümeti birçok bölgede üstünlüğünü kaybetmesine karşın, Rusya'nın askeri desteği ile yine gücünü arttırmıştır. Hükümet güçleri Temmuz 2012 ile Ağustos 2016 arasında muhalif güçler tarafından tutulan bölgelere yaptığı 400'den fazla saldırıda uluslararası alanda yasaklanmış olan 13 çeşit msket bombası kullanmıştır. Bu saldırılarda, çocuklar dâhil birçok sivil insan hayatını kaybetmiştir.

²¹⁰ Samet Yüce, "Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, 2016, s.283

²¹¹ "İran, Suriye operasyonları için Rusya'ya hava sahasını kullanma izni verebilir", <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702111027166821-iran-suriye-operasyonlari-rusya-hava-sahasini-kullanma/>

²¹² Ahmet Uysal, "Suriye Krizi ve İslam Dünyası", **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.39

30 Eylül 2015’de başlayan Suriye-Rusya ortak operasyonlarında da uluslararası alanda yasaklanmış misket bombaları kullanılmıştır. Misket bombaları birçok ülke tarafından hukuk dışı ilan edilmiş durumdadır. Çünkü içerdikleri alt bombacıklar çok geniş bir alana yayıldığı için savaşçılar ve siviller arasında ayırım yapmıyor ve dahası birçok alt bombacık da patlamadığından, fiilen temizlenmedikleri takdirde, yıllar sonra bile yanlışlıkla basıldığında patlayabilecek kara mayınlarına dönüşüyor²¹³. Halen hükümet güçleri Esad yanlısı olarak Rusya, İran, Çin tarafından desteklenmektedir.

Suriye’de pek çok gücün ortak mücadele ettiği terör örgütü ise “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)’tir. Yabancı kaynaklarda ISIS (Islamic State of Iraq and Al-Sham), ISIL (Islamic State of Iraq and Levant) Irak ve Levant İslam Devleti (ILİD), (Ishaan, 2014), AQI (Al-Quaide of Iraq), IS (Islamic State), DAESH (Dawlat Al-Islamiyah fal-Iraq Wa Belaad Al-Sham) olarak adlandırılmaktadır²¹⁴. Ebu Musab el-Zerkavi’nin 2000 yılında Afganistan’da kurduğu “Tevhid ve Cihad Örgütü (TCÖ)” ile İŞİD’in gelişim süreci başlamıştır. ABD’nin Afganistan’ı işgalinden sonra örgüt önce İran’a daha sonrada Irak’a geçiş yapmıştır. Örgüt, koalisyon güçlerine yönelik mücadelesini artırarak etkinlik kazanmış, büyümüş ABD’nin Irak’ı da işgal etmesinden sonra da 2004’de “Irak el-Kaidesi” adını almıştır. Zerkavi’nin 2006 yılında öldürülmesiyle örgütün önderliğini Ebu Eyub el-Mısri almış ve örgütün adını “Irak İslam Devleti (İİD)” olarak değiştirmiştir. Varlığını Suriye toprakları içine taşıyan, kontrol ettiği bölgeyi genişleten ve adını 2013’de İŞİD olarak tekrar değiştiren bu örgüt, iç savaş nedeniyle merkezi otoritenin zayıflamasını fırsat bilmiştir.²¹⁵.

Terör örgütü PKK’nın bir kolu olan PYD’ye bağlı askeri oluşum YPG 19 Haziran 2015’te İŞİD kontrolündeki Tel-Abyad’ı ele geçirmiştir. YPG çeşitli muhalif desteklerle ve ABD ile koalisyon uçaklarının hava harekâtı desteği ile İŞİD’in elinde bulunan Tel-Abyad’da kontrolü altına almıştır. Nitekim YPG tarafından alınan ve

²¹³ HRW, “Suriye: Ülke Özeti”, https://www.hrw.org/sites/default/files/syria_tur_0.pdf

²¹⁴ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem ve Elif Erdem, “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 2, 2016, s.279

²¹⁵ Atilla Sandıklı, **Terörün Geldiği Yeni Boyut: İŞİD Örneği**, BİLGESAM Yayını, İstanbul, 2015, s.16

PYD'nin kontrolüne geçen Kobani, Afrin ve el-Cezire gibi bölgelerin muhalifler arasındaki dengeyi değiştirdiği görülmüřtür²¹⁶. Günümüzde PYD ve YPG gibi terör örgütlerine ABD'nin silah ve mühimmat desteği sürmektedir. Türkiye ise bu durumdan oldukça rahatsızdır.

Suriye iç savaşında bir başka etkili grup ise Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'dur. ÖSO, daha önce Suriye devletinin askeri birliklerinde görevli olan ve daha sonra orduyu bırakan, silahları ile muhalif oluşturan bir yapılanmadan oluřmaktadır²¹⁷. ÖSO, Suriye Ulusal Koalisyonu'nun askeri oluşumu olarak gerekli fazla dış desteği alamadığı için genel anlamda çok güç kaybetmiştir. Söz konusu durumda asıl sebebin ABD tarafından ve AB tarafından Suriye'de yer alan muhaliflerin farklı tanımlamalara sebep olmasıdır²¹⁸. ÖSO genel olarak Türkiye ve Fransa tarafından desteklenmektedir. ÖSO, günümüzde Türkiye sınırındaki IşİD mensuplarının temizlenmesi olan "Fırat Kalkanı" harekâtında Türk Ordusu ile birlikte hareket etmiştir. Suriye iç savaşında gelinen noktada pek çok bölge ülkesinin etkilenmesi söz konusu olmuştur. Bu etkileri en fazla hisseden ülkelerin başında ise Türkiye gelmektedir. Suriye iç savaşının Türkiye'ye etkileri bir sonraki bölümde daha kapsamlı şekilde ele alınacaktır.

²¹⁶ Ali Semin, "Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IşİD-PYD Denklemi", **BİLGESAMOrta Doğu**, No:1234, 2015, s.5

²¹⁷ Ufuk Ulutaş, K. Buğra Kanat ve Can Acun, "Sınırları Aşan Kriz Suriye", SETA Analiz, Sayı:120, 2015, s.8

²¹⁸ Semin, **a.g.m.**, s.3

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Bu bölümde Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri ele alınacaktır. Bu kapsamda ilk olarak Arap Baharı ve Türkiye üzerinde durulacaktır. Daha sonra Beşer Esad dönemi Türkiye ilişkileri ve Suriye İç Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği politika ele alınacaktır. En son olarak Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri ekonomik, sosyal ve güvenlik açısından incelenecektir.

3.1. Arap Baharı ve Türkiye

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasında temel belirleyici etken, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin seyri olmuştur. Türkiye, 1950'lere kadar Orta Doğu sorunlarına karışmamayı güvenliği açısından uygun bulmuştur. Türkiye'nin dış politikada çeşitliliğe gitme ihtiyacı hissetmesinin nedeni batıyla sorunlu ilişkilerinin olması ve beklediği değeri/yardımlı görememesidir. Türkiye'nin 2000'li yıllara dek Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını ilk sırada güvenlik kaygıları şekillendirmiştir²¹⁹.

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırılar tüm dünyanın siyasi ve askeri sistemlerinde hareketlenmeler ile güvenlik algısında köklü değişimlerin yaşanmasına; Ortadoğu coğrafyası özelinde ise tüm dengelerin alt üst olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin bölgeye yönelik izlediği dış politika, 2000'lerin başı ile genel dış politika eğilimine paralel biçimde şekillenmeye başlamış ve söz konusu olayların ardından daha da belirgin bir tarz değişimine gitmiştir²²⁰. Türkiye Arap Baharı öncesinde özellikle Ortadoğu ülkeleri ile sıkı ticari ve siyasi ilişkiler içerisine girmiştir. Bu durum Batılı ve ABD'li kesimler tarafından

²¹⁹ Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **AkademikORTA DOĞU**, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s.20

²²⁰ Erman Akıllı, "Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:37, 2012, s.43

Türkiye'nin Batıya yüz çevirdiği, “eksen kayması” yaşadığı ve Ortadoğu ile daha çok ilgilendiği yönünde bir algı oluşturmuştur²²¹.

Türkiye Ortadoğu ülkelerinden bir bölümü ile sınır komşusu diğerleri ile de yakın coğrafyadadır. Ancak Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinden bahsedilirken genelde Türkiye'nin bu ülkelerle yapılacak karşılıklı ticaret potansiyelini yeterince kullanamaması söz konusu olmaktadır. Bu coğrafyadaki ülkelerin uyguladığı ekonomik politikaların liberal temelden yoksun olması, Türkiye'nin bu bölgedeki ülkeler ile ticaretini ve ekonomik işbirliğini artıramamasının sebeplerinden biri sayılabilir²²². Türkiye Ortadoğu politikalarında süratli şekilde değişebilen çeşitli anlaşmalara ve çeşitli dinamiklere göre hareket etmektedir. Türkiye İran, Irak ve Suriye'deki gibi gelişmelere göre sürekli pozisyon değiştirmektedir. Fakat bu değişimler Türkiye için yüklü maliyetlere ve bazı komşu ülkelerle uyuşmazlıklara düşmesine sebep olmuştur²²³.

Arap Baharı gibi tüm dünyayı ilgilendiren büyük bir olay karşısında ülkelerin kayıtsız kalması düşünülemez. Olay sonrası her ülke o anda başta olan iktidarın politikaları doğrultusunda Arap Baharı meselesinde saflarını belirledi. Aslında Arap Baharı safları belirlemenin yanında tarafını belirginleştirdi demek daha doğru olur. Çünkü zaten daha önceden belirlenmiş olan Çin, Rusya, İran karşısında ABD, İngiltere, Fransa bloğu bu olay sırasında daha da keskinleşmiştir²²⁴.

Türk hükümetine göre Orta Doğu'daki gelişmeler, Arap halkının demokrasi isteği ve daha iyi yönetim konusundaki gerçek ve çok yönlü talebin bir yansıması olarak düşünülmüştür. Türkiye, bölge halklarının bu konuda desteklenmesi gerektiğini, yöneticilerinden demokrasi ve eşit muamele talep etmelerinin hak ettikleri evrensel normlar olduğunu savunmuştur. Türkiye stratejik kararını, Türk halkının kendi ülkesinde demokratik haklardan faydalandığını ve Türk hükümetinin

²²¹ Şaban Kardaş, “Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler”, **HAZAR Raporu**, Sayı:3, 2013, s.72

²²² Oğuz Kaymakçı, “Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri ve Türkiye İle Ticari İlişkileri II”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2012, s.249

²²³ Kardaş, **a.g.m.**, s.74

²²⁴ M. Emin Öztürk, “Arap Baharı ve Türkiye'nin Rolü”, 2012 <http://www.mehmeteminztrk.com/arap-bahari-ve-turkiyenin-rolu/>

bu taleplere cevap verdiğini, bu nedenle kendi ülkelerinde aynı haklar için ayaklanan bölge halklarını destekleyeceğini belirterek açıklamıştır²²⁵.

Zemininde bölge ülkelerinin demokrasiye geçişini arzulayan ve bölge halklarının daha fazla özgürlük, demokrasi ve insan hakları taleplerini destekleyen temel devlet ilkeleri ile uyumlu olan bu bakış açısı, Arap Baharı'na karşı Türkiye'nin görüşüdür. Türkiye buna bağlı kalarak bu tür iyileştirmelerin ülkelerin bizzat kendi içlerindeki dinamiklerle yapılabileceğini savunmuştur²²⁶. Pek çok kesim Suudi Arabistan ve İsrail'in Arap Baharı kapsamında gelişme gösteren olaylara negatif yaklaşım sergilediğini belirtmektedir. Bununla birlikte Türkiye, Mısır ve İran'ın söz konusu süreçte kendi paylarına olumlu çıkarımlar yaptığını söylemektedirler. Bu durum ise Ortadoğu'da bir kutuplaşmanın gelişmekte olduğunu göstermektedir²²⁷.

Türkiye'nin Orta Doğu politikası son yıllarda önemli bir değişim geçirmektedir. Bu değişimin temel nedeni, Ankara'nın Orta Doğu'ya verdiği önemin her geçen gün artması ve bu çerçevede bölge ülkeleriyle siyasi ve özellikle de ekonomik ilişkilerin büyük artış göstermesidir. Siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeyi sağlayacak temel etkenin bölgede istikrarı sağlamak ve bölge ülkeleri arasında kalıcı ve yapıcı diyalog mekanizmalarını oluşturmak olduğunu hesap eden Türk dış politikası karar alıcıları, bu çerçevede bölgede sorunların sıfırlanması amacı ile çeşitli arabuluculuk ve kolaylaştırıcı rolleri gerçekleştirmektedir. Türkiye bu şekilde bölge sorunlarını sıfırlamaya çalışarak "maksimum işbirliğini" mümkün kılmaya ve hem kendi ekonomisine hem de bölge ekonomisine bir dinamizm katmayı amaçlamaktadır²²⁸.

Ortadoğu son yıllardaki gelişmelerle birlikte yeni bir değişim aşamasına geçmiştir. Bu durum bölgesel aktörlerin dış siyasetlerinde yeni tanımlamaların olmasına yol açmıştır. 2010 senesinde olayların başlaması ile birlikte Türkiye'de Arap Baharı'na pozitif bir anlam yüklenmiştir. Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde toplumların değişimi istediği yönünde bir anlam çıkarılmıştır. Nitekim Tunus, Mısır

²²⁵ Kardaş, **a.g.m.**, s.74-75

²²⁶ Erman Akıllı, "Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı", **Ortadoğu Analiz**, 4 (37), 2012, s.45

²²⁷ Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011, s.13

²²⁸ Mustafa Yetim ve Rıdvan Kalaycı, "Türkiye İran İlişkileri: Sıfır Sorun mu? Nükleer Sorun mu?", **Akademik Ortadoğu**, 5(2), 2011, s.86-87

ve Libya gibi ülkelerdeki demokratik gelişmelerin Türkiye açısından olumlu karşılandığı ve ayrıca bölge politikasına uzun vadede fayda sağlayacağı belirtilmektedir. Fakat demokratikleşmeye geçişte problemlerin varlığı ise Türkiye'nin güvenlik açısından dikkate alması gereken faktördür. Nitekim Suriye olayları Türkiye açısından önemli güvenlik faktörlerini ön plana çıkarmıştır²²⁹. Özellikle Suriye sorunundan kaynaklanan terör saldırıları ve Türkiye'ye isabet eden bombalar bunun en önemli göstergesidir.

Türkiye bölgede yaşanan Arap Baharından etkilenen ülkelerin başında yer almaktadır. Pek çok kesim (işletmeler, ticaret odaları, sivil toplum kuruluşları vd.) söz konusu etkinin negatif yönde olduğunu belirtmektedir. Türkiye Mısır ve Tunus olaylarında muhalif tarafta yer alırken Libya ve özellikle Suriye olaylarında ise ilk olarak ılımlı bir bekleyiş sürdürmüştür. Daha sonrasında söz konusu ülkelerde siyasi iktidarların toplumun isteklerine kulak tıkamaları ayrıca halkla ve muhaliflere karşı orantısız güç kullanmaları Türkiye'nin tavrını muhalif olanlar safına çekmiştir. Nitekim Libya olayında Türkiye askeri müdahaleye ilk önce karşı çıkmış ancak daha sonra halka karşı Kaddafi'nin aşırı güç kullanımı karşısında NATO önderliğindeki müdahale gücüne dâhil olmuştur²³⁰.

Sonuç olarak Türkiye'nin, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle kültürel ilişkileri Osmanlı Devleti zamanına dayanmaktadır. Hatta Türk halkının akrabalık bağları Suriye ve Irak gibi bazı ülke vatandaşlarıyla sürmektedir. Bununla birlikte bölge, Türkiye'nin güvenliği ve ekonomik ilişkileri bakımından hatırı sayılır bir yere sahiptir²³¹. Başlangıçta Türkiye Yönetimi Arap Baharı'nın sonunda bölgenin demokratikleşmesine ve barışa sebep olacağına kanaat getirmiştir. Fakat Türkiye'nin Esad rejimine ve muhalif gruplara karşı politikasını netleştirmesini mecburi kılan konu, Suriye lideri Beşar Esad'ın protestocuları zor kullanarak bastırma politikası ve

²²⁹ Kardaş, **a.g.m.**, s.71

²³⁰ Oğuzlu, **a.g.m.**, s.13

²³¹ Fahri Çakı, "Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi mi?", **Akademik İncelemeler Dergisi**, 6(2), 2011, s.129

bunu takip eden şiddet olaylarıdır²³². Aşağıda Türkiye- Suriye ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

3.2. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Beşar Esad Dönemi

Türkiye-Suriye ilişkilerine 2000’li yıllara kadar terör, su sorunu ve Hatay meseleleri damga vurmuştur. Bunca yıl problemlerin hâkim olduğu ikili ilişkiler, 2000 yılında Hafız Esad’ın ölümü sonrası, Türkiye’nin cenaze merasimine üst düzey katılımının etkisiyle normalleşme sürecine girmiştir. Bu süreç 2002 Kasım’ında Ak Parti’nin iktidara gelmesiyle ilişkilerde yaşanacak 10 yıllık ilerlemenin başlangıcı olması sebebiyle önemlidir²³³.

Ak Parti’nin iktidar olduğu döneme kadar gelen hükümetlerin genel çoğunluğu Suriye ile olan ilişkilerde ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir. Ak Parti ise kurucu kadrosundaki İslami gelenekçiler ve Osmanlı mirası bakış açısı sebebiyle Ortadoğu’da ılımlı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu durum, Türkiye’nin Ortadoğu ve Arap coğrafyasında çabuk kabul görmesini sağlamıştır. Nitekim Suriye ile ilişkilerin ilk başlarda geliştirilmesi de bölgesel olarak değil tarihsel bağlantılar açısından gerekli görülmüştür²³⁴. Türkiye’de Ak Parti iktidarının başa gelmesi ile birlikte ikili ilişkiler güçlendirilmiş; askeri, ekonomik ve stratejik ortaklık üst seviyeye çıkartılmıştır. İkili ziyaretler kapsamında yapılan ekonomik ve güvenlik stratejileri iki ülkenin dostluk ilişkilerini güçlendirmiştir²³⁵.

Neticede Türkiye ve Suriye açısından problemlili olan konular ılımlı bir havaya dönüştürülmüş ve ikili ilişkiler gelişme göstermiştir. Üst düzeyde gerçekleştirilen ziyaretlerin olduğu dönemde Beşar Esad Ocak 2004 tarihinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Buna mukabil dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’da Aralık 2004 tarihinde Suriye’ye iade-i ziyaret gerçekleştirmesi ilişkilerin

²³² Mustafa Kibaroglu, “Komşularla Sıfır Sorun, Doktrininde Ters Giden Ne?”, **Turkish PolicyQuarterly**, 11(3), 2012, s.91-92

²³³ Çerkeşli, **a.g.e.**, s.60

²³⁴ Elif Tuğçe Kambur, “2002’den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri”, (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.158

²³⁵ Uluşu, **a.g.e.**, s.107

daha da artmasına yol açmıştır²³⁶. Bu ziyaret Suriye tarafından, Şam hükümetinin pragmatik bir açılımı olarak düşünülmüştü. Bölgesel dengeler bakımından ciddi anlamda önem taşıyan bir diğer mevzu ise Beşar'ın Türkiye ziyaretinin ABD'nin Irak'ı işgal ettiği ve Suriye üzerinde baskıların yoğunlaştığı bir döneme denk gelmesiydi. Türkiye bakış açısıyla bu yakınlaşma “komşularla problem yok” politikasının bir ayağıydı. 2005 yılından itibaren iki ülke arasındaki yakınlık, ortak kabine toplantıları ve serbest ticaret bölgeleri anlaşmaları ile çok daha ileri boyutlara taşınmasına neden olan konu bu politikaydı²³⁷.

Bu gelişmelerle birlikte 6-7 Ekim 2007 tarihinde dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Suriye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra 16-19 Ekim tarihlerinde Beşar Esad da Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Esad'ın ziyareti esnasında Türkiye ile Suriye arasında “Güvenlik, “Politik”, “Ekonomi”, “Enerji” ve “Su” gibi başlıkların yer aldığı “Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı” imzalanmıştır²³⁸. Bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin Ürdün ve Lübnan'la karşılıklı vize anlaşması yapması ardından bu uygulamaya Suriye'yi de eklemesi bölgede vizesiz dolaşım hattı oluşturmuştur. Vizelerin kaldırılmasının ardından Suriye'yi ve Türkiye'yi ziyaret eden turist sayıları artmıştır. Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısı 2008 senesinde 406,935 kişiye, vizelerin kaldırılması ardından 899,494 kişiye ulaşmıştır. Söz konusu artış Türkiye'den Suriye'ye giden turist sayısına da yansımıştır²³⁹.

Türklerle Suriyelilerin yaklaşık 400 yıl süren bir birlikteliği söz konusudur. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında çizilen suni sınırlar kapsamında birbirine akraba olanlar sınırların her iki yanında yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu açıdan Türkiye ve Suriye ilişkilerinin iyileşmesi toplumsal destek görmüştür. Nitekim iki ülke arasındaki vizeler 90 günlük süreyi kapsayacak şekilde kaldırılmıştır. 2009 yılının Nisan ayında ise Türk ve Suriye Kara Kuvvetleri üç gün süren sınır birlikleri değişim tatbikatı gerçekleştirmiştir²⁴⁰. Fakat iki tarafın da beklemediği asıl dönüm noktası,

²³⁶ Toraman, **a.g.e.**, s.52

²³⁷ Dağ, **a.g.e.**, s.65

²³⁸ Çerkeşli, **a.g.e.**, s.62

²³⁹ Özlem Tür, “2000’lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi”, **Ortadoğu Analiz**, 2011, s.36

²⁴⁰ Toraman, **a.g.e.**, s.53

2010 yılından itibaren ilişkilerin seyrini değiştirmiştir ve Türkiye'nin Beşar Esad'dan uzaklaşma sürecini başlatmıştır²⁴¹.

3.3. Suriye İç Savaşında Türkiye'nin İzlediği Politika

Tunus'ta başlayan Arap Baharı, Şubat 2011 tarihinde dar kapsamlı olarak Suriye içinde de görülmeye başlamıştır. Mart 2011 tarihi itibariyle ülke genelinde artış göstermeye başlayan olaylar, Türkiye ile Suriye'nin bu zamana kadar olumlu devam eden ilişkilerine gölge düşüreceğinin habercisi olmuştur. Beşar Esad, ilk yaptığı açıklamalarda bir dizi reform talebi sıralamış, fakat bunların sonradan oyalama taktiği olduğu anlaşılmıştır. Mayıs ayına kadar sessizliğini bozmayan Türkiye, Haziran ayı itibariyle olaylara bakış açısını değiştirmiştir²⁴².

Wall Street Journal'in 29 Nisan 2011'de Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Selim Yenel'le yapılan röportaja dayanarak verdiği haberde, seçim süreci esnasındayken, muhalefetin dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı Suriye'ye karşı yumuşak kalmakla suçladığı yorumuna yer vermiştir. Haberde ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye bir heyet gönderdiği ve bu heyetin Esad'a olan mesajında protestoculara karşı uygulanan güç kullanımının bir an önce sonlandırılması gerektiği ve reformların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi istendiği vurgulanmıştır²⁴³.

2012 yılı ile birlikte Türkiye'nin uluslararası baskıyı arttırmaya çalışma stratejisi, Suriye'ye karşı uyguladığı en nemli politikalardan biri olmuştur. Türkiye 2012 yılında uluslararası toplumu, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla ve liderlerin açıklamalarıyla Suriye'ye karşı harekete geçirmeye uğraşmıştır. Suriye rejiminin yanında yer alan Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerle ilişkilerde sorunlara sebep olan Türkiye'nin aktif politikası olmuştur ve bu dönemde BM'ye eleştiriler artmıştır²⁴⁴. Arap Birliği taraflarınca BM'ye taşınan Suriye krizi 2012 yılının Ocak-Şubat döneminde küresel bir anlaşmazlığa dönüşmüş, bu süreçte Türkiye Beşar Esad'ın

²⁴¹ Dağ, **a.g.e.**, s.65

²⁴² Çerkeşli, **a.g.e.**, s.77

²⁴³ Marc Champion ve Nour Malas, "Turkey Joins Effort to Spur Change in Syria", **Wall Street Journal**, 29. 04. 2011; <https://www.wsj.com>

²⁴⁴ Muhammed H. Taban, **Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2014, s.72

yönetimi bırakması gerektiği yönündeki düşüncesinde kararlılığını korumuştur. Esad yönetimi de rejime dayalı güvenlik güçlerine karşı yapılan eylemlerde Arabistan ve Katar'a ek olarak Türkiye'yi de suçlamıştır. Esad rejiminin basına yansıyan bir diğer tarafı ise Türkiye'nin muhalefet hareketiyle sürdürdüğü temaslara karşılık bu dönemde PKK terör örgütü lideriyle iletişim kurması, Suriye'nin kuzeyinde PKK ve PYD ile birlikte hareket etmesi ve bu durumun gün yüzüne çıkmış olmasıydı²⁴⁵.

Uluslararası baskıyı arttırma stratejisinin yanında Türkiye bu dönemde Suriye muhalefetinin örgütlenmesine çalıştı ve bu örgütlenmenin uluslararası kamuoyunda daha fazla kabul görmesi için çalışmalarını hızlandırdı. Türkiye'nin Suriye muhalefetiyle ilişkilerinin artması İran ile de gerilim yaşanması anlamına geliyordu. 2 Mart tarihinde Suriye Ulusal Konseyi (SUK) Başkanı Burhan Galyun Paris'te düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'de muhaliflere yabancı ülkelerden silah sağlanması için askeri temsilcilik kurulacağını açıkladı. Bu açıklamanın ertesi günü ise Suriye'de yaşanan çatışmalar sonrası yaralanan muhaliflerin Türkiye'ye getirildiği iddia edildi. Bu gelişmelerin ışığındaki Rusya ve İran ise Suriye'deki muhaliflerin Türkiye tarafından silahlandırıldığını iddia etmekteydiler²⁴⁶.

Türkiye'nin yanı başında cereyan eden karışıklıklar, Türkiye'nin güvenlik ve sükûnetini tehdit ettiği zamanlar olmuştur. Bunlardan ilki Türkiye'ye ait bir Savaş jetinin Suriye tarafından düşürülmesiyle gerçekleşmiştir. 22 Haziran 2012'de Malatya'dan keşif görevi için kalkan, silahsız Türk Jeti, Suriye sınırına yakın bir noktada düşmüş, iki pilotumuz şehit olmuştur. İncelemeler sonucunda, Suriye tarafından atılan bir füzenin uçağa yakın bir noktada patlamasıyla uçağın kontrolünü kaybedip düştüğü anlaşılmıştır. Türkiye, bu olaya müteakip Suriye'yle olan angajman kurallarını değiştirerek, Suriye tarafından gelen her türlü tehdide anında karşılık vermeye başlamıştır²⁴⁷.

Türkiye 21 Kasım 2012 tarihinde sınırların güvenliğinin artırılması kapsamında NATO'dan Patriot füze sistemlerinin Suriye sınırına yerleştirilmesini

²⁴⁵ Sandıklı ve Semin, **a.g.e.**, s.43

²⁴⁶ "Köşeye Sıkıştı Türkiye'ye Saldırıyor", Milliyet, 11 Nisan 2012, <http://www.milliyet.com.tr/koseye-sikisti-turkiye-ye-saldiriyor/dunya/dunyadetay/11.04.2012/1526657/default.htm>

²⁴⁷ Çerkeşli, **a.g.e.**, s.80

talep etmiştir. 4 Aralık tarihinde NATO, Patriot füzelerinin güvenlik risklerine karşı Türkiye'ye konuşlanacağını bildirmiş, 14 Aralık tarihinde Türkiye'ye 400 asker, 2Patriot füze bataryası ve 2 savunma sistemi gönderilmiştir. Bu tedbirlere ilaveten 21 Ocak 2013 tarihinde 6 Patriot füze bataryası daha Türkiye'ye gönderilmiş ve bu bataryalar Suriye sınırındaki kritik bölgelere yerleştirilmiştir. Özetle, Kasım 2012 tarihinden Şubat 2013 tarihine kadar geçen dönemde Türkiye, Suriye krizinde NATO kozunu daha fazla ön plana çıkarmıştır. NATO'nun savunma sistemleri ile Türkiye'ye yardımda bulunması ise NATO'yu iki ülke arasındaki krizde doğrudan taraf haline getirmiştir²⁴⁸.

16 Eylül 2013 tarihinde Suriye helikopterin Türkiye tarafından düşürülmesi iki ülke arasında yeni bir krize neden olmuştur. Erdoğan angajman kurallarına göre hareket ettiklerini açıklarken, Suriye hükümeti, Türkiye'yi tansiyonu yükseltmekle suçladı. Bir diğer deyişle Türkiye krizi tırmandırmaktan çekinmezken Suriye krizi tırmandırmamaya özen gösterdi. Türkiye, Suriye'yi tehdit olarak tanımlamaya devam ederken, Suriye'ye karşı stratejisini de bunun üzerinden kurgulamıştır. Suriye'nin rejim ve muhalif güçler arasında bölünmesi ve ülke genelinde kontrol sağlanamaması taraflar açısından yeni problemler doğurdu. Özellikle 2012 yılının sonunda Suriye'de varlığını tesis eden ve 2014 yılı itibarıyla Suriye'deki gücünü pekiştiren IŞİD terör örgütü Suriye'deki çatışma ortamına yeni bir boyut katmıştır²⁴⁹.

IŞİD de Suriye'ye girdiği andan itibaren hem Suriye devrimi için hem de Türkiye dâhil bölge ülkeleri için önemli sorunları beraberinde getirdi. PYD'ye benzer bir şekilde sınır kapılarına ve stratejik geçiş noktalarında hâkimiyet kurma çabası içerisine girmesi IŞİD'i sadece diğer muhalif gruplarla değil, aynı zamanda Türkiye'yle de karşı karşıya getirdi. IŞİD, Türkiye sınırına yakın Azez'de Bab el-Selame sınır kapısının hâkimiyeti için Kuzey Fırtınası isimli muhalif grupla çatıştı. Bu durum doğal olarak Türkiye'yi rahatsız ederken, El-Kaide bağlantılı grubun sınır

²⁴⁸ Ufuk Ulutaş, Can Acun, G. Neslihan Akaya vd., "2013'te Dış Politika", **SETA Analiz**, Şubat Sayı:85, 2014, s.38

²⁴⁹ Kılıçarslan, **a.g.e.**, s.44

bölgelerindeki faaliyetlerine karşı en belirgin hamle Ekim ayında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin IŞİD'e ait mevzilere obüs atışı ile karşılık vermesiyle geldi²⁵⁰.

2015 yılının başında ABD ile Türkiye'nin ortak uygulamaya koyduğu ve muhaliflerin eğitilerek terör örgütleriyle savaşmasını amaçlayan "Eğit Donat" projesi Haziran ayı itibariyle fiyasko ile sonuçlanmıştır. Bunun sonucu olarak; ABD'nin Esad dönemi sonrasını tam kestirememesi ve Muhaliflerin kendi arasındaki dağınık durumu, ABD'nin Esad'a yönelik politikasını değiştirmesine sebep olmuştur²⁵¹. IŞİD'e karşı ABD'nin çağrısı ile kurulan ve ilerleyen zamanda Türkiye'nin de İncirlik üssünü koalisyon uçaklarına açmasıyla dâhil olduğu koalisyon, Ağustos ayı itibariyle hava saldırılarına başlamış ve IŞİD'le mücadele eden Kürt unsurlara da silah ve mühimmat yardımı sağlamıştır. Özellikle bu husus Türkiye'yi rahatsız etmiş, PKK terör örgütünün uzantısı olan YPG'nin bu silahları kendisine karşı kullanıldığını belirterek tepki göstermiştir²⁵².

Türkiye, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile 24 Temmuz 2016'da Fırat Kalkanı Operasyonu'nu başlattı. İlk seferde genel beklentiden öte hızlı bir başarı elde etti ve Cerablus gibi DEAŞ'ın gücü elinde tuttuğu yerleşim yerini kısa zamanda almayı başardı. Kısa süre içinde sınır hattı üzerindeki DEAŞ varlığına son veren Türkiye destekli muhalifler doğudan Cerablus ve batıdan al-Rai (Çoban bey) üzerinden ilerledi. Bu adımdan sonra güvenli bölgeye derinlik kazandırmak ve tehditleri bertaraf etmek için güneye doğru giderken Türkiye ve ÖSO için iki alternatif söz konusuydu, ya PKK/YPG ya da DEAŞ bölgelerine ilerlenecekti. Münbiç'in ele geçirilmesi Türkiye açısından, El-Bab'tan daha fazla önemliydi. İlk aşamada operasyonun El-Bab'a ilerlemesi konusunda uluslararası mutabakat olacağı düşüncesinden hareketle DEAŞ bölgelerine yönelmek tercih sebebiydi. Ekim 2016 ortası itibariyle yaklaşık 30 km'lik derinliğe sahip Azaz-Cerablus arasındaki bölgede

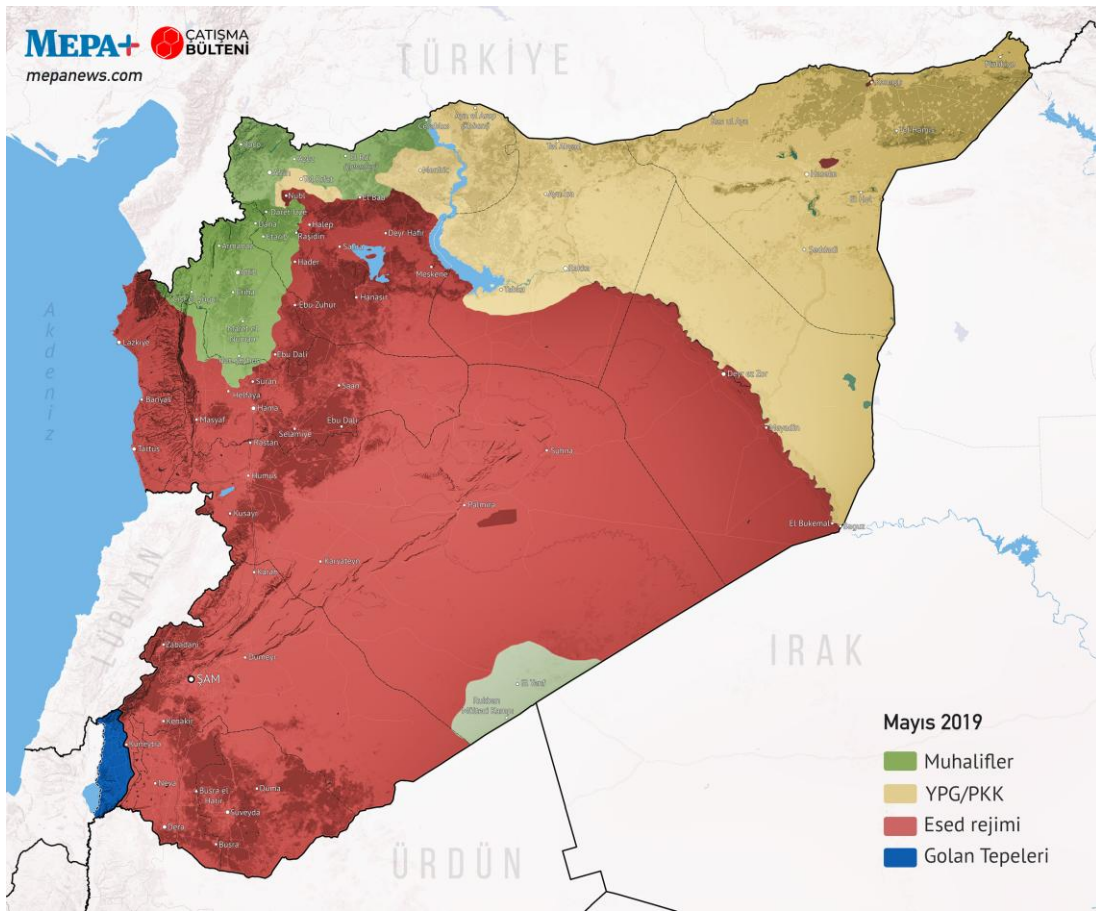
²⁵⁰ Ulutaş, Acun, Akaya vd., **a.g.m.**, s.18

²⁵¹Doğan Şafak Polat, "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, (Der.) Hasret Çomak, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2016, s.149

²⁵² Kılıçarslan, **a.g.e.**, s.45

eylemsel olarak güvenli bölge ilan edilmesi Dabık'ın DEAŞ'tan temizlenmesi ile gerçekleşmiş oldu²⁵³.

Şekil 3. Fırat Kalkanı Harekâtı Sonrası Suriye Son Durum Haritası

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2019/05/suriye-haritasi-mayis-2019.html>

Türkiye 29 Mart 2017 tarihinde Fırat Kalkanı operasyonunun sonlandırıldığını açıklamıştır. Aynı günkü MGK bildirisinde belirtilen açıklamalar şu şekildedir: “Ülkemizin sınır güvenliğini sağlamak, DEAŞ terör örgütünün ülkemize yönelik tehdit ve saldırılarını önlemek, yerinden edilmiş Suriyeli kardeşlerimizin ülkelerine dönüşlerine imkân vermek ve Fırat Kalkanı Harekâtı bölgesinde huzur ve

²⁵³ Oytun Orhan, “Fırat Kalkanı: Hedefler, Fırsatlar ve Riskler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:8 Sayı:77, 2016, s.12

güven içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak amacıyla yürütülen hareketin başarıyla sonuçlandığı ifade edilmiştir. Suriye ve Irak'ta DEAŞ terör örgütü ile mücadelede PKK/PYD- YPG terör örgütü unsurlarının kullanılmasının, bölgede huzur ve güven ortamının tesisine katkı sağlamayacağı, bilakis orta ve uzun vadede yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olacağı bir kez daha kaydedilmiştir. Bölgedeki tüm terör örgütleri ile etkin şekilde mücadele eden Türkiye'nin terörist olarak ilan ettiği gruplara, müttefiklerimizin para, silah, askeri malzeme desteği vermesinin dostane ilişkilerimizi zedeleyeceği özellikle vurgulanmıştır. Suriye'de iç savaşın oluşturduğu mağduriyetlerin giderilmesi amacıyla gereken insani yardım ihtiyacının acilen çözülmesi için oluşturulacak terörden arındırılmış bölgelere, buraların gerçek sahiplerinin yerleştirilmesinin, huzur ve güven ortamının tesisi bakımından şart olduğunun altı çizilmiştir”²⁵⁴.

Rusya, 16 Şubat 2017'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da Türkiye ve İran temsil heyetinden başka Suriye yönetimi delegeleri ve muhaliflerin de katıldığı bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Suriye'de ateşkesin kontrolü ve uygulanması için Türkiye, Rusya ve İran'ın işbirliği kurmasının gerektiğinin altını çizen bir açıklama Kazakistan Dışişleri Bakanı Kayrat Abdrahmanov tarafından yapılmıştır. Ayrıca bu görüşmedeki önemli başlıklardan bir diğeri ise Suriye krizinin askeri çözümle bitirilemeyeceği, Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğündeki Cenevre görüşmelerinin de desteklenmesi gerektiği ve Suriye'deki çözüme uluslararası toplumun katkı sağlaması gerektiğiydi²⁵⁵.

Suriye mevzusunda Donald Trump hükümetinin nasıl bir yol izleyeceği henüz netleşmiştir. Trump, Suriye'de “*güvenli bölgeler oluşturacağını*” söylemiştir. Trump'ın Suriye'ye komşu ülkelerde de güvenli bölgeler kurulabileceğini bildirdiği karar metin taslağı medyaya sızmıştır. Bu açıklamalar karşısında Türkiye ise tedbirli olmuştur. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hüseyin Müftüoğlu, “*Türkiye en başından beri*

²⁵⁴ “Fırat Kalkanı Harekatı sona erdi!”, HaberTürk, 29.03.2017; <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1443777-basbakan-yildirim-daha-tatmin-edici-bir-aciklama-bekleriz>

²⁵⁵ “Astana görüşmelerinde karar açıklandı”, <http://www.cnnturk.com/dunya/astana-gorusmelerinde-karar-aciklandi>

Suriye’de güvenli bölge oluşturulması gerektiğini savundu; Trump’ın bu konudaki çalışmasının sonuçlarını görmek gerek” demiştir²⁵⁶.

3.4. Suriye İç Savaşının Türkiye’ye Etkileri

Orta Doğu’daki mevcut gelişmelerle birlikte Arap ayaklanmalarının devam eden etkileri ve Suriye’de çöken devlet otoritesi başta ABD, Rusya, İngiltere olmak üzere büyük güçlerin menfaat çatışmaları ile terör örgütlerinin faaliyetlerinin belirleyici olması Türkiye’nin hareket alanını daraltmıştır. Bu kapsamda özellikle Suriye iç savaşının Türkiye’ye önemli etkileri olmuştur.

3.4.1. Güvenlik Açısından Etkileri

Suriye iç savaşı gelişmiş ve terör örgütlerinin çatışma alanına dönmüştür. Söz konusu gelişmelerin kronolojik olarak Türkiye’ye güvenlik açısından etkileri bir hayli fazla olmuştur. Suriye iç savaşı esnasında Türklere ilk saldırı 25 Nisan 2011’de Dera’da yaşanmıştır. Suriye’den plastik ham madde getiren 5 tıra ateş açılmıştır. Tır şoförleri güvenlik önleminin alınmadığı yolda canlarını zor kurtarmıştır. Tır şoförlerinden alınan ilk bilgiye göre Dera’da bir Türk tırının yakıldığı, 3 şoförün de rehin alındığı öğrenilmiştir²⁵⁷. Bu olaylardan sonra 28 Kasım 2011 tarihinde İran’ın İngilizce yayın yapan devlet kanalı Press TV’nin Ankara muhabirinin bildirdiğine göre Suriye, Rus yapımı SCUD füzelerini Türkiye istikametine çevirmiştir²⁵⁸. Şanlıurfa’nın Akçakale ilçesinde Suriye sınırından 30 Nisan 2012 tarihinde Türkiye’ye yasadışı geçen ve terör örgütü PKK üyesi olduğu iddia edilen 4 kişi yakalanmıştır²⁵⁹.

22 Haziran 2012 tarihinde Malatya Erhaç üssünden havalanan RF-4 askerî keşif uçağı Suriye tarafından düşürülmüştür. Test ve eğitim görevi yapan silahsız bir RF-4 uçağı Lazkiye’nin 13 mil açığında ve uluslararası hava sahasındayken 22

²⁵⁶ “YPG’ye ABD zırhı”, Al Jazeera Türk, 31.01.2017;

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ypg-ye-abd-zirhi>

²⁵⁷ Kalemdaroğlu, a.g.e., s.21

²⁵⁸ “Scud’lar Türkiye’ye çevrildi”, Sabah Gazetesi, 28.11.2011;

<http://www.usasabah.com/Guncel/2011/11/28/scudlar-turkiyeye-cevrildi-352780877631>

²⁵⁹ “Suriye’de 4 terörist yakalandı”, Hürriyet Gazetesi, 30.04.2012;

<http://www.hurriyet.com.tr/suriyede-4-terorist-yakalandi-20453446>

Haziran günü saat 11.58'de vurulmuş ve Suriye karasularına düşmüştür şeklinde Türk Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yapmıştır. Olayda iki pilot şehit olmuştur. Fakat bu keşif uçağı hiçbir uyarı yapılmadan düşürülmüştür ve Türkiye bunun kabul edilemez olduğunu, bu olayın uluslararası hukukun açık ve vahim bir ihlali olduğunu, kendi tespit edeceği zaman ve zeminde alacağı karşı önlemler ile atılacak adımların her türlü hakkını saklı tuttuğunu bildiren bir açıklama yapmıştır²⁶⁰.

28 Eylül 2012 tarihinde Şanlıurfa'nın Akçakale İlçesi'nde 20 işyeri ve evin hasar görmesine, 3 kişinin hafif yaralanmasına sebep olan havan mermisi iki evin arasına düşmüş ve bu olay Suriye tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeden hemen sonra yine Akçakale ilçesine 3 Ekim günü Suriye tarafından 4'ü çocuk 1'i kadın 5 kişinin hayatını kaybettiği, 2'si ağır 10 kişinin ise yaralanmasına sebep olan top mermisi düşmüştür. Olaydan sonra Başbakanlık'tan yapılan yazılı açıklamada Akçakale'deki patlamaların ardından Suriye'de radarla tespit edilen bazı noktaların vurulduğu bildirilmiştir²⁶¹. Angajman kuralları çerçevesinde Türkiye 6 Ekim'de Suriye'ye sınırdaki topçu birlikleri ile anında karşılık vermiştir. Türk birlikleri, gece 4 sularında başlattıkları top atışını saat 6 sularında kesmiştir. Ardından tekrarlayan top atışlarıyla 34 Suriyeli asker öldürülmüştür²⁶². Yine Hatay'ın Yayladağı İlçesi kırsalına 6 Ekim'de top mermileri saat 07:00'de 11.00'de ve en son 15.45'de düşmüştür. Türkiye yine anında karşılık vermiştir²⁶³. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin Suriye sınırına askeri sevkiyatını arttırmasına sebep olmuştur.

Türkiye 21 Kasım 2012 tarihinde sınırların güvenliğinin artırılması kapsamında NATO'dan Patriot füze sistemlerinin Suriye sınırına yerleştirilmesini talep etmiştir. 4 Aralık tarihinde NATO, Patriot füzelerinin güvenlik risklerine karşı Türkiye'ye konuşlanacağını bildirmiş, 14 Aralık tarihinde Türkiye'ye 400 asker, 2 Patriot füze bataryası ve 2 savunma sistemi gönderilmiştir. Bu tedbirlere ilaveten 21 Ocak 2013 tarihinde 6 Patriot füze bataryası daha Türkiye'ye gönderilmiş ve bu

²⁶⁰ Funda Keskin-Ata, "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:44, 2012, s.17

²⁶¹ "Suriye'den atılan bomba Türkiye Akçakale'ye düştü! Suriye'nin top mermisi Akçakale'de patladı!", Milliyet Gazetesi, 3.10.2012; <http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-atilan-bomba-turkiye-akcakale-ye-dustu--suriye-nin-top-mer-gundem-1606235/>

²⁶² "Suriye'ye yine karşılık verildi". Hürriyet Gazetesi, 6.10.2014; <http://www.hurriyet.com.tr/suriyeye-yine-karsilik-verildi-21633715>

²⁶³ Kalemardoğlu, **a.g.e.**, s.106

bataryalar Suriye sınırındaki kritik bölgelere yerleştirilmiştir. Özetle, Kasım 2012 tarihinden Şubat 2013 tarihine kadar geçen dönemde Türkiye, Suriye krizinde NATO kozunu daha fazla ön plana çıkarmış, NATO'nun savunma sistemleri ile Türkiye'ye yardımda bulunması ise NATO'yu iki ülke arasındaki krizde doğrudan taraf haline getirmiştir²⁶⁴.

Türk savaş uçakları ise, 16 Eylül 2013'te bir Suriye helikopterini, 23 Mart 2014'te de bir savaş uçağını angajman kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürmüştür²⁶⁵. Daha öncede ifade edildiği gibi 2014 yılı itibariyle Türkiye'ye Suriye tarafından bir başka güvenlik tehdidi olarak IŞİD terör örgütü ortaya çıkmıştır. Suriye Türkiye sınırındaki pek çok bölgeyi ele geçiren IŞİD'in daha sonra Türkiye içerisinde de kanlı eylemleri olmuştur. Bu eylemler kronolojik olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir;

-20 Mart 2014: (Niğde'de IŞİD'liler ile çatışma) Astsubay Adil Kozanoğlu ve polis memuru Adem Çoban öldü, kamyon sürücüsü Turan Yaşar hayatını kaybetti, 7'si asker 8 kişi yaralandı²⁶⁶.

-6 Ocak 2015: (Sultanahmet'te bombalı saldırı) Bir polis memuru şehit oldu. Saldırıyı gerçekleştirenin Çeçen kökenli El Kaide bağlantılı bir kadın militan olduğu kısa sürede ortaya çıktı²⁶⁷.

-18 Mayıs 2015: (HDP bürolarına saldırı) HDP'nin Adana ve Mersin'deki il başkanlıklarına aynı kişi tarafından iki bomba bırakılarak patlatıldı²⁶⁸.

-5 Haziran 2015: (Diyarbakır mitingi patlaması) HDP mitinginde art arda iki bomba patladı. 4 kişi yaşamını yitirdi, 402 kişi yaralandı²⁶⁹.

²⁶⁴ Ulutaş, Acun, Akaya vd., **a.g.m.**, s.38

²⁶⁵ "Türkiye Suriye helikopterini düşürdü", BBC Türkçe; http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150516_turkiye_suriye_hava_araci

²⁶⁶ "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ;

<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isid-in-gundem-2270438/>

²⁶⁷ "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ;

<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isid-in-gundem-2270438/>

²⁶⁸ "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ;

<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isid-in-gundem-2270438/>

-20 Temmuz 2015: (Suruç Patlaması) 300 gencin toplandığı Suruç'taki basın açıklaması sırasında, kendisini patlatan canlı bomba Şeyh Abdurrahman Alagöz, 34 gencin ölümüne neden oldu²⁷⁰.

-10 Ekim 2015: (Ankara patlaması) Canlı bomba Yunus Emre Alagöz ile kimliği tespit edilemeyen Suriye uyruklu eylemcinin saldırısında 100 kişi öldü, 20'si çocuk 391 kişi yaralandı²⁷¹.

-12 Ocak 2016: (Sultanahmet saldırısı): Sultanahmet'te Alman turistlere yönelik saldırıda 10 kişi öldü, 15 kişi de yaralandı²⁷².

-20 Mart 2016: (İstiklal Caddesi saldırı) İstiklal Caddesi'nde canlı bomba Mehmet Öztürk'ün saldırısında teröristle birlikte 4 turist yaşamını yitirdi, 39 kişi yaralandı²⁷³.

Bu eylemlerden sonra IŞİD'i sınır bölgesinden uzaklaştırarak Türkiye içinde terör eylemi ve sınır illerini vurma imkanını ortadan kaldırmak amacıyla Türkiye, 24 Temmuz 2016 tarihinde Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile birlikte Fırat Kalkanı Operasyonu'nu başlatmıştır²⁷⁴. Fakat IŞİD militanları tarafından 01.01.2017'nin ilk saatlerinde İstanbul Ortaköy'deki gece kulübü Reina'ya saldırı düzenlenmiş ve 39 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırının zanlısı olduğu belirtilen kişi İstanbul Esenyurt'ta düzenlenen operasyonda yakalanmıştır²⁷⁵. Diğer taraftan Fırat Kalkanı Harekâtında 71 Türk askeri şehit olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte ABD'nin PYD ve YPG'ye silah desteği sayesinde Türkiye-Suriye sınırının büyük bölümünde söz konusu terör örgütlerinin kontrolü söz konusu olmuştur. Netice itibariyle Suriye iç

²⁶⁹ "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ; <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isis-in-gundem-2270438/>

²⁷⁰ "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ; <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isis-in-gundem-2270438/>

²⁷¹ "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ; <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isis-in-gundem-2270438/>

²⁷² "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ; <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isis-in-gundem-2270438/>

²⁷³ "Türkiye'de yaşanan IŞİD'in eylemleri", Milliyet Gazetesi ; <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isis-in-gundem-2270438/>

²⁷⁴ Orhan, **Fırat Kalkanı...**, s.12

²⁷⁵ "Reina saldırısı zanlısı İstanbul'da yakalandı", BBC Türkçe, 17.01.2017; <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38636095>

savaşı Türkiye'ye güvenlik açısından pek çok olumsuz etki oluşturmuştur. Bu etkileri gerek sivil, gerekse askeri kayıplarla birlikte değerlendirilmesi ve PYD ile YPG'nin ABD tarafından silahlandırılmasının sağlanmasını da göz önünde bulundurursak, ileriki dönemler için Türkiye'de tehdit algısının artması sağlanmıştır.

3.4.2. Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Geçmişe dönük ekonomik ilişkilere bakılarak politik kapsamda ilerleyen Türkiye-Suriye ilişkileri, iki ülke açısından ticaret hacminin istikrarlı bir şekilde artışını sağlamıştır. Özellikle Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Anlaşmasının tesiriyle ticari ilişkilerde belirli bir artışın olduğu söz konusu olmuştur. Türkiye'nin Suriye sınırına yakın kentlerinde iktisadi açıdan bir canlanma olmuş, Türkiye'ye giren Suriyeli turist ile Suriye'deki Türk yatırımcıların sayısı artmıştır. Türkiye-Suriye iktisadi ilişkilerindeki gelişmeler, Orta Doğu'da istikrara katkı sağlayacak ekonomik bir bütünleşmenin gerçekleşebileceği yönünde beklentiler düşündürmüştür. Bölgede Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün'ü içersine alan bir serbest bölge oluşturulması düşünülmüştür²⁷⁶.

2000 ve 2010 arasındaki yıllarda Suriye'nin ekonomisindeki rolünü arttıran Türkiye, Suriye'nin hem ithalatında hem de ihracatında önemli bir yere sahiptir. Kriz patlak verene kadar Türkiye, Suriye'deki ihracatta ve ithalatta yerinin önemini, ticaret ortaklıklarını ve hacimlerini göstermektedir. 2000 yılında Suriye, Türkiye'den sadece 190 milyon dolarlık ithalat yaparken, 2010 yılında ise 1.672 milyar dolarlık ithalat yaparak Türkiye Suriye'nin en hacimli ticaret yaptığı ülke olmuştur²⁷⁷.

İki ülke arasındaki gelişmeler bölgesel ve uluslararası şartların etkisiyle, siyasi iktidarların tercihleriyle kısa sürede gelişme göstermiştir. Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmesine ABD'nin Irak'ı işgaliyle artan güvenlik kaygıları ve Hariri suikastı sonrası gerek Batılı ülkeler gerekse Arap dünyası tarafından tecride maruz kalması sebep olmuştur. Beşar Esad iktidarı, Türkiye'nin desteğinin önemini Batı ile ilişkilerinde ve ekonomik kalkınma hedefi noktasında değerli olduğunu fark

²⁷⁶ Sandıklı ve Semin, **a.g.e.**, s.40

²⁷⁷ İdil Bilgiç-Alpaslan, "Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?", **TEPAV Değerlendirme Notu**, 2012, s.2

etmiştir²⁷⁸. Fakat Suriye'deki olayların başlaması sonrasında olumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır.

Suriye'de yaşanan olaylara ilk başlarda temkinli yaklaşan Türkiye, Esad'ın şiddeti durdurulmaması sonrasında 30 Kasım 2011'de bir takım yaptırımlar uygulayacağını açıklamıştır. Türkiye'nin yaptırımlarının ardından 6 Aralık 2011 tarihinde, Suriye'de, Türkiye'ye karşı ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır²⁷⁹. Bu gelişmelerle birlikte Türkiye ve Suriye arasındaki ticari ve ekonomik hayatın sonlanmasına yönelik ilk kısıtlamalar ortaya çıkmıştır.

Dünya Bankası'nın Ortadoğu raporunda yayımladığı verilere göre Suriye'deki iç savaş Türkiye, Mısır, Ürdün, Lübnan ve Irak'ı yaklaşık 35 milyar dolarlık ekonomik zarara uğratmıştır. Suriye'deki iç savaşın Türkiye ekonomisine yarattığı sorunların başında ticari ulaşım ağlarının kopması gelmektedir. Türkiye'de şirketler Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya olan ihracatlarının önemli bir bölümünü Suriye üzerinden gönderdikleri tırlarla gerçekleştirmekteydiler. Fakat iç savaş süresince tırların Suriye içerisinden geçmesi oldukça tehlikeli bir hale geldiği için, alternatif güzergâh olarak artık tırlar İsrail'e kadar gemilerle gitmekte ve buradan gidecekleri ülkelere dağılmaktadır. Bu durum da maliyetleri önemli ölçüde artırmaktadır. 2011 yılında savaş başladıktan sonra Türkiye'nin ihracatı 500 milyon dolara, Suriye'den ithalatımız ise 67 milyon dolara düşmüştür. Fakat savaş süresince Suriye'de üretim yapan işletmeler, üretim yerlerini Türkiye'ye taşımış ve burada ürettikleri ürünleri Suriye'ye ihraç etmeye başlamıştır. Bu etkenden dolayı Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatı tekrar savaş öncesi rakamlara ulaşmıştır²⁸⁰. Diğer taraftan Suriye'den gelen sığınmacıların ise yine ekonomi üzerinde pek çok olumsuz etkisi olmuştur.

Konunun en fazla tartışılan boyutlarından birini ise Türkiye'nin koruması altına giren Suriyeli mültecilerin hukuki statüsü oluşturmaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi Türkiye'de mültecilik

²⁷⁸ Sandıklı ve Semin, **a.g.e.**, s.41

²⁷⁹ Kalemdaroğlu, **a.g.e.**, s.61

²⁸⁰ Korcan Romya, "Suriye'deki İç Savaşın Ekonomik Etkileri", <http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/09/SUR%C4%B0YE%E2%80%99DEK%C4%B0-%C4%B0%C3%87-SAVA%C5%9EIN-EKONOM%C4%B0K-ETK%C4%B0LER%C4%B0.pdf>

mevzuatının temelini oluşturmaktadır. Yalnızca Avrupa'dan Türkiye'ye gelen kişilere mülteci statüsü veren bu sözleşmede Türkiye "coğrafi sınırlama" ile taraf olmaktadır. Türkiye'ye geçici olarak Avrupa dışından gelen kişilere ise sadece sığınmacı statüsü veriliyor. Bundan dolayı, Türkiye'ye kaçan Suriyeli "mülteci" değil "sığınmacı" statüsüne sahiplerdir. Türkiye ise "sığınmacı" statüsü mültecilikten gelen bazı hakları içermediği için yönetmelik ve genelgeler çıkararak Suriyeliler lehine özel uygulamaları yürürlüğe koymuştur²⁸¹.

Sığınmacı akını, Nisan 2011'de çatışmalardan kaçan Suriyelilerin Türkiye'ye sığınma talebiyle başlamıştır. Başlangıçta Suriye'de yaşanan kaosun kısa süreceği ve sığınmacıların ülkelerine döneceği düşünülmüş, ancak bu süreç gerçekleşmemiş Türkiye'ye sığınmacı akını sürmüştür. Bu süreçte Türkiye çatışmalardan kaçan Suriyeliler için kapıları açmış ve yerleşim yerleri kurarak sığınmacıların barınma ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. İç savaşın daha da alevlenmesiyle Türkiye'ye sığınan Suriyeli sayısında gözle görülür bir artış olmuş, Mart 2015'te resmi rakamlara göre 1 milyon 700 bin, sivil toplum kuruluşlarının raporlarına göre ise 2 milyondan fazla Suriyelinin Türkiye'ye sığındığı saptanmıştır. Türkiye, Suriyelilerin gereksinimleri için tüm olanaklarını kullanmış, 2015'te yapılan harcamalar toplamda 5 milyar doları aşmıştır. Resmi harcamalardan hariç, Türkiye kökenli sivil toplum kuruluşları da sığınmacılara ortalama 700 milyon dolar civarında destek sağlamıştır²⁸².

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 13 Haziran 2019 tarihi itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli mülteci sayısının 3 milyon 613 bin 644 kişi olduğunu açıklamıştır²⁸³. Elbette bu resmi rakamlar dışında kayıtsız mültecinin de olmadığını söylemek imkânsızdır. Bu durumda mülteci sayısının 4 milyon civarına yakın olduğu söylenebilir.

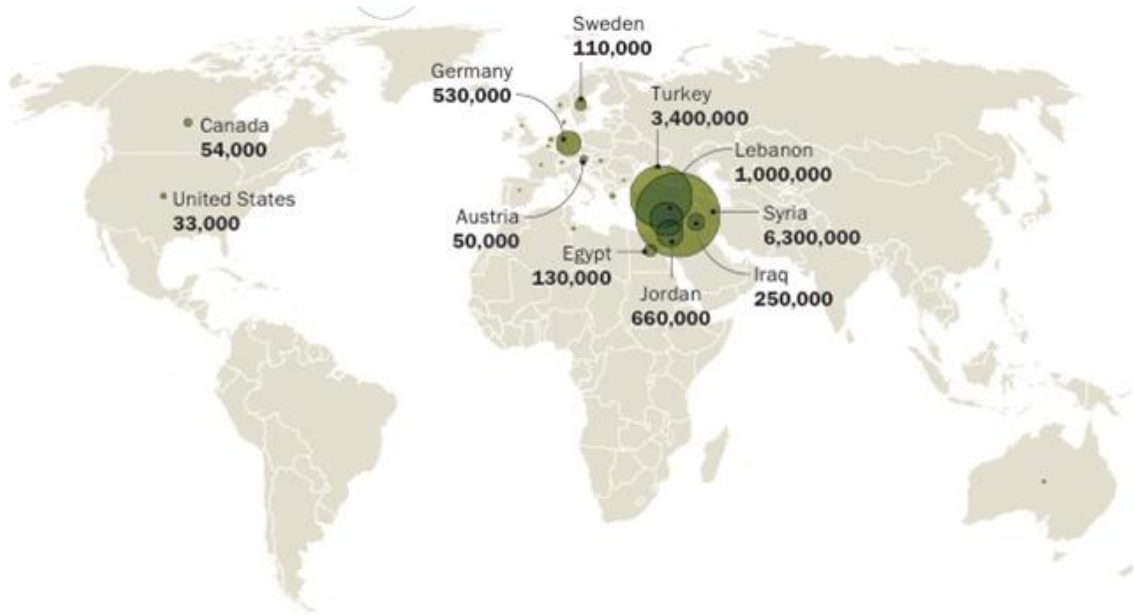
²⁸¹ Derya Kap, "Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları", **Akademik Perspektif**, Aralık, 2014, s.31-32

²⁸² Atilla Sandıklı, Ali Semin, Bekir Ünal, **Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri**, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2015, s.43

²⁸³ Türkiye'deki Suriyeli Sayısı , Haziran 2019

<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi-haziran-2019/>

Şekil 4. Suriyeli Mültecilerin Dağılımı

Kaynak: Pew Research Center, “Estimated number of displaced Syrians”, 2017;

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/>

Normal iş gücü ücretlerinin altında düşük ücretlerle istihdam edilen Suriyeliler, mal varlıklarını ülkelerindeki savaşın ortasında bırakıp sadece nakit ve benzeri varlıklarını yanlarına alarak ülkelerinden uzaklaşmışlardır. Örnek olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tekstil alanında çalışan Suriyelilerin, saatlik ücretlerinin 0,95 kuruş ile 1,66 TL arasında değiştiği ve haftalık kazançlarının da 60TL ile 100 TL’ye tekabül etmektedir. Bangladeş’ten dahi işçi ithalinin uygun olabileceği’ görüşünü belirten işçi sendikaları her ne kadar bu duruma tepki gösterse de, giyim ve tekstil sektöründe ‘Suriyeli göçmenlerle işçi maliyetlerinin düştüğü, belirgin bir şekilde görülmektedir. Amik ovasında günde 23 Türk Lirasına tarlalarda çalışan Suriyeliler, Suriyeli göçmenlerin ucuz işgücü ücreti ile kayıt dışı çalışmasına başka bir örnektir ve bu göçmenler düşük ücretle çalışan işgücü sahiplerinin sadece bir bölümüdür²⁸⁴. Bütün bunlardan başka Türkiye’de işletme sahibi olan Suriyeli

²⁸⁴ İbrahim Aydın, **Dış Göçlerin Türk Ekonomisine Etkileri: Suriye Kaynaklı Dış Göçün İktisadi Açından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.82

sığınmacıların da olduğu görülmektedir. Bir diğer konu ise Suriyeli sığınmacıların ülkenin işsizlik oranına etkisi de dolaylı olarak enflasyonu etkilemektedir.

Karşımıza çıkan tabloda Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye ekonomik etkileri, risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir durum görülmektedir. bu insanların yerleşim yoğunluklarına bağlı kiralar ve enflasyondaki artış, kayıt dışı işçilerin istihdamı ve firmalar arasında işçi ücretlerinin farklılaşmasından kaynaklanan haksız rekabet, Suriyelilerin ekonomiye katılması sonucu ortaya çıkan riskler arasındadır. Yerel halkın çalışmaktan kaçındığı işlerin ve vasıfsız işgücü piyasasındaki işgücü açığının kapatılması ise fırsat olarak düşünülebilir. Yatırımcıların rahatlamasını işgücü masraflarının düşmesi sağlamıştır. Ayrıca, Suriyeli yatırımcılar bölgedeki sanayi şehirlerinde temel ihtiyaçların bölgeden temin edilmesiyle orta ve büyük ölçekli yatırımlar yapmıştır ve bu sektördeki firmaların (gıda ve tekstil gibi) büyümesini sağlamıştır. Bunun sonucunda da, kayıt dışı olsa da, Suriyelilerin istihdam edilmesini sağlayan küçük ölçekli işletmeler çalışma hayatına girmiştir²⁸⁵.

²⁸⁵ Hıdır Düzkaya, **Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonu ve İstihdam Politikaları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.82

SONUÇ

Arap Baharı bölge ülkelerinde yeni siyasi oluşumların belirdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok Ortadoğu ülkesinde yönetimler el değiştirmiş ve demokratikleşme hareketleri başlamıştır. Bu olaylar sonrası bazı ülkelerde istikrar tam olarak sağlanamamıştır. Özellikle, Suriye gibi Türkiye'nin komşusu olan ülkelerde istikrarsızlık halen devam etmektedir. Bu duruma benzer olaylar, Irak'ta da İŞİD gibi çeşitli terör örgütlerinin baş göstermesine sebep olmuş ve bunlardan Türkiye daha çok etkilenmiştir. Fakat yine de Arap Baharı sonrası Türkiye'nin, bölge politikasında etkinliklerini artırdığı bir dönem başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin genel dış politikasına paralel olarak Ortadoğu politikası değişmeye başlamıştır. Bu değişimin ABD'deki 11 Eylül saldırılarıyla birlikte daha hızlı değiştiği görülmüştür. Geçmişte ve özellikle 1950'li yıllarda NATO üyeliği zemini için Ortadoğu'da açıkça Batı yanlısı siyaset izleyen Türkiye'nin artık özgürce politikalar izleyebilen bir ülke portresi çizdiği görülmüştür. Bu durum çeşitli dönemlerde izlediği bölgesel politikalarla ön plana çıkmıştır. Fakat son dönemde Arap Baharı kapsamındaki uygulamaları ile daha da netlik kazanmıştır.

Bu yeni bölgede Türkiye'nin model ve lider olma politikası büyük destek görmüş, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bölge halkları tarafından sevilen bir lider haline gelmiştir. Fakat Türk dış politikasının Orta Doğu bölgesindeki bu durumu bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Arap Baharıyla birlikte Türkiye, ülke çıkarlarını ve bölge ülkelerindeki değişimlerde demokratik yönetimleri destekleyen ülke olmayı düşünerek bu iki faktöre de dış politikasında tutarlı bir şekilde yer vermelidir.

Arap Baharı sürecindeki olaylarda daha temkinli yaklaşan Türkiye, özellikle sivillerin zarar görmemesi adına yaptığı atılımlarla örnek bir ülke profili çizmiştir. Diğer taraftan bölge ülkelerinde muhalif tabanlara desteğini de esirgemeyen Türkiye'nin bazı durumlarda suçlandığı da olmuştur. Bu kapsamda Mısır'daki olaylar ve Suriye'deki olaylar Türkiye'nin çeşitli açılardan başını ağrıtmıştır. Suriye'de 2011 yılında başlayan olaylar kısa sürede bir iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye Arap Baharı'nın gerçekleştiği en sıkıntılı ülkedir. Süreç, diğer Arap ülkelerinde isyanlar şeklinde cereyan etmiştir ancak 2011 yılından günümüze kadar Suriye'de devam eden politik kutuplaşmalar sebebiyle bir iç savaş haline gelmiştir. Ülke tarihin en büyük savaşlarından birini yaşamıştır ve bu savaşın harap edici etkileri insanlık dramlarından birinin yaşanmasına sebep olmuştur. Yerlerinden mahrum olan ve ülkeden kaçan insan sayısı milyonlara ulaşmıştır. Küresel güç konumundaki dünya devletleri ile bölgedeki diğer devletler geliştirdikleri farklı politikalarla iç savaşa direkt müdahale etmemişler bunun yerine Suriye rejimi veya savaşan diğer tarafları desteklemek adına bir vekalet savaşı içine girmişlerdir.

İlk zamanlar Türkiye Esad'ın orantısız güç kullanımı ile sonuçlanan olaylara ve sivil kayıplara karşı temkinli yaklaşan bir politika izlemiştir fakat sonrasında bu olaylar Türkiye'nin tavrını değiştirmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Esad'a anayasal reformlar konusunda baskı yapmak, muhalif grupların organize olmasına imkan vermek ve Birleşmiş Milletlerin krize çözüm bulma uğraşlarını desteklemek Türkiye'nin izlemiş olduğu politikaydı. Türkiye, Esad'a karşı muhalefeti destekliyordu ve muhaliflerin rejime karşı önemli bir üstünlük elde edeceği beklentisindeydi. Ancak Ankara'nın öngörülerini gerçekleştirmedi çünkü muhalefetin içindeki ayrışmalar ve birlikte hareket edememesi, rejim güçlerinin dağınık olmasına rağmen etkili bir şekilde direnmesi ve Rusya ile İran'ın rejime verdiği destek buna engel teşkil ediyordu. 25 Mayıs 2012'de, Suriye'nin Hule mevkiinde rejim güçleri tarafından yapılan katliam sonrasında onlarca çocuk ve sivilin hayatını kaybetmesi, Türkiye'nin batılı birkaç ülke ile birlikte Suriyeli diplomatları sınır dışı etmesine neden oldu.

Suriye iç savaşının ilk dönemlerinde Türkiye gelişmeleri dışarıdan takip etmek yerine, bizzat yönlendirmeye çalışmıştır ve muhalif grupları Esad rejimine karşı örgütlemiştir. Ancak, çatışmalar iç savaşın başlarında kontrolden çıkmış ve sonrasında kontrol edilemez sorunların meydana gelmesi ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin Suriye politikasının çözülemez hale gelmesinin sebebi savaşın kontrol edilemez ve çözülemez olmasıydı ve rejim ile muhalifler arasında taraf tutmaktan kara karmaşık bir hal almıştı. 2012 yılı ortalarına kadar Esad rejimine yaptırımlar uygulaması, uluslararası kamuoyunun desteğini alması ve Suriyeli muhaliflerin

rejime karşı meşru bir şekilde örgütlenmesi için olanak sağlaması Türkiye'nin tutumlarından biriydi. 2012 yılı ortalarından itibaren, Suriye iç savaşı ile ilgili Türkiye'yi ilgilendiren angajman koşullarının değişiklik göstermesi, bu dönemde meydana gelen birtakım gelişmeler, Türkiye'nin askeri güçlerle Suriye'ye doğrudan tepki göstermesine gerekçe hazırlamıştır.

2 Haziran 2012 tarihinde, Türkiye-Suriye sınırı üzerinde uluslararası hava sahasında iken hiçbir ikazda bulunulmadan Suriye tarafından düşürülen Türk keşif uçağı, iki ülke arasındaki gerginliği zirve yapmıştır. Bir yandan sınıra askeri birlik ve araç sevkiyatını artırması, diğer yandan da NATO üzerinden, bu durumu uluslararasılaştırması Türkiye'nin tepki boyutunu belirlemiştir. Türkiye, sınıra yakın yerlerde, Suriye silahlı güçlerince gerçekleştirilen her çeşit eylemi tehdit olarak kabul edeceğini ifade etmiş ve doğrudan silahlı angajman içine gireceğini ilan etmiştir. Mevcut gerginliği alevlendiren olay ise 3 Ekim 2012 tarihinde, Suriye topraklarından atılan top mermisinin Akçakale'ye düşmesi ve beş sivil vatandaşın ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu olay sonrasında, Türk Silahlı Kuvvetleri topçu silahları ve savaş uçaklarıyla belirli askeri noktalara müdahale etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Suriye dahil olmak üzere yabancı ülkelerde askeri hareket gerçekleştirmesini kapsayan tezkere oy çokluğuyla 4 Ekim 2012 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir. 23 Ekim 2012 tarihinde, Reyhanlı'da bir sağlık merkezine isabet eden Suriye topraklarından ateşlendiği tespit edilen bu uçaksavar mermisi krizi iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Türkiye, ülke güvenliği için NATO'dan daha aktif davranmasını talebinde bulunmuş; 2012 yılı sonu ve 2013 yılı başında, NATO Türkiye'ye patriot füzeleri konuşlandırmıştır. 16 Eylül 2013 tarihinde, Türkiye üzerinde seyreden Suriye'ye ait bir helikopterle 23 Mart 2014 günü yine Suriye'ye ait bir savaş uçağı, Türk jetlerince düşürülmesi askeri gerginliklere yol açsa da bu gerginlikler, Türkiye'nin Suriye'deki savaşa dahil olmasıyla sonuçlanmamıştır fakat bu durum sonucunda Türkiye uluslararası kamuoyuna sınır güvenliğinin tehlikeye girdiğini ispat etmiştir. 2013 yılından bu yana ve bu süreyi takip eden süreçte örgütün yayıldığı alan genişlemiş, terör örgütü İŞİD, Suriye ve Irak'ta önemsenecek boyutta toprak kazanımları elde etmeye başlamıştır. Kendisine dünyanın her tarafından yandaş toplayan ve gizli iletişim ağına sahip olan bu terör örgütü, başta büyük ülkeler olmak üzere gün geçtikçe bütün

dünya devletleri için bir tehlike olmuş, varlığı tüm dünya devletleri için Suriye iç savaşına dahil olmak için önemli bir neden haline gelmiştir. Tüm dünya coğrafyasında kendisine yandaş toplayan ve gizli ilişkiler ağına sahip terör örgütü, başta büyük devletler olmak üzere zamanla tüm dünya için bir tehdit haline gelmiş; örgütün varlığı, küresel ve bölgesel güçlerin Suriye iç savaşına müdahil olmak için öne sürdükleri meşru mazeret haline gelmiştir. Türkiye'nin 2014 yılına kadar tüm dünya tarafından suçlamalara maruz kaldığı konulardan biri ise Suriye'deki Kürt oluşumlara karşı IŞİD destek vermesidir. Türkiye'nin IŞİD'i resmi olarak terör örgütü diye adlandırmasına sebep olan olay 11 Haziran 2014 tarihinde Türkiye'nin Musul Başkonsoloslughuna baskın yapan IŞİD'in Türkleri rehin olarak almasıdır. Bu olaydan sonra Türkiye örgüte karşı verilen her türlü askeri ve siyasi mücadeleye destek vereceğini açıklamıştır. Bu kapsamda, 2 Ekim 2014 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden bir tezkere kararı çıkmıştır. Bu kararda TSK'nın sınır ötesi operasyon yapabilmesi ve yabancı devletlerin askeri güçlerinin Türk topraklarını kullanmalarına izin vermesi şeklinde başlıklar yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye, terör örgütü IŞİD'e karşı yapılacak uluslararası mücadeleye etkin olarak katılacağını uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Türkiye, İncirlik üssünü, bu koalisyon kuvvetlerinin IŞİD'e karşı gerçekleştireceği hava saldırılarında kullanımına izin vermiş, daha sonra IŞİD ile mücadele için kurulan milletlerarası ortak harekete aktif olarak katılmıştır.

Türkiye için ulusal bir güvenlik meselesi haline gelen Kürt sorunu Suriye iç savaşı ile farklı bir boyuta taşımıştır. Kürt gruplar arasında aktif yer alıp, Türkiye'nin de PKK terör örgütü ile iletişimde olduğu PYD, Suriye'nin kuzey bölgesinde önemli bir yer edinmiştir. Esad rejimi PYD ile yaptığı facto anlaşması ile PYD ile onun silahlı kanadı olan YPG'nin güçlenmesine sebep olmuştur. Anlaşma içerisinde bulunan PYD Çin, Rusya ve İran tarafından da destek görmektedir. Amerika Birleşik Devletleri de PYD'nin IŞİD ile mücadelesinden dolayı desteklemektedir.

Gelişen iç savaş sonrası birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Türkiye ise Suriye ile tüm diplomatik bağlarını kesmiştir. Günümüze kadar gelişen olayların bölge ülkelerinden en çok Türkiye'yi etkilediği belirtilebilir. Bu etkilerin başında ulusal güvenlik sorunu gelmektedir. Çünkü en uzun sınır komşularından bir olan

Suriye'deki iç savaş ve bu iç savaşta çeşitli terör örgütlerinin rol alması Türkiye açısından önemli sivil kayıplara ve askeri kayıplara sebep olmuştur. Bu tarz olaylar sonrasında Türkiye özellikle IŞİD ve PYD/YPG gibi terör unsurlarını sınırdan uzaklaştırmak ve güvenli bir bölge oluşturabilmek için Fırat Kalkanı müdahalesinde bulunmuştur. Fırat Kalkanı günümüze kadar Suriye'nin iç kısımlarında El Bab kentine kadar bir alanı ÖSO ve Türk ordusu kontrolüne almıştır. Fakat ABD'nin IŞİD'le mücadelede Türkiye yerine PYD ve YPG'yi muhatap alan yaklaşımları Türkiye'nin güvenlik kaygılarını gidermemiş, aksine arttırmıştır.

Ayrıca, Suriye ile olaylar başlamadan önemli ticari ilişkilere giren Türkiye'nin olaylar sonrasında bitirdiği ekonomik ilişkilerin olumsuz etkileri görülmüştür. Diğer taraftan Türkiye, bölgedeki en büyük sığınmacı kabul eden ülke olarak oldukça büyük rakamlarda ekonomik külfet altına girmiştir. Uluslararası muhataplarının hiç birinden destek görmeyen Türkiye'nin, gerek terör, gerekse insani tavırları direkt dile getirilmese de, içten içe bölgedeki zayıflayan pozisyonu tekrar yükselişe geçmiştir.

KAYNAKÇA

Abuhasan, Mohammed **Arap Baharı Sonrası Suriye’de Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Yüksek Lisans Tezi, 2013, s.48

Adil, Muhammed **Tunus Halk Devrimi ve Sonrası**, ORSAM Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2011, s.11

Akgün, Birol “ABD’nin Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.12-13

Akıllı, Erman “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:37, 2012, s.43

Aksoy, Merve “6.Yılında Suriye İç Savaşı ve “Koruma Sorumluluğu”nun Başarısızlığı”, İNSAMER İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, Mayıs 2016, s.9-10;

<http://rsm/files/6inci-yilinda-suriye-ic-savasi-ve-koruma-sorumlulugunun-basarisizligi.pdf>

Aksu, Bekir **Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.31

Algan, Nazlı Ayhan **Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu**, Uluslararası Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 2011

Altınkaş, Evren “Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”, (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012

Arı Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Marmara Kitap Merkezi, Bursa, 2008

Arslan, Cevdet **Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008, s.46

Ataman, Muhittin **Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum**, SETA Rapor, No:6, 2012, s.16

Atay, Mehmet “Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine”, **Avrasya Dosyası**, 6 (1), 2000, s.136

Aydın, İbrahim **Dış Göçlerin Türk Ekonomisine Etkileri: Suriye Kaynaklı Dış Göçün İktisadi Açidan İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.82

Aydıntepe Mustafa ve İzzettin Artokça, **Yemen**, TASAM: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2013, s.16

Bacık, Gökhan “Arap Baharı’ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın Geleceğine Bakmak”, **Çerçeve**, Sayı:57, 2011, s.16-17

Bilgiç İdil -Alpaslan, “Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, 2012, s.2

Birsay, C. Çetin “Küreselleşme ve Tunus Devrimi”, Radikal Gazetesi, 22.01.2011,

<http://www.radikal.com.tr/yorum/kuresellesme-ve-tunus-devrimi-1037460/>

Boz Gülsüm, **Mısır’daki Değişim Sürecinde Muhalifler ve Muhammed Mursi Dönemi**, Ankara Strateji Enstitüsü, Ankara, 2014, s.8

Caner, Cantürk “Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt, İktidar”, (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.37

Çakı, Fahri “Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi mi?”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 6(2), 2011, s.129

Çakmak, Cenap “Amerika Mısır Devrimi’nin Neresinde?”, 2011c
<http://bilgesam.net/>

Çakmak, Cenap Mustafa Yetim ve F. Gözde Çolak, **Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye**, BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Rapor, İstanbul, 2011, s.4

Çerkeşli, M. Taha **2000 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Arap Baharı**, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.3

Çeviker Abdüllatif ve Küçükbiltekin, Halil “Fransız Mandası Döneminde Suriye’nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ticari İlişkileri”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, s.3

Dağ, Ahmet Emin **Suriye: Bilad-’i Şam’ın Hazin Öyküsü**, İnsani Yardım Vakfı, İstanbul, 2013, s.14

Dam, Nikolas Van **Suriye’de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.210-211

Diriöz, Ali Oğuz “Bağımsızlığından Günümüze Tunus’a Kısa Bir Bakış”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011, s.81

Doğan Gürkan ve Bülent Durgun, “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:1, Sayı:15, 2012, s.62

Dolunay Şenol, Sezgin Erdem ve Elif Erdem, “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 2, 2016, s.279

Doster, Barış “Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası”, (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s.59-60

Dursun, Davut “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt:50, Sayı:1, 2005, s.1258

Duygu Dersan Orhan, “Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1-2, 2013, s.21

Düzkkaya, Hıdır **Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonu ve İstihdam Politikaları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.82

Ekrem, Erkin “Çin’in Suriye Politikası ve Çözüm Planı”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.29

Elarzo, Hasan Muzaffer “Arap Baharı: Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Ortadoğu Analiz**, Mayıs-Haziran Cilt: 6 Sayı: 62, 2014, s.22-23

Erdoğan, Murat “Avrupa Birliği’nin Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.18

Ertaş, Hakan **1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.46

Fırat Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer “1923-1939: Görelî Özerklik-1 Sancak (Hatay) Sorunu”, **Türk Dış Politikası 1919-1980**, (Ed.) Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.283

Fildiş, Ayşe T. “Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5, Sayı:52, 2013, s.58

Funda Keskin-Ata, “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:44, 2012, s.17

Galip Çağ ve Sami Eker, “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, 2(2), 2013, s.60

Gani Jasmine, “Pan-Arabism vs. US Exceptionalism: Ideology in US-Syrian Relations” **Political Studies Association 58th Annual Conference**, 1-3 April University of Swansea, 2008, s.3

George, Alan **Syria: Neither Bread nor Freedom**, Zed Books, Londra, 2003, p.87.

Gün, Mehmet Salih “Yemen’de Arap Baharı”, **Yasama Dergisi**, Sayı:22, 2012, s.122

HRW, “Suriye: Ülke Özeti”, https://www.hrw.org/sites/default/files/syria_tur_0.pdf

In Libya, It’s All About The Tribes, <http://news.blogs.cnn.com/2011/02/24/in-libya-its-all-about-the-tribes/>

İbiş, Hatice **Suriyeli Süryanilerin Devlet ve İktidar İle Olan İlişkisi-1946’ya Kadar**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2014, s.199

Kambur, Elif Tuğçe “2002’den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri”, (Ed.) Barış Adıbelli, **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.158

Kap, Derya “Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları”, **Akademik Perspektif**, Aralık, 2014, s.31-32

Karabulut, Bilal “Karadeniz’den Ortadoğu’ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı.15, Güz 2007, s.68

Karadere, Mervenur Lüleci “Suudi Arabistan ve Ortadoğu’daki Varlık Mücadelesi”, **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Analiz**, 2015, s.14;
http://insamer.com/tr/suudi-arabistan-ve-ortadogudaki-varlik-mucadelesi_221.html

Kılıçarslan, M. Tolga **Suriye Krizi Denkleminde Türkiye Rusya İlişkileri**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.25

Kıymaz, Ahmet **Arap Baharında Kışta Açan Çiçek Suriye**, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2012, s.23

Kıbaroğlu, Mustafa “Komşularla Sıfır Sorun, Doktrininde Ters Giden Ne?”, **Turkish Policy Quarterly**, 11(3), 2012, s.91-92

Koçak, Konur Alp “Yasemin Devrimi’nden Arap Baharı’na Tunus”, **Yasama Dergisi**, Sayı:22, 2012, s.24-25

Koraltan, F. Hilal **Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı**, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.31

Kuşoğlu, Baran “Arap Baharı’na NATO Katkısı”, **Yasama Dergisi**, Sayı:22, 2012, ss.107-108

Kutlay Mustafa ve Osman Bahadır Dinçer, “Arap Baharı ABD’nin Hegemonik Projesi Midir?”, **Türkiye Günlüğü Özel Sayısı**, Sayı: 107, 2011, s.100

Lewis, Bernard **Tarihte Araplar**, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.145-146

Marc Champion ve Nour Malas, “Turkey Joins Effort to Spur Change in Syria”, **Wall Street Journal**, 29. 04. 2011;

<https://www.wsj.com>

Oğuz Kaymakçı, “Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri ve Türkiye İle Ticari İlişkileri II”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2012, s.249

Oktaý Bingöl, “Arap Baharı ve Ortadoęu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt:XIII, Sayı:2, 2013, s.38

Okur, Mehmet Akif “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi**, Sayı: 48, 2009, s.141

Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s.66

Oytun Orhan, “ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye’nin Ortadoğu’daki Rolü”, **GündemAnaliz**, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2009, s.2

Oytun Orhan, “Fırat Kalkanı: Hedefler, Fırsatlar ve Riskler”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:8 Sayı:77, 2016, s.12

Ozan N. Aslan, **Demokratikleş(tir)me Sürecinde Suriye**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.24

Önal, H. Emre **Suriye’nin Terör İle İlişkilendirilme Süreci ve Terör Politikaları (1990- 2004)**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.43

Özfatura, Mustafa N. **Suriye Düğümü**, Divanyolu Kitap, İstanbul, 2013, s.138

Özge Ercan, **Medyanın Kitleleri Etkilemedeki Gücü: Suriye Savaşı Üzerinden Yazılı Basın İncelemesi**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.9

Özge Özkoç, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 64 (3), 2009, s.177

Özlem Tür, “2000’lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi”, **Ortadoğu Analiz**, 2011, s.36

Öztürk, M. Emin “Arap Baharı ve Türkiye’nin Rolü”, 2012
<http://www.mehmeteminztrk.com/arap-bahari-ve-turkiyenin-rolu/>

Paksoy, H. Mustafa Sadettin Paksoy, Hasan Memiş ve Mehmet, Özçalıcı, “Arap Baharı’nın Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye-Suriye Karşılaştırması”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 1-2 Ekim 2012, Kahramanmaraş, 2012, s.50

Polat, Doğan Şafak “Arap Baharı ve Suriye Savaşı”, **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, (Der.) Hasret Çomak, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2016, s.149

Rıfat Serdaroğlu, Murat Köylü, Zahide Uçar ve Levent Bulut, **Darağacı: (BOP) Türkiye-İran Suriye**, Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul, 2012, s.4-5

Romya, Korcan “Suriye’deki İç Savaşın Ekonomik Etkileri”,
<http://ankaenstitusu.com/wpcontent/uploads/2016/09/SUR%C4%B0YE%E2%80%99DEK%C4%B0-%C4%B0%C3%87-SAVA%C5%9EIN-EKONOM%C4%B0K-ETK%C4%B0LER%C4%B0.pdf>

Sabahattin Şen, **Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, Birey Yayınları, İstanbul, 2004, s.192

Sabra, Majed **Arap Baharı: Mısır Örneği**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.9

Sağsen, İlhan “Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:3, Sayı:31-32, 2011, s.58

Salık, Nuri **Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri**, Orsam: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2011, s.14

Salih Akdemir, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, **Avrasya Dosyası** (Arap Özel), C.6, Sayı:1, İlkbahar Asam Yayınları, 2000, s.211-213

Samet Yüce, “Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, 2016, s.283

Sandıklı Atilla ve Semin, Ali **Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye**, BİLGESAM Yayını, İstanbul, 2012, s.7

Sandıklı, Atilla “Tunus ve Mısır’daki Gelişmeleri Anlamak”, 2011 <http://bilgesam.net/>

Sandıklı, Atilla Semin, Ali Ünal, Bekir **Irak ve Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri**, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2015, s.43

Sandıklı, Atilla **Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği**, BİLGESAM Yayını, İstanbul, 2015, s.16

Semin, Ali “Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi”, **BİLGESAM Orta Doğu**, No:1234, 2015, s.5

Sırrı Çınar, **Parola: Suriye, İşaret: Türkiye**, Az Kitap Yayınları, İstanbul, 2013, s.20

Sibel Kalemardoğlu, **Suriye’de İsyanın Kronolojisi**, Orta Doğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2013, s.2

Soy, H. Bayram “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi**, Sayı:30, 2004, s.189

Stephen P. Cohen, **Beyond America’s Grasp, Picador**, New York, 2009, s.111

Şaban Kardaş, “Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye’nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler”, **HAZAR Raporu**, Sayı:3, 2013, s.72

Şahin, Mehmet “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, **AkademikORTA DOĞU**, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s.20

Şen, a.g.e., s.197-198; Arda Baş, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, **History Studies Volume**, 4/1, 2012,s.93

Şentürk, Doğan **Ortadoğu’da Arap Birliği Rüyası Saddam’ın Baas’ı**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.13

Şerif Demir, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, **Turkish Studies**, Cilt:6, Sayı:3, 2011, s.693

Şerife Yorulmaz, Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 22, 1998, s.233-234

Taban, Muhammed H. **Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2014, s.72

Tan Mehmet, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye- Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 1-2 Ekim, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2012, s.68

Tandoğan, Ali **Arap Baharı Sürecinde Mısır**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.75

Tarık Oğuzlu, “Arap Baharı ve Yansımaları”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011, s.9

Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s.64-66

Tekek, Murat “Arap Baharı ve Nedenleri”, 2012, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/>

Topak, S. Tayfun “Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında ‘Renkli Devrimler’ ve ‘Arap Baharı’ Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 9(3), 2014, s.246

Toraman, İbrahim **Arap Baharı ve Suriye**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova, 2015, s.4

Tufan Karaarslan, **Ortadoğu’nun Coğrafyası**, Atlas Kitabevi, Konya, 1998, s.67

Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, **SETA Analiz**, Sayı: 46, 2011, s.7

Ufuk Ulutaş, Can Acun, G. Neslihan Akaya vd., “2013’te Dış Politika”, **SETA Analiz**, Şubat Sayı:85, 2014, s.38

Ufuk Ulutaş, K. Buğra Kanat ve Can Acun, “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, **SETA Analiz**, Sayı:120, 2015, s.8

Uğur Köroğlu, “İran’ın Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.47

Ulus, Gökhan **Bush Doktrini Sonrası ABD’nin Irak ve Suriye Politikası ve Türkiye’ye Etkisi**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s.65

Umar, Ö. Osman **Osmanlı Yönetimi Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.219

Uysal, Ahmet “Suriye Krizi ve İslam Dünyası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.39

Veysel Ayhan ve Nazlı Ayhan, **Mısır Devrimi’nin Ayak Sesleri Bir Devrin Sonumu?**, Ankara: ORSAM Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2011, s.7

Veysel Ayhan, “Arap Baharı’nın ABD-Türkiye İlişkilerine Etkisi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:3, Sayı:36, 2011, s.18

Veysel Ayhan, **Arap Baharı: İnsanlar, Devrimler ve Değişim**, Marmara Kitap Merkezi Yayınları, Bursa, 2012, s.17

Volkan Aydos ve Meltem Duran, **Suriye Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2000, s.20

World Bank., Middle East and North Africa Region: 2007 Economic Developments and Prospects. Job Creation in an Era of High Growth, World Bank, Washington DC.: World Bank, 2007, **aktaran**; Harun Öztürkler, “Arap Baharı’nın Ekonomik Analizi”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 8, Sayı 2, 2014 , s.3

Yalçinkaya Mert, **Türk Köşe Yazarlarının Değerlendirmeleriyle Arap Baharının Bir Yılı**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.9

Yasin Atlıoğlu, “Ferid Gadiri ve Suriye Reform Partisi”, 2005, s.1
http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/177/ferid_gadiri_ve_suriye_reform_partisi

Yasin Atlıoğlu, **BeşarEsad Suriye’sinde Reform Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2007, s.32-33

Yavuz, Celalettin **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005, s.9

Yazıcı, Amine “Rusya’nın Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.42-43

Yazıcı, Nevin “Suriye Siyasi Tarihi”, 2012, <http://www.21yyte.org/tr> Erişim Tarihi: 15.01.2017

Yeşim Özgen, **Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.35

Yetim Mustafa ve Rıdvan Kalaycı, “Türkiye İşlişkileri: Sıfır Sorun mu? Nükleer Sorun mu?”, **Akademik Ortadoğu**, 5(2), 2011, s.86-87

Yılmaz, M. Ercan “Kaddafi Sonrası Libya’da Siyasal Dönüşüm”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 7, Sayı 1, 2012, s.2

Zachary Keck, “Suriye’deki İç Savaşı Amerika Kazanıyor”, Çev. Sedcan Altundal, Dünya Bülteni, 2014;

<http://www.dunyabulteni.net/yazar/zachary-keck/19519/suriyedeki-ic-savasi-amerika-kazaniyor>

Zafer Akbaş, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2012, s.53

Zeynep Songülen-İnanç, “Fransa’nın Suriye Politikası”, **Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, (Ed.) Birol Akgün, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, 2012, s.26

Zeynep Yücel, “AB’nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16, 2011, s.96

Zisser, Eyal “Bashar al-Assad: In or Out of the New World Order?”, **The Washington Quarterly**, 2005, s.115

“ABD’den PKK’nın Suriye Kol’u PYD’ye Zırhlı Araç”, Milliyet Gazetesi, 02.01.2017

<http://www.milliyet.com.tr/abd-den-pkk-nin-suriye-kolu-pyd-ye-dunya-2388318/>

“Astana görüşmelerinde karar açıklandı”,
<http://www.cnnturk.com/dunya/astana-gorusmelerinde-karar-aciklandi>

Pew Research Center, “Estimated number of displaced Syrians”, 2017;
<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/>

“Türkiye’deki Suriyeli Sayısı , Haziran 2019”
<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi-haziran-2019/>

“BM, Libya’ya Yaptırım Kararı Verdi”, CNN Türk, 27.02.2011,
<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/27/bm.libyaya.yaptirim.karari.verdi/608281.0/index.html>

“Fırat Kalkanı Harekatı sona erdi!”, HaberTürk, 29.03.2017;
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1443777-basbakan-yildirim-daha-tatmin-edici-bir-aciklama-bekleriz>

“İran, Suriye operasyonları için Rusya’ya hava sahasını kullanma izni verebilir”,
<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702111027166821-iran-suriye-operasyonlari-rusya-hava-sahasini-kullanma/>

“Köşeye Sıkıştı Türkiye’ye Saldırıyor”, Milliyet, 11 Nisan 2012,
<http://www.milliyet.com.tr/koseye-sikisti-turkiye-ye-saldiriyor/dunya/dunyadetay/11.04.2012/1526657/default.htm>

“Reina saldırısı zanlısı İstanbul’da yakalandı”, BBC Türkçe, 17.01.2017;
<http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38636095>

“Scud’lar Türkiye’ye çevrildi”, Sabah Gazetesi, 28.11.2011;
<http://www.usasabah.com/Guncel/2011/11/28/scudlar-turkiyeye-cevrildi-352780877631>

“Suriye’de 4 terörist yakalandı”, Hürriyet Gazetesi, 30.04.2012;
<http://www.hurriyet.com.tr/suriyede-4-terorist-yakalandi-20453446>

“Suriye’den atılan bomba Türkiye Akçakale’ye düştü! Suriye’nin top mermisi Akçakale’de patladı!”, Milliyet Gazetesi, 3.10.2012;
<http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-atilan-bomba-turkiye-akcakale-ye-dustu--suriye-nin-top-mer-gundem-1606235/>

“Suriye’ye yine karşılık verildi”. Hürriyet Gazetesi, 6.10.2014;
<http://www.hurriyet.com.tr/suriyeye-yine-karsilik-verildi-21633715>

“Türkiye Suriye helikopterini düşürdü”, BBC Türkçe, 16.05.2015;
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150516_turkiye_suriye_hava_araci

“Türkiye’de yaşanan IŞİD’in eylemleri”, Milliyet Gazetesi, 29.06.2016;
<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-yasanan-isis-in-gundem-2270438/>

“YPG’ye ABD zırhı”, Al Jazeera Türk, 31.01.2017;
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ypgye-abd-zirhi>

Özgeçmiş

Adı Soyadı:				
Doğum Yeri:				
Doğum Tarihi:				
Medeni Durumu:				
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim				
Ortaöğretim				
Lise				
Lisans				
Yüksek Lisans				
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:				
Aldığı Ödüller:				
Hakkında bilgi almak için önerebileceğin şahıslar:				
Tel:				
E-Posta:				
Adres:				